

MUSEUMSbulletinen

● NORSK FOLKEMUSEUM ● NORSK FOLKEMUSEUMS VENNER

NR. 87 1 & 2/2018

183. Thelemarken, Vestfjorddalen, Rjukanfos.

Axel Lindahl.

Utgiver: Norsk Folkemuseums Venner
Norsk Folkemuseum
Postboks 720 Skøyen
0214 Oslo

Tlf. (+47) 22 12 37 00
post@norskfolkemuseum.no
www.norskfolkemuseum.no

Besøk: Museumsveien 10, Bygdøy

Redaktør: Astrid Santa

Redigering og layout: Astrid Santa

Trykk: Aktiv Trykk AS

Opplag: 3000

© Norsk Folkemuseums Venner,
Norsk Folkemuseum, Oslo 2018.

ISSN 1502-3672

FOTO FORSIDEN:

Turistenes pilgrimsmål: Rjukanfossen i Telemark i 1884, fotografert 4. juli. Den rjukande fossen var den berømte attraksjonen som var inspirasjonen til etableringen av Den Norske Turistforenings første hytte i 1868 — Krokan i Telemark. Sommeren 1884 hadde fossen ekstra mye vann og skumsprøyt på grunn av sen snøsmelting. Foto: Axel Lindahl. 1884. Kopi i privat eie, Oskar Puschmann.

FOTO BAKSIDEN:

Fotturister i Rondane. Bildet er trolig tatt en gang på 1960-tallet av Toralf Lyng, som var generalsekretær i Den Norske Turistforening fra 1957 - 1977. Foto: Toralf Lyng, DNTs bildearkiv, Norsk Folkemuseum.

Innhold

- 4 150 ÅR MED TURGLEDE
Av Trond Bjorli
- 6 THOMAS HEFTYE
— fortidsvernets venn og Turistforeningens stifter
Av Carsten Alnæs
- 10 TURLIV OG KOIETUR
Av Axel Johan Holt
- 16 TILBAKEBLIKK — norske landskap i endring
Av Oskar Puschmann
- 18 I AXEL LINDAHL'S FOTOSPOR GJENNOM TELEMARK
Av Oskar Puschmann
- 42 VANDRINGER MED TURISTFORENINGENS FØRSTE ÆRESMEDLEM
— Peter Christen Asbjørnsen
Av Erik Edvardsen
- 48 DEN NORSKE TURISTFORENING'S BILDEARKIV
Av Trond Bjorli
- 60 EN REISE I LUSTER
Av Morten Bing
- 63 HJELP OSS Å FORSTÅ HYTTTELIVETS SJARM
Av Audun Kjus
- 64 MUSEUM I FORVANDLING
Av Erika Ravne Scott og Cecilie Thue
- 67 BESØKSREKORD VED NORSK FOLKEMUSEUM
Av Paal Mork
- 68 NORSK FOLKEMUSEUMS VENNERS MEDLEMSSIDER
- 70 NY BOK: MARIANNE ANDRESEN — Slottet - familien - kunsten
Av Nanna Segelcke
- 72 NORSK FARMASIHISTORISK MUSEUMS MEDLEMSSIDER
- 73 ETIKETTER
Av Anne Cathrine Sund, Aslaug Gombos og Eva Brænd

I dette dobbeltnummeret feirer vi 150 år med turglede sammen med Den Norske Turistforening.

DNT-hytta Hovinkoia, som Norsk Folkemuseum har fått i gave av Turistforeningen, står nå gjenreist på den idylliske Hovinkollen i Friluftsmuseet. I vinterferien åpner den for publikum i anledning Den Norske Turistforenings 150-års jubileum.

Herfra skal historien om norsk hytteliv og friluftsupplevelser fortelles, og her skal en vandrer – midt i hovedstaden – få slikke solen i hytteveggen, falle til ro ved bålflammen og nyte duften av nykøkt kaffe innenfor lune tømmervegger.

— Og i denne anledning har vi til dette nummeret invitert spennende gjesteskribenter:

Carsten Alnæs, som nå kommer med biografi om Thomas Heftye, skriver her om naturelskeren Heftye som Turistforeningens stifter og fortidsvernets venn.

Axel Johan Holt tar oss med på koietur innover Holleia, der Hovinkoia har stått som et yndet og kjært turmål vest for Tyrifjorden i nær 80 år.

Oskar Puschmann lar oss følge ham i fotosporene til fotograf Axel Lindahl, på vei gjennom Telemark til Turistforeningens vugge: Krokan – Norges første turistforeningshytte ved Rjukanfossen.

Hovinkoia ved Setertjern på Holleia, fotografert ukjent år. Foto: Thaugland, DNTs bildearkiv, Norsk Folkemuseum.

Hovinkoia på Hovinkollen i Friluftsmuseet på Norsk Folkemuseum, 2017. Foto: Haakon Harriss, Norsk Folkemuseum.

Forsidebildet av Rjukanfossen i sine velmaktsdager kan stå som symbol på norsk reiselivs spede start tidlig på 1800-tallet, og på opprettelsen av Den Norske Turistforening i 1868. Foreningens grunnlegger, Thomas Heftye, så tidlig at Rjukanfossen var unik, og at det derfor var viktig å lette adkomsten for en stadig økende skare turister, som nærmest hadde fossen som sitt pilegrimsmål.

Heftye fikk i 1868 DNTs generalforsamling med på å kjøpe Rjukanfossens nærmeste nabo – gården Krokan – som så ble gjort om til Norges første turistforeningshytte.

I dag er fossen for lengst lagt i rør, og bildet minner oss om hvilke naturverdier som i sin tid ble ofret for at Norge skulle få den industri- og velstandsutviklingen vi har i dag. For turister og norsk reiseliv var det selvsagt et tap, samtidig som Norge – mye på grunn av DNT – fra 1880-tallet har fortsatt å være et av verdens mest spennende reiselivsland.

Det fantastiske fotoarkivet som Norsk Folkemuseum nå har overtatt fra DNT, viser i sannhet hvor mangfoldig Norge er på både friluftshistorie og landskapskvaliteter.

Baksidebildet av fotturistene i Rondane, ledet over høyfjellet av Turistforeningens utallige og trofaste varder med røde T-er, kan stå som symbol for de eventyrlige 150 årene som Den Norske Turistforening har tatt oss ut i naturen og gitt oss muligheten til storslagne opplevelser og varig turglede.

Velkommen til et år på Norsk Folkemuseum i friluftslivets og hyttelivets tegn!

Hilsen Astrid Santa, redaktør

150 år med turglede

av Trond Bjorli

Gjennom året 2018 skal det markeres 150 år med turglede. Den Norske Turistforening ble stiftet 21. januar 1868 av en mindre krets fra det øvre borgerskap. Formålet, som initiativtakeren Thomas Heftye skal ha formulert det, var å gjøre det rimelig og enkelt å komme seg ut på tur, slik «at riktig mange kan komme og se, hvad der er stort og vakker i vort land». Dette har Turistforeningen siden arbeidet med, og fra en forening stiftet av en mindre krets fra det øvre borgerskap har Den Norske Turistforening vokst til en massebevegelse med over 300.000 medlemmer. Gjennom denne utviklingen har DNT vært den trolig viktigste enkeltaktøren i å gjøre fenomener som friluftsliv, naturopplevelser og hytteliv til sentrale verdier og identitetsmarkører for det «norske».

DNT og Turistforeningens virksomhet er derfor en svært viktig del av norsk kulturhistorie, og Norsk Folkemuseum er i jubileumsåret opptatt av å belyse fenomener som norsk tur- og hytteliv, markere jubileet og er ikke minst med på å dokumentere historien og historiene bak denne utviklingen.

Hytte- og friluftsliv er for tiden et satsingsfelt for Folkemuseet. Museets hovedsatsing i 2018 er opparbeidingen og åpningen av DNT-hytta Hovinkoia, og med utgangspunkt i DNT-hytta formidle norske friluftslivstradisjoner og hytteliv til museets besøkende. Samtidig gjør Folkemuseet en større innsats for å samle, ordne og formidle fotoarkiver, muntlige kilder og gjenstander som kilder til norsk friluftslivshistorie og norsk hytteliv. Dette skjer i samarbeid med flere aktører, som DNT sentralt og flere av deres lokallag, og i samarbeid med Universitetet i Oslo. Mens DNT og DNT-hytta Hovinkoia står i fokus for formidlingen dette året, kommer neste år en utstilling om hytteliv i samarbeid med Sosialantropologisk institutt ved UiO som går tettere inn på hyttens rolle i norske familie- og slektskapsrelasjoner.

T.v.: Hovinkoia er som alle andre DNT-hytter utstyrt med besøksprotokoll og hyttebok. Medlem Arild Fosse var blant de 169 som skrev seg inn under prøveåpningen lørdag 20. jan. 2018. T.h.: Turfolk samlet utenfor DNT-hytta Hovinkoia under prøveåpningen 20. januar i jubileumshelga. Begge foto: Lars Olav Muren, Norsk Folkemuseum.

DNTs varder og røde T er foreningens varmerke og vandreres støtte. Fargediaset, trolig fra 1950-årene, er merket «Varde med T mot Nautgardstind».

Foto: Ukjent. DNTs bildearkiv, Norsk Folkemuseum.

NÅ ÅPNER DNT-HYTTA HOVINKOIA

Norsk Folkemuseum får endelig en hytte i Friluftsmuseet. Lørdag 17. februar åpner DNT-hytta Hovinkoia! Den blir et kjærkomment tilskudd til Norsk Folkemuseums friluftsmuseum, der den skal formidle norske tur- og friluftslivstradisjoner, hytteliv og Den Norske Turistforenings historie. Åpningen er første lørdagen i vinterferieuka. DNT og Folkemuseet samarbeider for å holde DNT-hytta åpen og drive formidling med særlig fokus på barn hver dag i vinterferien.

DNT-hytta har fått Friluftsmuseets beste tomt, sin helt egen kolle: Hovinkollen. Dette gjør DNT-hytta også til et eget turmål på Folkemuseet, med en praktfull utsikt over Friluftsmuseets mange grå og grønne tak, og over mot Vikingeskipsmuseumets tårn.

Til DNT-hytta kommer man på tre veier: Enten en ny-anlagt liten vei som fører fra Trøndelagstunet, opp gjennom

På turlederkurs i Jotunheimen. Foto: Hallgrim Rogn, Den Norske Turistforening.

Husmannsplassen fra Oppdal og videre opp på toppen av Hovinkollen. Denne veien er bratt, men skal kunne forseres med barnevogn og rullestol. Den andre adkomsten er via en kort blåmerket skogsti fra skjæringen mellom Hovinkollen og Gjestestuen. Den tredje og virkelig utfordrende adkomsten er via en vardet sti merket med røde T'er opp kollens front.

Vel oppe på toppen finner man DNT-hytta Hovinkoia. Her kan man sette seg på benken i solveggen og nyte utsikten, finne roen ved bålplassen eller komme inn og få en kopp kaffe eller solbærsaft og en turprat når hytta er betjent. Hytta er heller ikke bare bygningen, men tar i bruk hele kollen som naturområde, hvilke gir utvidede muligheter for å formidle naturopplevelse og turglede, ikke minst til barn.

JUBILEUMSHELGEN

DNT-hytta Hovinkoia er en gave fra Den Norske Turistforening til Norsk Folkemuseum i anledning Turistforeningens 150-års jubileum. I selve jubileumshelgen lørdag 20. januar (stiftelsesdagen var 21. januar 1868), åpnet Folkemuseet DNT-hytta Hovinkoia for en «sniktitt» for DNT-medlemmer fra hele landet, som hadde tatt turen til hovedstaden for å delta på Tidens Turfest i Spektrum fredag 19. januar. Nesten 300 DNT-medlemmer fra hele Norge fant denne dagen veien til Folkemuseet. Folkemuseet hadde åpnet og fyrte opp tre stuer i Friluftsmuseet, delte ut gratis smaksprøver fra lefsebaksten, Piperviken kafé holdt åpen og serverte kaffe og tursuppe, det var mulig å grille pølser på festplassen, Folkemuseets dansegruppe holdt to oppvisninger og Peter Christen Asbjørnsen vandret rundt i skikkelse av Erik Edvardsen, leder av Ibsenmuseet og formann i Asbjørnsen-selskapet. Det hele ble avsluttet med et fint foredrag av Karsten Alnæs om Thomas Heftye, Kristianas og Norges ledende bankmann, som i 1868 også stiftet Den Norske Turistforening.

Sentralt i arrangementet sto en prøveåpning av DNT-hytta Hovinkoia. Både i koia og på bålplassen utenfor var det fyrt opp, og turfolk og turister fikk servert kaffe og solbærtoddy. Mange fra Ringerike Turistforening, som hadde driftsansvaret for Hovinkoia fra den ble bygd i 1937 og frem til den ble tatt ned i 2016, hadde også funnet veien.

Det var til tider kø for å komme inn og folk samlet seg både i og utenfor hytta. Praten gikk, og med så mange aktive turfolk

fra hele Norge samlet ble det utvekslet mange turhistorier! Det var også kø for å skrive i Turisthyttas nye besøksprotokoll, som fikk 169 innførsler fra turfolk fra hele landet denne gangen. Andre gav nok opp å registrere seg fordi ventetiden ble for lang.

DEN NORSK TURISTFORENINGENS BILDEARKIV

Norsk Folkemuseum har i to omganger (1972 og 2016) fått overført DNTs historiske bildearkiv. Til sammen dokumenterer arkivet turliv, hytteliv og DNTs eget arbeid med å tilrettelegge for turliv omtrent fra DNTs stiftelse i 1868 og frem til ca. 2000. Norsk Folkemuseum holder for øyeblikket på med å ordne og digitalisere bildene. Dette arbeidet går løpende og vil ta flere år å fullføre, men i jubileumsåret vil Folkemuseet lage en nettpresentasjon der DNTs bildearkiv presenteres gjennom utvalgte bilder fra alle sentrale deler av arkivet.

HYTTEMINNER OG DNT FORTELLER

Norsk Folkemuseum arrangerer i 2018, i samarbeid med DNT, to større minneinnsamlinger og ett dokumentasjonsprosjekt. Den første minneinnsamlingen handler om hytteminner, både fra private hytter og DNTs hytter. Den andre minneinnsamlingen er rettet mot et utvalg av DNTs egne hytteverter, og søker å samle muntlige kilder til driften og livet på de store betjente DNT-hyttene de siste femti årene. I tillegg gjennomføres ved hjelp av engasjement av journaliststudenter et intervju og fotodokumentasjonsprosjekt rettet mot ungdom på tur i fjellet sommeren 2018. Innsamlingen av hytteminner fikk en start gjennom skrivekonkurransen som Norsk Folkemuseum arrangerte sammen med DNT i 2016 med den beste hyttefortellingen som tema.

DNT har selv vært flink til å dokumentere og formidle sin egen virksomhet, ikke minst gjennom foreningens ubrutte rekke av årbøker fra 1868 til i dag. Verdt å nevne i forbindelse med jubileet er at foreningen i 2018 både har utgitt en årbok helt enkelt kalt *Historien* og en fremadrettet jubileumsbok med tittelen *Kunsten å vandre*.

Trond Bjorli er førstekonservator og prosjektleder for DNT-hytta Hovinkoia til Norsk Folkemuseum.

Thomas Heftye

– fortidsvernets venn og Turistforeningens stifter

av Karsten Alnæs

Thomas Heftye, født i 1822, vokste opp på Filipstad, en stille løkke ved sjøen, og var allerede som ung ivrig etter å vandre i skogene rundt Christiania. Skolestilene fra den tiden han gikk på handelsskolen i Leipzig, viser at kjærligheten til å vandre formålsløst var tidlig utviklet. For ham var naturen et hellig sted. Den var verd det mest ydmyke og inngående studium, for naturen vitner om en guddommelig skaper, skriver han i en av stilene sine.

Stilboken fra 1841 er nemlig bevart. Og flere av dem er interessante. En oppgave heter «De edleste gleder til en ung mann», en annen «Fordelene ved å være et fredelig menneske», og en tredje har overskriften «Lær deg å respektere andre mennesker».

Som det fremgår av oppgavetekstene, skal stilene forme personligheten og utvikle egenskaper som toleranse, tålmodighet og utholdenhet.

I stilen «De edleste gleder til en ung mann» fremhever han «gleden ved å gå en tur i en vakker kveld eller i en vårmorgen». «Disse gledene er virkelige edle gleder, for de bringer oss nærmere Gud og lar oss føle verdien ved å være til,» skriver han.

Og i oppgaven «Fordelen med å reise til fots», gir den 18 år gamle skoleeleven uttrykk for at den beste måten å reise på, er å bruke føttene. Det styrker både kropp og sjel og gir en anledning til å stanse opp og se seg godt om. Med ranselen på ryggen og føttene på veien er han fri og uavhengig. Han kan studere alt som fanger hans interesse, uten at et tog eller en hestevogn venter på ham. Han sanser alt som omgir ham, og taler med hvem han vil. Fotturen gir mer utbytte enn både tog og hestevogn, men en tur med dampbåt på Rhinen er heller ikke å forakte!

Turene til fots i naturen gir evne og anledning til fordypning, kontemplasjon og erkjennelse, skriver han. I naturen revner det sløret som hindrer menneskene i både å se seg selv og oppleve en kontakt med det hellige. Naturen viser oss veien tilbake til det opprinnelige. Det er en identisk opplevelse, beslektet med den Paulus opplevde da han var på vei til Damaskus. Fjellet og skogen skal vi ikke bare beskue og registrere, men leve oss inn i, gå i ett med, slik at vi erkjenner det evige og uforklarlig skjønn. Og naturen må vi selv sagt oppleve til fots!

Thomas Heftye var altså en pasjonert vandringsmann allerede den gangen. Bakgrunnen hans forklarer en del av disse følelsene. Familien kom fra Sveits. Hans farfar med samme navn var både født og døde i sitt hjemland.

Sveits var på 1700-tallet naturfølelsens vugge. Jean Jacques Rousseau gjorde parolen «tilbake til naturen» til en bydende oppfordring, og Albert Haller skrev det første store fjelldiktet Die Alpen som gjorde den uberørte, ville naturen til et ideal.

Thomas Johannessen Heftye, ca. 1885, året før han døde. Han var plaget av diabetes og var på et langt rekonvalesensopphold det året, men var ellers i full aktivitet. Foto: Ludwik Szacinski. Oslo Museum.

Malerne var midt på 1800-tallet med på å åpne en lengsel etter fjellet hos landets borgere. Maleriet «Høyfjell» fra 1857 er regnet som et av Hans Gudes hovedverk. Foto: Jacques Lathion/Nasjonalmuseet

Sarabråten 1870. Foran den gamle husmannsstua. Heftye blåser på lur. Til venstre står teolog Johan Keyser, ved siden av ham byråsjef Thorvald Christensen i lys flosshatt og Gustav Brun i uniform. Til høyre er kammerherre Jens Gran. Den lille damen foran er Marie Heftye, mens bak henne i stripete bluse står Louise Heftye, gift med bror av Jørgen Heftye. Hun var kjent som litt av en balldrønning. Foto: Ukjent, Oslo Museum.

Fjellene i Sveits fremstod på 1700-tallet som den store naturattraksjonen, lokket tyskere og engelskmenn opp på toppene og isbreene, og gjorde mange av landets kondisjonerte borgere til pasjonerte fjellvandrere, blant dem også medlemmer av Heftyes slekt.

Det var aristokratiet som på 1700-tallet først begynte å sverme for naturen. Byborgerne tok etter adelens skikker; en borger fra byen Grenoble ble ikke regnet med dersom han ikke tilbrakte noen sommerdager på landet, skriver den franske forfatteren Stendahl.

Malere som Johan Christian Dahl, Hans Gude og Thomas Fearnley var alle i kontakt med familien Heftye i 1830- og 1840-årene og kan ha betydd mye for den unge guttens syn både på naturen og fortiden. Faren forteller i sin reisedagbok at han og hans kone Tina besøkte Dahl i Dresden tre ganger, i 1836, i 1837 og i 1844, alle gangene mens de var på sommerferie i Tyskland.

Dahl var professor ved kunstakademiet i Dresden, en stilling han hadde innehatt siden 1818. Han hadde flere norske elever, blant annet Thomas Fearnley. Dahl var en patriotisk ildsjel; han hadde «en ubendig vilje til å favne Norges herlighet i sin kunst» skriver Einar Østby om ham i sin bok Norges kunsthistorie.

Dahl tok også initiativet til et norsk fortidsvern og skrev både om de norske stavkirkene, som var hans hjertebarne, og steinkirkene fra middelalderen. Han tegnet kirkeruinen på Avaldsnes alt i 1811 og strevde med å få restaurert Nidarosdomen og Håkonshallen. Som frukt av hans arbeid ble Foreningen til norske Minnesmerkers Bevaring stiftet i 1844. Mange medlemmer av familien Heftye meldte seg inn, både faren Johannes, onkelen Henrik og etter hvert også Thomas selv.

Thomas Heftye fikk tidlig gjennom foreldrene og det miljø som omga familien en genuin kjærlighet til den gamle bondekulturen og samlet ivrig på bondekunst.

I 1856 lot Heftye oppføre en kopi av en gammel Østerdalsstue på Sarabråten, familiens feriested i Østmarka utenfor Oslo. Det var en sperrestue med en praktfullt utskåren portal i gammel bondeornamentikk. Kanskje var han blitt overtalt til dette av sin venn Eilert Sundt som hadde reist gjennom Østerdalen og i 1854 skrev dette:

«Dersom en Bygmester med kunstnerisk Dannelse og norsk Hjerter ville tage sig af den østerdalske Sperrestue (...) saa maatte man kunne fremstille en Bygningsform som mindede om den gamle Skiks Eiendommelighed og som derhos svarede til Bygdens forandrede Omstendigheder og Nutidens forøgede Behov saa det ikke så snart skulde falde den nyhedssyge Slegt ind at vrage den gamle Skik for de nye Mode.»

Thomas Heftye kjøpte også setervollen på Frognerseteren i 1864 sammen med ca. 16 000 mål skog av gårdene Frogner og Frøen. Ifølge et takstbrev av S.B. Barth fra 12. juli 1859 var skogen dårlig og ville gi liten avkastning. Heftye kjøpte eiendommen likevel, og gikk straks i gang med å reise et hus på vollen ved Frognerseteren.

Arkitekten Heinrich Major Schirmer ble kontaktet. Et laftet tømmerhus i gammel norsk stil reiste seg og sto ferdig i 1867. I årene som fulgte, flyttet Thomas Heftye to gamle bondestuer til setervollen, Årestuen fra Telemark og Nystuen fra Hallingdal. Nystuen var bygd av lensmann Torkel Villand i Ål i Hallingdal omkring 1740, og kalles også for Villandstuen. Loftet er dekorert

Hans Gude på besøk på Sarabråten i 1872. Han sitter i lys dress på en benk ved siden av sønnen Ove, som bærer en lys hatt med et svart bånd på, og holder armene i kryss. Gudes kone, Betsy, er nr. to fra høyre. Datteren hennes, Sigrid, står i trappen med den hånden på gelenderet. Marie Heftye står lengst til høyre i bildet. Thomas Heftye står gjemt bak stolpen på verandaen.
Foto: Ukjent, Oslo Museum.

Dette er Villandstua eller Nyhusstua som Heftye lot flytte fra Telemark til Frognerseieren for å vise Kristianiafolk en ekte norsk bondestue. Her hadde han også en stor samling av norsk bondekunst: kister, skap, bord osv. På den måten ble Frognerseieren en av spirene til det første norske friluftsmuseet.
Foto: Ludwik Szacinski, Oslo Museum.

av rosemaleren Truge Gunnholdgard. Heftye lot også bygge et stabbur etter kopi av et Telemark-stabbur, som ble plassert på tunet.

I 1884 åpnet Heftye tunet for turister, så folk kunne komme og se de tre stuene, samt deler av hans samlinger av møbler, malerier, tepper og sølv.

Senere samlet Heftye flere gamle bygninger fra Telemark på Frognerseieren, en samling som er blitt karakterisert som vårt første friluftsmuseum. Thomas This-Evensen skriver:

«På denne måten gjorde Heftye den gamle setervollen til et lite Norge i miniatyr. Sammen med tingene og redskapene fra dal og bygd ble miljøet en dagliglivets ekthet som skildret de mange og ikke de få. Begeistring kom folkedypet til gode. Nasjonens eie var folkets eie. Derfor ble dørene snart åpnet for alle Oslo-dalens innbyggere. En jevn strøm av mennesker har siden benyttet anledningen til å leve seg inn i sitt opphavs miljø – for en stakket stund.»

Samlingen av norske klenodier gikk over i Kristiania kommunes eie da kommunen i 1888 kjøpte eiendommen hans på Frognerseieren. Det var to år etter at Heftye døde. Samlingen ble senere deponert på Norsk Folkemuseum.

Reidar Kjellberg skriver i sin bok *Et halvt århundre: Norsk Folkemuseum 1894-1944* at «Det var en av våre eldste og verdifulleste samlinger av bondekunst, utskårne og malte tresaker, sleder og møbler, keramikk og sølv, blant annet fire brudekroner, en rik og pittoresk samling i god stil, selv en altertavle og andre kirkesaker hørte til.»

I 1868 stiftet Thomas Heftye Den Norske Turistforening. Det var langt på vei et enkeltmannverk båret fram av hans naturopplevelse og hans vilje til å styrke den nasjonale identitet.

Fjellet hadde lenge vært symbolet på det norske. Fedrene på Eidsvoll hadde sverget evige og tro til Dovre faller. Og nasjonalromantikken i litteratur, musikk og billedkunst spredde og innprentet oppfatningen av fjellet som Norges hjerte. Johan Christian Dahls storslåtte fjellbilder har selvsagt vært en inspirasjon. Det samme har Hans Gudes billedkunst, og også hans fortellinger om fjellet, som den unge Thomas Heftye har lyttet til og i alle fall hørt om. Gude var nemlig en venn av familien som ble hjulpet til sitt Düsseldorf-opphold av faren til Thomas. Sine første bilder fra fjellet malte Gude i 1843, da han sammen med sin tyske medelev August Leu dro inn i fjellet fra Fortun og inn mot Hurrungane.

Senere, sommeren 1846, etter å ha studert i Düsseldorf, dro han igjen til fjells, denne gangen sammen med malerkollegene August Cappelen og Johan Fredrik Eckersberg. De lå først på en seter i Rondane, senere i fjellene omkring Bøverdalen i Lom. Denne sommeren «kom til å bety meget for norsk landskapsmaleri,» skriver Sigurd Willoch.

Gude har i sine erindringer fortalt muntert om hva de tre unge mennene opplevde. Han har berettet om seterjentene, om utsynet mot Jotunheimen, om klokkeklang og kulokk, om elva Ula og en tur innover fjellene.

Minnene kan danne en ouverture til dannelsen av Turistforeningen. Man skjønner godt at Gude er i Heftyes flokk. Den unge Gude var en av de første som oppdaget fjellet. Han viste det frem for en dannet overklasse og middelklasse. Det var bilder som *Høyfjell*, ved Skagastølen fra 1844, eller *Fra Hemsedal* fra juli 1849, som viser de snødekte toppene over en grønn dal.

Også Vinje var en av Heftyes nære fjellvenner som må ha oppmuntret ham til å stifte DNT. «Ingen har skrevet så vakkert om fjellet som ham», skriver Claus Helberg i sin bok *De første*

vandrere, og professor Olav Middttun mener at fjellschildringene til Vinje er noe av det mest sansede og innlevde som er skrevet om norske tinder, flyer, vidder og vigger. Heftye og Vinje delte helt synet på hva fjellet hadde å by på av inspirasjon og erkjennelse.

En viktig forberedelse til farskapet for Den Norske Turistforening var også de mange vandreturene som Heftye og vennene hans foretok i åsene rundt Nøklevann i Østmarka i de tjue årene fra 1848 til 1868. De opplevde naturen her som en fjellnatur og dyrket skogen, tjernene, åsen og ensomheten på en måte som er dypt romantisk og sentimental. Her utviklet vennene også den enkle og ujalte turkultur som senere ble et forbilde. Folkelig, alminnelig og billig skulle en tur være, utstyret likedan.

Thomas Heftye var en særpreget, nesten vulkansk, personlighet. Han var «ild og liv», skriver Elise Aubert. «Den store Heftye» kaller Jens Arup Seip ham. Han var karismatisk, nyskapende, dristig, nærmest en renessansenatur, når man ser bort fra hans rolige og trofaste familieliv.

Alt i tiden favnet han. Hovedinntektene løp inn fra banker-virksomhet og eiendomshandel, og gjorde han for en tid til landets rikeste mann og største jordeier, i stand til å kjøpe både Hafslund og Nes jernverk med tilliggende herligheter. Dessuten var han med på å stifte en rekke banker og forsikringsselskaper som Den norske Creditbank, Arendal Privatbank, Storebrand og flere andre finansinstitusjoner.

Men ved siden av dette gikk han med liv og lyst inn i den første jernbanen her i landet, i den første telegraf, i flere sagbruk, tresliperier, industrier som Christiania Seilduksfabrikk og Nyland verksted, i guanoproduksjon og sprengstoff, i rederivirksomhet og østersproduksjon, i undervannskabler og kvinnelige leseselskap, i arbeiderforeninger og kunstfore-

ninger, i malerkunst og teater. Han var formann i de fleste av disse foretagender og mange andre, alltid med stort engasjement og sjenerøs overflodighet. Han var også et politisk dyr, satt i formannskapet både i Bærum og Christiania, var medlem av Høyre, og var i 1880-årene to ganger på nippet til å bli valgt inn på Stortinget, men var for moderat for den erkekonserverive og ganske uforsonlige ledelsen i partiet. Gamle venner som Morgenblad-redaktøren Christian Friele, vendte ham ryggen og sa han drev med «vrøvl», og statsråd Georg Sibbern kalte ham en «blære». Heftye ville nemlig gå sammen med de moderate i Venstre og innføre parlamentarismen på en mykere og mer forsonlig måte enn den Johan Sverdrup ville gjennomføre.

Heftye gjorde seg godt synlig. Han bygde byens flotteste villa ved Frognerkilen, i dag den britiske ambassade, reiste Frognerseieren og Holmenkollen, gjorde Østmarka til en lekeplass for de naturfrelste, og sine landsteder og sitt hjem til møteplasser for den politiske, økonomiske og kulturelle elite, for konger, dronninger, prinser og prinsesser, for malere som Gude, musikere som Ole Bull og Halvdan Kierulf, og diktere som Bjørnson, Ibsen, Lie og Vinje. Alltid utrolig gjestfri. Den store vert. Det er sagt om ham at han var Norges uformelle utenriksminister, og han var fremfor alt bukoliker, den som ønsket at politiske motstandere skulle arbeide sammen.

Heftye var også praktisk mann som fikk ting i gang, og var flink til å knytte til seg mennesker som var annerledes enn ham, veiingenører, biologer, zoologer, karttegnere og håndverkere. Det er også noe gåtefullt over ham. Og hvor har vi ham nå?

Karsten Alnæs er forfatter og journalist. Han har bl.a. skrevet de to historiske bokseriene «Historien om Norge» og «Historien om Europa» og kommer nå med en biografi om Heftye.

Turliv og koietur

av Axel Johan Holt

EN GANG FOR LENGE SIDEN

Tenk deg rundt 80 år tilbake, la oss si sommeren 1938. En lørdags ettermiddag sånn midt i august. To unge karer går veien fra Tyrifjord stasjon, vest for Tyrifjorden, innover mot Holleia. Det er en lun og varm ettermiddag. Skuronna er i full gang rundt dem. Hester i tospann foran selvbinderne, arbeidsfolk travelt opptatt med innhøstning. Kara snur seg da de hører motordur borte på et jorde. Se der, du! Jommen har dom fått seg traktor, gett. Ja, det er vel en storbonde med nok penger dette, da.

De to går videre innover. Snart ligger bygda bak dem. Holleia, disse vide skogene mellom Tyrifjorden og Krøderen med myr og snaukoller, bekker og fiskevann, er kjente trakter. Nå er endelig skiftet på papirfabrikken på Hønefoss over, uka er slutt. Denne turen, sånn på tampen av sommeren, har de pratet om lenge. Turistforeningen har bygd ei lita hytte innpå her, åpen for alle som er medlem. Nå ligger nøkkelen vel forvart nede i ene sidelomma på sekken. Nøkkelen, pantet på at de skal få et sted å sove i natt.

Hovinkoia er navnet på hytta. Ny i fjor. Joda, de hadde lest om det i bla'. Stor festivitas, folk med slips, skåling med høye glass. Kunne dette være noe for vanlige arbeidsfolk? Men så

hadde ryktet spredt seg om at dette nettopp ikke var et sted med luksus og hvite duker og fintfolk fra Oslo. Flere av arbeidskameratene hadde alt vært der. Ei enkel tømmerkoie med to rom. Ett med kokeovn, bord, stoler og fire køyer. Det andre rommet, damerommet, med ovn og fire køyer. Damerom? Klart det, måtte jo være litt anstendighet, selv her inne på svarte skauen!

Rast på Grytingsvollen. Fint her med fallende sol over vannet. Surr av innsekt. Kuraut borte fra fjøset. Er tida for melking nå. En guttepike kommer bortover, litt nysgjerrig på hva dette er for folk. Blir stående litt unna, sjenerert kanskje? Får spørre om han kan hente litt melk til dem. Joda, han løper inn og kommer tilbake med et halvliters-spenn, får noen øre og setter seg litt nærmere. Skolegutt? Jo, det er et stykke å gå, bortimot timen hver vei. Bare hver annen dag, da.

Fredelig og fint her inne. Tenk, så annerledes alt var, bare for to-tre år siden! Da var de uten arbeid, begge to. Nå var de i fast arbeid. Formannen hadde til og med sagt at de kunne regne arbeidsplassen som helt trygg. Garantert! Så satt de her i den lune seinsommerkvelden. Nye ryggsekker, mat for hele helga. Sovepose rullet sammen under sekkelokket. Rart hvordan alt kunne snu seg. Riktignok var visst ikke alt på stell ute i verden.

Hovinkoia ved Setertjern fotografert i 1943, få år etter åpningen. Tidlig var den utstyrt med en liten båt, det enkle naustet er synlig til høyre for hytta. Foto: Bjørn Ruud, DNTs bildearkiv, Norsk Folkemuseum.

Mareike Keilholz foran Hovinkoia, våren 2011. Lillesøster Marlene til høyre. Denne dagen var det trolig bjørn ved hytta! Foto: Holger Keilholz.

Men her i landet, med fast lønn og Nygaardsvold på Tinget? Jo, nå så det virkelig lyst ut!

TURISTFORENINGEN - FRA NIKKERSADEL TIL FOLKEBEVEGELSE

Vi lar våre to venner vandre videre innover på Holleia mot kveldens mål, Hovinkoia. Hva var nå dette for idé? Ei koie? Ei lita hytte uten betjening, uten mat å få kjøpt, der du måtte stelle deg selv, dele husvære med fremmede? Og verre enda: Her sleit arbeidsfolk hele uka. Verksted og fabrikk. Kontor og butikk. Så kom det noen og sa at det skulle være bra for helsa å gå tur på fritida. Slite seg innover skog og mark med tung sekkebør, svette i motbakkene. De kunne ikke være vel bevarte, de som sa slikt. Nei, i helga skulle en helst ha fri, hvile, gå ut om lørdagskvelden og treffe kamerater og kvinnfolk. Men både Martin Tranmæl og han nye unge ordføreren inne i Oslo, Einar Gerhardsen, begge de to hadde stått fram og snakket om hvor fint dette friluftslivet skulle være.

De var ikke nettopp representative for gjennomsnittsbefolkningen, de som satt i styre og råd i Den Norske Turistforening (DNT) i mellomkrigstida. Men det skal de ha, de følte samfunnsansvar. Særlig er det verd å trekke fram tre menn (for det var det de var, menn) som allerede tidlig på 1920-tallet så behovet for å utvide og utvikle tilbudet for friluftfolket. Langt fra

alle hadde tid og råd til å reise til Jotunheimen eller Hardangervidda for å gå tur. Hvite duker og treretters middag, betjening og oppredde senger som det var på DNTs store betjente hytter. Her måtte det nytenkning til skulle flere være med.

Ludvig Andersen-Aars, Nils Onsager og Nils Rustad. Sentrale personer i DNT. I flere ti-år kom idéene deres om et enkelt friluftsliv til å prege DNT. Tre karer med ulik bakgrunn og virksomhet i det sivile liv. Men med én brennende interesse som bandt dem sammen: Friluftslivet. Budskapet om det enkle vandrerslivet, om å klare seg med lite. De hadde nok lest sine klassikere, for budskapet var der allerede fra begynnelsen. Når verden går meg imot, og det unnlater den sjelden å gjøre når det gis noen leilighet til det, har jeg stette funnet meg vel ved å ta en friluftsvandring som demper for min smule bekymring og uro, skrev Peter Christen Asbjørnsen i innledningen til Kvernsgn. Og Aasmund Olavsson Vinje stemte i: Eg er, som vel du veit, ein fjellets mann, og derfor dreg til fjells så tidt eg kan. (Pantebrevet Eidsbugarden).

Fridtjof Nansen var en tydelig talsmann for det enkle friluftslivet og forkynte det gjerne: Jeg kan minnes en tid da jeg var meget ung, og det syntes meg at en fyrstikkese og en fiskestang var omtrent all den utrustning en mann burde trenge for å ferdes noen uker i skog og fjell. (Tale til skoleungdom i Kristiania juni 1921, Årbok DNT 1922). Og selv den rike Thomas

Med sin enkle adkomst og flotte beliggenhet har Hovinkoia alltid vært et flott turmål for barnefamilier. Foto: Per Roger Lauritzen, DNT.

Holleia er fylt av åser, myrer og små vann. Dette er Setertjern, fotografert fra Hovinkoia 2016. Foto: Trond Bjorli, Norsk Folkemuseum.

Heftye, Turistforeningens stifter, var tydelig nok på at målet var å gjøre det let og billigt, at riktig mange kan komme og se hvad der er stort og vakker i vort land.

Hvordan kunne friluftsliv bli lettere tilgjengelig for «menigmann»? Lange reiser til fjells, dyre opphold, alt dette satte grenser for hva som var mulig for folk flest i Turistforeningens første hundre år. Kort fortalt klekket de tre karene ut en plan der enkle skogshytter, koier, bygd i rimelig avstand fra de større byene (les: Oslo og Drammen), skulle gjøre det enklere å ta turer ut av byen. Byen var for en stor gruppe mennesker identisk med støv, støy, trangbodhet, fravær av frisk luft. Hyttene, koiene, skulle være mulig å rekke med sykkel, en kort reise med tog eller buss, eventuelt på beina. I dag ville vi kanskje ha brukt betegnelsen «kortreist friluftsliv».

Både Oslo og Drammen er byer der turistforeningene i generasjoner har hatt og fortsatt har hytter i til dels fjerne fjellstrøk. Nærrområdene er preget av skog. Men mellom disse skogstrekningene og de fjerne fjellstrøkene dukker det opp noen snaue koller, ja, hele fjellområder. Hva om noen av koiene ble lagt hit, langs merkete stier som forbandt byen og fjellet? Da ble stien, faret, leden fra byen, gjennom skogen til fjellet både en forbindelseslinje og et mål i seg selv. Slik ble begrepet «Skauleis til fjells» født.

KOIESTRØKET

Dette var en ambisiøs plan. I DNT-årbøkene fra 1930-tallet dukker det opp artikler der urbane by-pionerer utforsker de ukjente dype skogene på Østlandet. Traséer for stier ble synfart. Grunneiere ble kontaktet med forespørsler om mulige tomter for koier. Men tidene var ikke enkle. Den store depresjonen fra rundt 1930 la en demper på evnen til å realisere planene, selv om

lysten så absolutt var til stede. Men det skjedde da noe. Første koi i «Skauleis til fjells»-planen var Vikerkoi. En bygslingsavtale ble inngått mellom grunneieren på Vikersetra vest for Sperillen og DNT. Vikerkoi sto klar i 1932 med to rom. Ett rom med stor ovn («koiovn» av rundbrennertypen), kjøkkenbenk og skap, langbord med åtte stoler, fire køyer. I tillegg et «damerom» med fire køyer. Koi var standard tømmerkoi i maskinlaft, levert av Eker Dampsag som da lå på Vestfossen i Øvre Eiker. Etter en pause kom Hovinkoia (1937) på Holleia, vest for Tyrifjorden. Koi ble laftet i rundtømmer av lokale håndverkere.

Så kom krigen i 1940. Det er vel nærliggende å tro at denne dramatiske hendelsen ville sette en effektiv stopper for videre koibygging. Men nettopp nå var tida moden for det kortreiste friluftslivet. 1942 var året da det virkelig tok av. Ådalskoi på åsen vest for Hallingby i Ytre Ådalen på Ringerike, flyttet seiere til Buvatnet i Flå, øst for Gulsvik, med navnet Buvasskoi. Grønknutkoi på Holleia, sør for Sokna, Ringerike. Tjuenborgkoi på åsen mellom Ådalen og Soknedalen, Ringerike. Alle disse koiene ble reist 1942 på initiativ fra DNT og var deres eiendom.

Så gikk årene helt til 1957. Ei seter eller jakthytte i Bogen i Vassfaret, Storekrak, ble kjøpt inn og bygd om til turistkoi av Ringerikes Turistforening. Nå var veien mot fjellet staket ut. «Skauleis til fjells» var i ferd med å bli virkelighet - trodde alle.

Så skjedde det at Norge ble erobret av privatbilismen. Perioden med felles løft og gjenoppbygging etter krigen ble steg for steg avløst av en materiell velstandsbølge ingen noen gang i menneskehetens historie (tar jeg for hardt i?) har sett. Turistene vendte koiene ryggen. Med bil og voksende økonomisk evne rettet folket blikket mot fjellet, mot sjøen og mot Syden. Vikerkoi hadde under og rett etter krigen årlige besøkstall på

ca. 600 overnattinger. Vi snakker om ei enkel hytte med åtte køyesenger. Fordel disse overnattingene på 52 helger med litt slingringsmonn for påske og sommer, så skjønner vi at koi ble mye brukt! Kommer vi til tida rundt 1970 er det bokført snaut 250 overnattinger på Vikerkoi. Mens det under krigen krevdes en ganske seig tur til fots eller på ski opp Vikerlia, var det i 1970 vinteråpen vei 100 meter fra koi. Bedre tilgjengelighet ga ikke mer besøk, og selve idéen om å gå «Skauleis til fjells» bleknet, planene støvet ned i et arkiv.

FRA DVALE TIL NYTT LIV

Noen forble tro mot de gamle idealene. Rykter gikk om en og annen som gikk til fots mellom Oslo og Trondheim, mellom Oslo og Bergen. «Oljekrisen» vinteren 1973 ble en vekker for mange. Nærrområdene ble gjenoppdaget. DNT satte navn på området Ringerike – Vikerfjellet: «Koiestrøket». 1993 var DNT 125 år og lokalforeningen Ringerikes Turistforening (RT) rundet de 100. Det ble jubileret og det ble restaurert, nye drømmer blåste støvet av gamle planer. Hver av koiene, både de som DNT eide og RT-koi Storekrak, hadde nå fått egne koiestjefere med ansvar for drift og vedlikehold. Fellesturer og andre arrangementer ble lagt til koiene. Koiene ble varemerket for den lokale turistforeningen. Så kommer vi fram til 2007.

Et par år i forveien var det blitt kjent at eiendomsmagnaten og friluftsmannen Olav Thon gjerne støttet byggeprosjekter iverksatt av lokale turistforeninger landet over. Hyttene det var snakk om måtte helst ligge utenfor allfarvei. RT kjente sin besøkestid og lanserte en plan for «Vassfarkoi» på Veneli, øst i Flå kommune. Skeptikerne var mange, advarslene likeså. Men Olav Thon var villig. Ikke bare innfridde de nye koiplanene idéen om hytta langt unna allfarvei. Vassfarkoi ville jo ligge

i Hallingdal, og om Olav Thon ikke var fløværing så var han åling, altså halling uansett! August 2007 ble Vassfarkoi åpnet med stor festivitas og over 400 besøkende. Dette var det første tilskuddet til koiestrøket på ganske nøyaktig 50 år.

Ringerikes Turistforening hvilte ikke lenge på laurbærene. «Skauleis til fjells», foreningens slagord, krevde en fortsettelse. Leia mot nord, mot Jotunheimen, var staket ut. Nå har det seg slik at det opp gjennom tidene har vært et konkurranseforhold mellom bygdene i Valdres og Hallingdal. Vassfarkoi ligger i Hallingdal. Men Vassfaret ligger jo i Valdres også! Mikkel Fønhus, Vassfarets store forfatter, var jo fra Sør-Aurdal i Valdres. Krefter begynte å røre på seg. Kunne RT tenke seg å bygge ei ny hytte ved Strøen, det øverste vannet i Vassfaret - på Hedals-sida da, selvsagt - altså i Valdres? Kort fortalt, i juni 2013 var det åpning av Fønhuskoi, på østre stranda av Strøen, altså i Hedalen, Sør-Aurdal, Valdres. «Koi» er forresten helt misvisende for dette flotte bygget, like lite som Leirvassbu i Jotunheimen er ei «bu». Nå var ruta nordover mot Golsfjellet staket ut. Planene om et nytt overnatningssted, gjerne ei restaurert seterbu, ble imidlertid ikke så enkle å gjennomføre som først tenkt. Nå ser det likevel ut til å ordne seg, og vandringsveien videre mot Hemsedalsfjellet, mot Filefjell og Jotunheimen åpner seg. Også for deg som helst tar natta under tak. Nå, snart 100 år etter at tanken ble født kan vi virkelig snakke om «Skauleis til fjells».

HOVINKOIA

Vi forlot våre to venner da de brøt opp fra Grytingsvollen på vei til Hovinkoia. Siden den gang har koi tatt imot ganske mange overnattinggjester. Adkomsten er grei med parkering en snau halvkilometer unna. Besøkshistorien på Hovinkoia spiller eller er et mønster på hvordan disse bynære hyttene er blitt brukt

Et glimt av interiøret i Hovinkoia vinteren 2016, kort før den ble flyttet. Det meste av utstyr og gjenstander er nå på plass i hytta gjenreist på Norsk Folkemuseum. Foto: Hans-Otto Kaltenborn.

opp gjennom årene, hvordan turistkulturen har endret seg. Forfatteren av disse linjene har selv mange minner og erfaringer fra dette idylliske stedet ved Setertjernet på Holleia. Setertjernet, ja. På andre siden av tjernet ligger Hovinsetra flott til, vestvendt med vollen ned til vannet. Setra ble restaurert for en del år siden og tilhører som navnet sier, gården Hovin på Tyrstrand.

Å komme på koia måtte ikke ta for mye av den snaut tilmålte fritida som folk flest hadde på 1930-tallet. Fra Hønefoss på sykkel kunne en rekke inn på Hovinkoia på halvannen til to timer. Med tog til Tyrstrand stasjon var det brukbar forbindelse. Herfra og inn til koia tar det drøyt halvannen time til fots. Både nord og vest for Holleia var kommunikasjonene rimelig gode til utpå 1980-tallet. En fottur fra Hovinkoia over Holleia til Sokna eller Bårnås i Soknedalen lot seg lett gjennomføre, bare du hadde rutetabellen i hodet. Det kunne vel forekomme en og annen langspurt på slutten av turen. Alternativet kunne bli et par timers venting.

Fotturen fra Ask og inn til Hovinkoia gjør du på tre-fire timer. Etter en slik tur, ikke for lang men såpass at du merker at du har vært ute, er det med en egen følelse du stikker nøkkelen i låsen på koia og vrir rundt. Det knirker i døra inn til bislaget. Hvert hus har sin lukt. Koielukta er ikke enkel å definere men lett å kjenne igjen. Døra inn til selve koia, med oppslaget om å skrive seg inn i protokollen. Jo da, «gråbesøk» forekommer! Sette fra seg sekken, markere reviret ved å rulle ut soveposen. Eller det kanskje bare er en lett lakenpose? Ut i Setertjernet med vannbotta. Nøre opp i ovnen. Kanskje varmt nok til at det holder med gass? Sitte og se sommerkvelden forsvinne bak åsen. Åsen, ja! Koiene ble for mange et fast turmål de besøkte ofte. Det kunne nok ta litt overhånd med private tøfler og klær stuet vekk borti hyller og skap. Men mange av disse faste

gjestene nærte en rørende omsorg for «sin» koie. De feide og de vasket, de kunne ta seg tid til et malingstrøk. Hovinkoia var intet unntak. En av de «faste» var «Jutulåsen». Enten han satt i nordvestveggen ut mot Setertjernet en sommerkveld, eller han nøt utsikten fra vinduet – én åsprofil sto markant mot synsranden. Der bodde Jutulen på Holleia. Det var Jutulåsen. Selv kalte han seg det samme, og med stolthet. Til hverdags kjørte han buss i Oslo. På Hovinkoia var han sjelden aleine, oftest med damefølge og kanskje et par til. For Jutulåsen var Hovinkoia hans paradisi på jord.

En gang sto en potetkjele klar til kok på gassen da vi var et par som stakk innom koia. En titt i besøksprotokollen fortalte at en tysk familie hadde funnet veien inn i de dype skoger. Da de dukket opp litt seinere, la de ikke skjul på at de var overrasket over at et slikt sted ikke ble mer brukt. Bade i tjernet, padle i kano. Suset i trekronene, småbølgene mot berget. Fugler. Ja, borti ei myr hadde de støkt elg. Godt det ikke var kolle med kalv!

Stein P. Åsheim, flere husker vel ham med fast reiseprogram i NRK radio. Han ble nærmest forelsket i Hovinkoia. Han lagde en gang et program for radio om koiestruket, der Hovinkoia var den utvalgte. Bare det å finne et slikt sted, så nær byer og tettbygde strøk! Knirk i dørhengsler. Ved som spraker i ovnen. Stillheten, om den er venn eller fiende. Den nye Hovinkoia kan vel kanskje by på noe av det samme.

Det hendte vel at det trengtes «oppyrdding» også. En gang, lenge før mobiltelefonens tid, ble styreformannen i RT ringt opp av en engstelig turist. Han hadde kommet inn på Hovinkoia på lørdagskvelden. Der var det «fest». Det var med nød og neppe han hadde fått blund på øynene i løpet av natta. Utpå morgenen hadde han kommet seg ned til Tyrstrand, banket på ei dør

Hovinkoia vinteren 2016. Båten som hytta var utstyrt med fra begynnelsen ble fjernet på grunn av spørsmål om fiskerett. Senere kom, som vi ser, en kano på plass. Foto: Hans-Otto Kaltenborn.

og fått låne telefon. Hva skulle han gjøre? Styreformannen hevet seg i bilen og dro inn på koia. Riktig nok. Her lå hele «selskapet» i sin dypeste søvn. Rundt om var sporene fra nattelivet svært så tydelige. Ølkasser og noe «husflid», nå bare tomgods, dekket gulvet. En festdeltaker gløttet på øynene, engstelig for hva som måtte komme fra ham som nettopp var kommet inn. Nei, sa han som formann skulle være, det var jo for så vidt greit at de var så mange på koia, for her var det tillyst dugnad om en times tid, og det var nok av arbeidsoppgaver. Halvtimen seinere var koia blåst, både for «selskapsgjestene» og det de hadde hatt med seg. Som regel har slike problemer latt seg løse uten bruk av store bokstaver.

I dag er de av koiene som ligger nær kjørevei mye brukt av barnefamilier. Barnas Turlag er ei stor og svært levedyktig gruppe i Ringerike Turistforening (nå DNT Ringerike). Lengde var Hovinkoia deres base. Mang en ungdom og ung voksen fra Ringeriksdistriktet har gode minner fra turer og arrangementer på koia.

Hovinkoia var et eksempel på foreldrenes og besteforeldrenes friluftsliv, på hva slags tilbud de fikk i egenskap av å være medlem i den lokale turistforeningen. Standarden har endret seg i takt med kravene fra brukerne. Solcelle avløser stearin. Gassbluset er raskere, mer praktisk, enn vedovnen. De nye koiene, slik som Vassfarkoia og Fønhuskoia, har mange rom. En slipper store fellesrom med snorking og uro og med ulike krav til lufting. Den nye Hovinkoia vil imøtekomme mange av de kravene en fotturist av i dag stiller til komfort. Men noe forblir som det var. Du må bære inn vann, enten det er fra ei pumpe eller fra Setertjernet. Det er heller ingen knapp å trykke på etter dobesøket. Dessuten må du mest sannsynlig ut for å komme dit. Også når gradestokken viser 15 blå.

Motsetninger, kontraster, er spennende og utfordrende. Etter en tur på koia, gjerne på gamle Hovinkoia, var det på mange måter godt å komme hjem. Krana på kjøkkenet og badet med varmt og kaldt vann. Dusjen. Vannklosettet. Komfyren og kjøleskapet ... Blir det for likt, blir kontrastene for små mellom livet på koia og livet hjemme, da har vi tapt noe. Friluftsliv er ikke utelukkende avslapping. I stor grad er friluftsliv motsatsen til avslapping. Friluftsliv er rekreasjon, gjenskaping. Å gjøre ting annerledes eller å gjøre noe annet enn det dagligdagse. Fantasi, oppfinnsomhet, skaperevne, evnen til å tenke, til å se følgene av en handling. Ikke dermed sagt at koielivet er nøkkelen til alle disse egenskapene. Men at en tur på Hovinkoia har åpnet døra til friluftslivet for både yngre og eldre er hevet over tvil. Er du fortsatt i tvil så er du svært så velkommen på koia, da får du se og erfare selv. Med Hovinkoia er det slik at du kan besøke begge to. For nå står Hovinkoia på Folkemuseet som et eksempel på det enkle friluftslivet. Og går alt etter planen står ei ny Hovinkoie på tomten ved Setertjernet innenfor Tyrstrand, klar til bruk på ettersommeren 2018. Og det på samme tomt som der «gamlekoia» stod. Så besøk gjerne begge. Da skulle erfaringsgrunnlaget ditt bli omtrent dobbelt så stort. Eller som en garvet fotvandrer ganske enkelt ville sagt det: God tur!

Axel Johan Holt var tidligere styreleder i DNT Ringerike og tidligere redaktør av «Skauleisposten», organet for DNT Ringerike.

Tilbakeblikk

— norske landskap i endring

av landskapsgeograf Oskar Puschmann, NIBIO.

I 1994 hadde undertegnede et landskapsprosjekt i Hemsedal og trengte noen gamle bilder. Jeg oppsøkte derfor Norsk Folkemuseums bildearkiv på Bygdøy, hvor fotoarkivar Liv Bentsborg viste fram et nydelig bilde fra Torpo i Hallingdal tatt av fotograf Axel Lindahl i 1890. Bildet ble umiddelbart bestilt, havnet på stueveggen hjemme, og med det som inspirasjon kom gradvis idéen om et fotoprojekt som skulle vise hvordan Norge har endret seg over tid.

Tilbakeblikk – norske landskap i endring er et fotohistorisk dokumentasjonsprosjekt som Norsk institutt for bioøkonomi (NIBIO) utfører på oppdrag for Landbruks- og matdepartementet. Prosjektet startet i perioden 1998 – 2002, da vel 4500 bilder fordelt på 130 flater på 1 km² hver, spredt over hele landet, ble førstegangs-fotografert. Målet var, og fortsatt er, at et utvalg av disse bildene jevnlig skal refotografes for å fange opp ulike former for endringer, fortrinnsvis i jordbrukslandskapet.

I 2002 begynte vi også å refotografere eldre postkort med landskapsmotiv. Hensikten var først å illustrere hva en refotografering fra de 4500 etablerte fotoståstedene over tid ville kunne vise av endringer, men også at dette var et langsiktig prosjekt som trengte tålmodighet i oppstartsfasen. Vi erfarte raskt at slike før-og-nå bilder hadde en betydelig bredere publikumsappell enn først tenkt. Det virkelige gjennombruddet for Tilbakeblikk-idéen kom imidlertid i 2004 da vi for fullt begynte å bruke Norsk Folkemuseums bilder av landskapsfotografene Axel Lindahl (1841 – 1906) og Anders Beer Wilse (1865 – 1949). Disse bildene vises på Nasjonalbibliotekets nettside www.gallerinor.no, og derfra kunne vi laste ned lavoppløste versjoner av bildene som vi kunne skrive ut og ha med i felt. I løpet av 2004 var vi innom alle landets fylker, og totalt ble over 200 bilder refotografert, hvorav 79 var av Lindahl (perioden 1884 – 1896), 42 av Wilse (1900 – 1948) og 45 av Aune Kunstforlag (1955 – 1970).

I 2004 inngikk Tilbakeblikk et nært og varig samarbeid med Norsk Folkemuseum. Det innebar bl.a. at prosjektet fikk vederlagsfri tilgang på høyoppløste kopier av et utvalg av Lindahl og Wilses bilder, mot at Folkemuseet fikk en kopi av alle bildepar fra prosjektet der Lindahl, Wilse eller Puschmann er fotograf av det eldste bildet. Slik skal Tilbakeblikk-materialet også forsvarlig sikres for ettertiden.

I 2005 åpnet vandreturstillingen Tilbakeblikk – norske landskap i endring. Utstillingen er senere blitt oppdatert tre ganger og kan fortsatt bestilles. I 2006 kom boka med samme navn (dessverre nå utsolgt), og i 2012 åpnet nettsiden www.tilbakeblikk.no, der

mange av bildeparene kan ses og lastes ned høyoppløst. NIBIOs eneste fotograf på Tilbakeblikk er landskapsgeograf Oskar Puschmann, og prosjektleder Hanne Gro Wallin er ansvarlig for utstillingen, nettsiden og prosjektets Facebook-side.

Målet med Tilbakeblikk er at hvert nye bilde skal være tatt fra optimalt likt ståsted som det eldste fotografiet. For å klare det, legges det på hver av de eldre bildenes papirkopi et rutenett som er likt det som er på kameraets mattskive. På denne måten kan både linjer og kryss, samt ulike bevarte landskapsdetaljer sjekkes mot hverandre, helt til det nye bildets utsnitt samsvarer med det gamle. Dersom det ikke er mulig å få en god refotografering vrakes bildet. Som regel trengs det 10 – 12 bilder for å få til 2 – 3 gode refotograferinger. Dette fordi FOTografens StåSted (FOSS) i ettertid ofte er blitt utilgjengelig, eller fordi arealet rett foran kameraet er gjengrodd eller nedbygd. Når rett FOSS er funnet nedtegnes koordinater, klokkeslett, himmelretning det er fotografert mot, samt brennvidden. Utfra det eldste bildets eventuelle skygger kan det også beregnes når på dagen det eldste fotografiet er tatt.

Å refotografere Axel Lindahls bilder er på mange måter en unik historisk reise. Selv etterlot han intet skriftlig om sine turer, men kun en fantastisk samling med rundt 3500 bilder (inkl. stereobilder). Å nøste opp alle hans Norgesreiser fra A til Å, finne ut når han var hvor, samt å forstå hva intensjonen med bildene faktisk var, er også blitt en vesentlig del av Tilbakeblikk. Ikke nødvendigvis for å få vite alt om Lindahl selv, men kanskje mest for å samtidig avdekke turismens og reiselivets spede begynnelse i Norge.

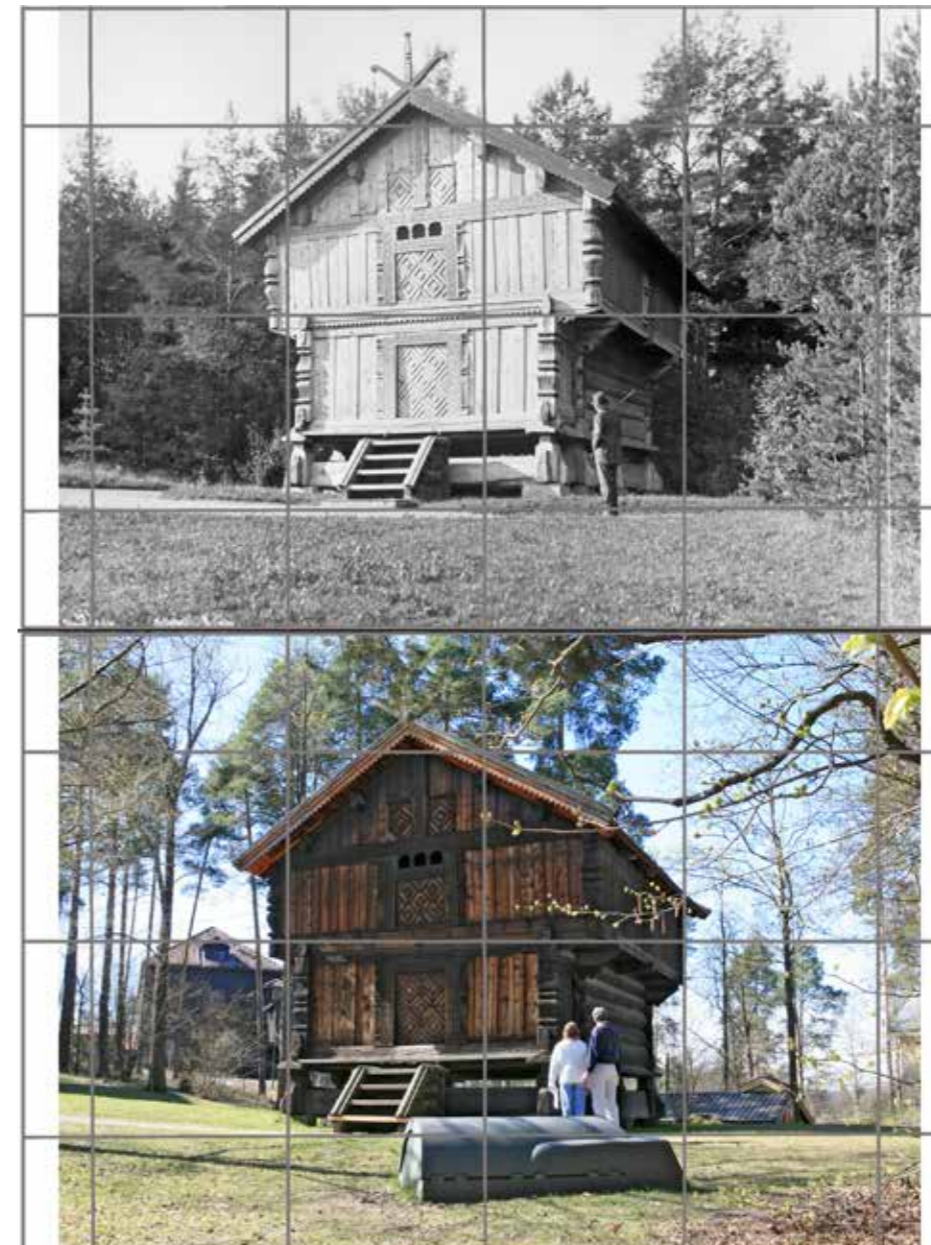
På de neste sidene vises glimt av Lindahls reiser, og vi befinner oss denne gangen kun i Telemark. Her mener mange at vår fjellturisme startet da geologen Jens Esmark i 1810 feilmålte Rjukanfossen til verdens høyeste fossefall. Her etablerte også Den Norske Turistforening sin første turisthytte på Krokan i stiftelsesåret 1868, – og til Telemark dro selvsagt også Lindahl på sin første store Norgesreise i 1884.

Bildet som inspirerte til Tilbakeblikk-prosjektet:

Torpo i Hallingdal i 1890, fotografert av Axel Lindahl.

Norsk Folkemuseum.

1886 – 2008. BERDALSLOFTET FRA VINJE PÅ NORSK FOLKEMUSEUM

Vi tjuvstarter neste artikkel om Axel Lindahls Telemarksreise foran Berdalsloftet (1) på Norsk Folkemuseum.

Bygningen ble kjøpt av kammerherre Holst på vegne av kong Oscar II i august 1885, og det staselige loftet fra ca. 1750 ble satt opp på Badstuebråten nær Kongsgården på Bygdøy.

Her sto fra før den vakre Hovestuen fra Lisleherad i Telemark (1881) og Gol stavkirke (1884). Lindahl fotograferte trolig stabburet på Bygdøy i 1886.

Rutene som her dessverre «misshandler» bildene er tatt med for å vise det rutenettet som i Tilbakeblikk brukes ved gjenfinning og refotografering av eldre fotografier.

Foto: Axel Lindahl, Norsk Folkemuseum & Oskar Puschmann, NIBIO.

I Axel Lindahls fotospor gjennom Telemark

av landskapsgeograf Oskar Puschmann

Da svenske Axel Lindahl i 1883 – 84 ble engasjert av stads-hauptmann Richard Andvord i Kristiania for å fotografere Norges vakreste turistattraksjoner, var han allerede en svært kjent landskapsfotograf. Rich. Andvord var, i tillegg til å være hovedstadens viktigste papirforhandler, selv en ihuga fotturist og nært knyttet til Den Norske Turistforening (DNT). I hele 40 år (1873 – 1913) var han DNTs faste desisor, d.v.s den som godkjente DNTs økonomiske dispensjoner. Derfor var han også alltid oppdatert på foreningens planer. Rich. Andvord hadde enerett til alle Lindahls bilder fra Norge, og han brukte fotografiene hyppig og strategisk i sitt private og idealistiske arbeid med å gjøre Norge internasjonalt kjent som et nytt og spennende turistland. Viktig for Lindahl var også det faktum at Andvord var nær venn av den svært så kongetro og begavede forfatter, historiker, høyremann og folketalen Dr. Yngvar Nielsen.

For ingen kjente Norge bedre enn Dr. Yngvar Nielsen. Ingen hadde fotgått så mye av landet som han, og ingen i 1880-åra visste bedre hva som var fakta og trender innen det gryende norske reiselivet, det være seg nye hoteller, turistruter og turistskip. I perioden 1879 – 1915 utga Yngvar Nielsen 12 utgaver av sin «Reisehaandbog over Norge», mer allment kjent som «Yngvars». Han var styremedlem i DNT fra 1879 og foreningens formann fra 1890 til 1908. Yngvar Nielsen var – etter mitt syn – utvilsomt DNTs viktigste medlem i 1880- og 1890-åra, og han hadde gjennom sitt landsdekkende nettverk av informanter god oversikt over alt som rørte seg innen norsk turisme. I 1890 ble han da også Norges første professor i geografi og etnografi.

Jeg er overbevist om at både Rich. Andvord og Yngvar Nielsen hadde en solid hånd på Axel Lindahls vei- og motivvalg de første åra han reiste rundt i Norge. Og det er i den sammenheng heller ikke tilfeldig at Axel Lindahl var medlem av DNT fra 1884 til 1888.

Etter å ha fotografert på Ringerike i juni 1884, satte Lindahl og hans trofaste assistent Axel Lundin kursen mot Telemark. Via gruvebyen Kongsberg kom de to fram til Bolkesjø i Telemark. Og et mer kulturelt landskaps- og sceneskifte enn det de fikk ved Bolkesjø kunne de neppe ha ønsket seg. Bolkesjø var nemlig selve eventyrportalen til det gamle Norge. Her møtte de umiddelbart alt hva sagn, malerkunst og diktning hadde kunnet forespeile, og samtidig traff de også det mennesket som evnet å personifisere alt dette: den legendariske bonde, vert og skysskaffer Ole Bolkesjø. Bergens Tidende skrev om ham i 1889: «Alle Turister kjender Ole Bolkesjø, den brede Bonde, som modtog dem, naar de kom fra Kongsberg og skulde op til Tinnoset. Det var ligesom gamle Norge selv, de mødte, naar de hilste paa Bonden paa Bolkesjø.»²

På Bolkesjø hadde både Ole og hans far, tidligere stortingsmann Gunleik Bolkesjø, i et halvt århundre tatt i mot utallige forskere, kunstnere og turister som alle skulle saumfare Telemark i jakten på det gamle, ekte og opprinnelige Norge – eller, som på en kort utflukt fra hovedstaden skulle til Vestfjorddalen for å se Gaustatoppen, Rjukanfossen og kanskje overnatte på Krokan – DNTs første turisthytte.

I «Yngvars» fra 1883 står det bl.a.: «Der er paa Bolkesjø to ved Siden af hinanden liggende Gaarde af dette Navn. Stabur. (...) Stedet er berømt for sin smukke Udsigt. Hvad der især gjir denne dens Ynde er den vakre Krans af Fjelde, som mod Vest begrænser den, og mellom hvilke den lett kjendelige Gausta (tilh.) indtager en fremragende Plads; Landskabet væsentlig Skov; i Forgrunden paa to Terrasser de vakre Søer Bolkesjø og den større Folsjø, hvilket gjore en ypperlig Virkning ved at give Udsikten Liv og Afveksling.»³

Når Yngvar Nielsen nevner «Stabur», så menes her loftet som Adolph Tidemand tok en skisse av den 28. juni i 1844, og som han i 1846 i vinterprakt uddeliggjorde under tittelen «Norsk juleskikk». Dette var «stabburet» som alle fotografer siden måtte forevige. Sånn sett var Lindahl intet unntak. Og for å slå to fluer i en smekk, måtte selvfølgelig også den kjente Ole være med på bildet. Som en fothistorisk kuriosita, lot Lindahl også sin egen kamerakasse inngå i bildet.

Jeg hadde lenge hatt Lindahls bilder fra Bolkesjø i tankene, men ikke helt klart å forløse potensialet som lå kombinert i bilde-materialet og stedets godt bevarte bygningsmasse. Jeg var riktignok en tur innom i 2008, men da var ingen hjemme på noen av de to Bolkesjø-gårdene. Det tok ni år før jeg igjen dukket opp med Lindahls bilder. Først traff jeg Leif Bolkesjø på Nigard, som deretter loset meg opp til Walfried Brandt på Uppigard. Og for et hell! De var begge like opphengt i Bolkesjøes historie som jeg var i Axel Lindahl og hans reiselivshistorie. Og når Bolkesjø-hotellens gamle gjestebok i tillegg viste at Lindahl og Lundin bodde der fra 17. til 18. august 1887, ble vennskapets historiebånd ytterligere forsegle. Og Walfried – vel han måtte selvsagt agere gamle Ole på vesleburet ved siden av Tidemandloft.

1884 – 2017. Ole Bolkesjø og Walfried Brandt på trappa til vesleburet ved siden av Tidemandloftet på Bolkesjø Uppigard i Notodden kommune.

Foto: Axel Lindahl, Norsk Folkemuseum & Oskar Puschmann, NIBIO.

158. Telemarken, 2de Stabur paa Bolkesjø, Eieren Ole paa Trappen.

Dagligstua og fremmedbøker på Bolkesjø Uppigard

Blant Axel Lindahls vel 3500 Norgesbilder finnes det kun noen få interiørbilder fra private hjem. To av disse er fra Bolkesjø Uppigard tatt i 1884. Siden Lindahl kun fotograferte det han visste alle turister hadde mulighet til selv å se, så skjønner man at disse motivene må ha vært allment tilgjengelig for de reisende anno 1884. Vi skal straks høre mer om dagligstuen på Bolkesjø Uppigard.

En engelsk turist sa visst en gang midt på 1800-tallet at ved Bolkesjø sluttet sivilisasjonen, og herfra og vestover inn i Telemark begynte det opprinnelige og ville Norge. Om utsagnet var riktig eller ei skal ikke diskuteres her, men at Bolkesjø var et uvanlig opplyst sted for sin tid er sikkert.

Her bodde nemlig bonde Gunleik Olsen Bolkesjø (1777 – 1859), som ved siden av gården også drev skysstasjon og gjestgiveri. Han satt på Stortinget for Brattberg amt (Telemark) i 1827, 1833 og 1839, ble ordfører i Hjartdal i 1838 og hadde flere andre verv, – en bonde omtalt som en med «ualmindelig Dannelse og Læsning». Mindre av byrd og ære skulle heller ikke hans sønn Ole Gunleiksen Bolkesjø bli (1823 – 1889). De var begge vitebegjærlige menn, holdt aviser og fikk ellers nytt om verden fra alle de prominente gjestene som hadde Bolkesjø som første stopp på vei til de nasjonale severdigheter Gaustatoppen og Rjukanfoss. Og alle som én måtte de innom dagligstuen på Bolkesjø Uppigard. I 1847 skrev den danske forfatter Aron Meir Goldschmidt på reise i Telemark bl.a. dette om Gunleiks stue:

«Inde i Bondens Stue mødtes ogsaa paa en besynderlig Maade Fortid og Nutid. Huusmoderen bragte den civiliserede Drik Kaffe, og derhos Melk og Æg; men der var intet Brød, undtagen Noget, der kaldes Fladbrød, Noget, der bliver bagt af Havremel i tynde Skiver engang om Aaret. (...) Beboerne saa hjertelig godmodig ud, deres gammeldags-velhavende Dragt svarede godt til den gammeldags-rige Sum med de svære Skabe eller Dragkister og det blanke Husgeraad – og paa det store Egebord (...) ligger en Protocol, hvori Reisende kunne skrive, og naar en Enkelt har skrevet noget Ugunstigt, føre de i Protokollen en ivrig Pennefeide med ham og gjendrive enhver af hans Beskyldninger. Huset synes mig at ligge i Dæmringen mellem Forgangenhed og Nutiden, den moderne Tids usikre Lys faldt gjennem de smaa Ruder ind i Stuen.»⁴

Beskrivelsen viser at dagligstuen på Uppigard allerede i 1847 var eiendommelig – et rom der fortid og nåtid møttes. Et annet og særlig viktig klenodium som her nevnes er protokollen, dvs. gjesteboken der utallige fremmede allerede før 1847 synes å ha skrevet inn sine navn. Og på Bolkesjø må det ha vært flere slike fremmedbøker, for også sønnen Ole videreførte begjærlig denne tradisjonen:

«Alle maa skrive sine Navne i «Fremmedbogen». Der kommer man i broget, ogsaa i berømt Selskab. Jeg skal ikke glemme Udtrykket i de unge Pigers Ansigter, da Ole viste os et Navn paa et af de første Blade i Bogen. «Graf Elpen» stod der, men Ole forklarede, at det i Virkeligheden var den afdøde, ulykkelige, smukke Konge af Bayern, der i 1872 havde reist i Thelemarken, sammen med Professor Bothmer, hvis Navn ogsaa var skrevet under Graf Elpens. Af andre Berømtheder – eller ialfald Bekjendtheder – kan nævnes General Grant. (...) Kronprinsen af Preussen og Kronprinsessen af Østerrige har ogsaa gjæstet Oles Stue, og den første har sendt sitt Billede, der hænger i nydelig Ramme, med Krone over, paa Væggen. Disse Høiherders Navne ere opbevarede i en Bog, der ligger vel forvaret paa Amtskontoret.»⁵

Den sistnevnte boka var altså påbegynt rundt 1872. Og dette er trolig det siste man fikk høre om Bolkesjø's fremmedbøker – nemlig at de ble oppbevart på «Amtskontoret». Hvor de siden ble av vites ikke, hvilket må sies å være et ufatelig tap for norsk reiselivshistorie. At de ble kastet virker lite trolig, og håpet er derfor at de fortsatt finnes. Alle tips om hvor de ble av mottas med stor, stor takk!

Å refotografere dagligstua på Bolkesjø Uppigard 133 år etter Axel Lindahl var nærmest uvirkelig. Om jeg noen gang gjenom Tilbakeblikk har følt at tiden foran kameraet har stått stille, må det ha vært her. Utrolig nok ble også det meste av interiøret solgt under en auksjon i 1929, men heldigvis kjøpte enkelte av bygdens menn bordet og en del møbler med det formål at de skulle bli stående her i Gunleik og Oles gamle stue. I nyere tid har noe også blitt laget som kopier etter originalene som fortsatt fins rundt om i bygda. Likevel, den største bevaringskraften en umiddelbart føler på Bolkesjø er den kjærlighet som dagens eiere, Ellen-Mari Bolkesjø og Walfried Brandt, viser for både historien, stedet og stua.

1884 – 2017. Dagligstua på Bolkesjø Uppigard.

Foto: Axel Lindahl, Norsk Folkemuseum & Oskar Puschmann, NIBIO.

Skysshesten og skyssgutten — de reisendes landeveiseekspert

Mange fothistorikere har hevdet at svenske Axel Lindahl med sine bilder fra Norge langt på vei kopierte den norske fotografen Knud Knudsen fra Bergen. Ved å sammenligne enkeltbilder av dem begge, blir påstanden således visstnok bevist. At Knudsen senere på samme måte kopierte Lindahl der denne var først, sies det imidlertid lite om. Det jeg tror man imidlertid glemmer er at datidens fotografer fotograferte for turister som selv manglet kamera. Landskapsfotografene var turistenes øyne, og bildene måtte derfor vise akkurat det turistene selv hadde sett. Etter å ha oppsøkt vel 500 av Lindahls fotoststeder, ser jeg at han sjelden har gått mange meter ut fra hverken landevei, turiststi eller det tilrettelagte utsiktspunktet når bildet ble tatt. At Knudsen også gjorde det samme, og at mange av deres bilder derved ble ganske like, er altså nærliggende å tro. Og de som best kunne fortelle en fotograf hvor de fineste motivene var, eller hvor andre fotografer ofte stoppet, var alle reisendes faste følgesvenn og lokale guide, nemlig landeveienes utallige skyssgutter. Dette gjaldt nok ofte også nede ved fjordene, hvor rorskarer hyppig ble hyret til å ro rundt med både turister og fotografer, og som dermed også kunne fortelle hvor det var vanlig å bli satt i land.

Skyssgutten var således både lokal landeveiseekspert, hestens venn og sikkerhetsansvarlig – gjerne mindreårig – for de reisende. Og som regel var de reisende vanskeligere å passe enn hesten. Normalt kjørte de fleste turister selv sin vogn, med den følge at mange også seigpinte dyret med altfor hard kjøring. Dette forarget mange, og både reisehåndbøker og jevnlig avisnotiser oppfordret de reisende til å stille pent med hesten. I august 1887 skrev f.eks. Vossebladet:

«Naar du kjører, saa får vakkert frem med den-stakkars-Hest. Mangfoldige Gange kan du være sikker paa, at dette lille Dyr har løbet sine 60 Kilometer om Dagen flere Dage i Rad. Jeg kjender en Skydsbonde, som var nær ved at prygle op en engelsk Adelsmand, fordi han behandlede hans Hest brutalt. Har du Hastværk, saa lad Skydsgutten kjøre. Hesten kjender hans Stemme, og han faar den til at springe dobbelt saa fort som du.»⁶

Den danske forfatter Holger Drachmann skrev dette om hesteskyssen etter en reise i Norge i 1886 med selveste Edvard Grieg:

«Hvem er "Borken"? Det er alle de smaa kortbenede, studs-mankede, kloge, godmodige, udholdende Heste, med den fyrige Dusk i Panden og det taalmodige Smil i Øiet, som vi skiftevis har havt for Kariolen. Det gaar op over Filefjeldet, over Maristuen til Nystuen; Skoven svinder, Vegetationen ophører; det er det uendelige Fjelds nøgne Vidde; hist og her en snedækt Aas; øde

og vildt om Sommeren – hvorledes maa her være om Vinteren? Og bestandig er Borken med os. Han bærer sit Navn efter den graagule Lav-farve, som udmærker ham og alle Kammeraterne. Ikke stort større end en stor St. Bernhardshund har han indlagt sig udødelige Fortjenester af sin Iver for Menneskehedens Vel. (...) Og de smaa Skydsgutter, det er Borkens naturlige Forbundne, Frænder og Venner. Rækken begyndte – jeg tror det var med en prægtig liden Gut, som hed Yngvar og som var tolv Aar. Hans Stemme klang som Musik; og ligesom hans Ansigt var lyst og aabent, saaledes var ogsaa hans barnlige Sprogs fuldtone Vokaler – ligemeget om han talte til Hesten eller til den Reisende. Han var opvakt og beskeden og alvidende om Alt, hvad der laa indenfor hans Veilængde; han var voxet sammen med sin Hest og sit Kjøretøi og med Fjeldene og deres Sagn – han fortalt om Bøndernes Livsvilkaar og om Englænderen, der havde forpagtet Elven, og om den gamle Bjergtrold og hans Kone og lille Hund, som Hellig Olaf havde forvandlet til Sten – og en Skjælm tittede ud af hans to klare Øine: han troede og han troede ikke paa denne Historie; men nærmest troede han derpaa. Og hvorfor skulde han ikke det? Han hørte selv med til disse Dales og Høiders Poesi – og samtidig var han helt inde i Livets Realitet, med sit nøie Redskab til Hest og Vogn og Vei, ved Dag og ved Nat, med sine unge Aars Elasticitet, sine smaa Armes øvede Muskler, sine klare, paapassende Øine.

Efter ham fulgte en Haakon – meget mindre, endnu mere selvbevidst, en uforlignelig liden, dygtig, kortstammet, resolut Fyr, der kammeratslig hældede sig over mig, naar jeg sad ved Veikanten og tegnede, og som med sine 8–9 Aar paa Bagen syntes at se overlegen paa mig, paa den gamle Stavekirke ved Borgund (og paa den nye, ikke just fuldt saa eiendommelige, som har vovet sig frem til en Sammenligning) samt paa Elve, paa Fjelde, paa forbireisende Englændere, paa Alting. En elskelig liden Mand – en Gut, der bærer Tømmeret i sig til at blive en Personlighed, og det i en Alder, hvor vore egne Gutte derhjemme forkjæles, forhutles, forkjøler sig og forkommer.

De blev stadig mindre, disse Smaaafyre, efterhaanden som vi skiftede dem og Hestene. Den næstsidste i Rækken var en Pige, en liden Pige, der sprang ned af Kariolens Bagsmæk som en Gjed, og som gik op ad den steile Fjeldvei til Maristuen med en yndefull Slankheds noble Bevægelser – og som med et Alvor i det troskyldige Ansigt fine Træk besvarede vore Spøragsmaal, uden denne søvnige Tomhed eller mistænksomme Forslagenhed, der – al Patriotisme i Ære – saa ofte stirrer os imøde fra vort Ølands Bønderbørn. De blev mindre og mindre, disse Skydsgutter. Det var som om det store, lange, alvorsfulde Fjeld slugte sine egne børn.»⁷

Axel Lindahl, 1841 – 1906.
Foto: N.N. © Bohuslän museum.

Richard Andvord, 1839 – 1913.
Foto: Narve Skarpmoen, Oslo Bymuseum.

Dr. Yngvar Nielsen, 1843 – 1916.
Kilde: DNTs årbok 1908.

På 1800-tallet var en god reisehåndbok en nødvendighet for turisten, og av de mange å velge blant var Yngvar Niensens, eller «Yngvars», regnet for den beste. Den fremste eksperten på lokale forhold langsetter landeveien var likevel skyssgutten. Av ham kunne turisten, om han var lydør og raus med tips, få høre mangt av interesse. At omreisende fotografer også brukte skyssgutten til å finne fram til de vanligste og flotteste motivene er også høyst trolig.

Torsdag morgen 18. august 1887: Skyssgutt med turist, «Borken» og gamle Ole på Bolkesjø. Foto: Axel Lindahl.

Tinnoset – fergeleiet ved Tinnsjøen

Fra Bolkesjø gikk Lindahls ferd i 1884 mot Gausta og Rjukanfossen i Vestfjorddalen. Den første stopp av betydning underveis var ved Tinnoset hvor dampskipskaia ved Tinnsjøens sørlige ende lå. Her sluttet landeveien nordover, og derfor var det også skysstasjon med overnattingsmuligheter der.

Mellom Bolkesjø og Tinnoset var det ikke mer enn 32 km., men likevel en avstand som nok kunne oppleves ulikt av de reisende. For mer bemidlede turister var 32 km. kun en hesteskyss på 3 – 3,5 time, mens for turister med lite penger, og som syntes en dagslønn var vel mye for en skyss, var valget enkelt. De måtte gå! Og da brukte de gjerne en dag på en sånn strekning. Til denne gruppen av turister hørte det ganske mange, særlig studenter som brukte somrene til sine såkalte dannelsesreiser. Det lå prestisje i å kjenne sitt land, og det å gå lengre fotturer i Norge ble utover 1800-tallet sett på som en del av norske studenters dannelse. Og til trøst for disse vandringsmenn: De kunne i hvert fall med god samvittighet kalle seg for ekte fotturister.

Ved Tinnoset måtte imidlertid alle turister ta dampbåt, i hvertfall hvis de kjapt og trygt ville komme fram til Vestfjorddalens to giganter: Gausta og Rjukan. Allerede i 1863 ble det blant bygdefolk og rike velhavere startet aksjetegning for å få dampbåt til Tinnsjøen. Den fikk navnet «Rjukan» og hadde sin første tur fra Tinnoset 19. juli 1864. Båten var selvsagt til størst glede for befolkningen i Tinn, som fram til da trolig var det mest avsidesliggende herredet i hele Sør-Norge. Nå slapp de selv å ro den lange og ofte farefulle sjøveien, samtidig som «Rjukan» gjorde reisen langt mer forutsigbar. Men båten fikk også en annen betydning som tinndølene kanskje ikke hadde forutsett. Den gjorde nemlig at det moderne turistlivet i Norge fikk sin vugge nettopp i Vestfjorddalen. For hadde ikke dampbåten kommet på Tinnsjøen i 1864, ville nok heller ikke Den Norske Turistforening i sitt etableringsår i 1868 kjøpt gården Krokan ved Rjukanfossen. Denne ble så omgjort til Norges første turistforeningshytte. Dampbåten «Rjukan» lettet altså veien til fossen Rjukan, og den tidligere svært så avsidesliggende og myteomspunne fjelldalen ble brått mer tilgjengelig for veldig mange turister.

I 1884 kom Lindahl og Lundin fram til Tinnoset utpå formiddagen, sannsynligvis etter å ha startet fra Bolkesjø tidlig om morgenen, akkurat tidsnok til å rekke «Rjukan» fra Tinnoset til Strand ved inngangen til Vestfjorddalen. Om båtturen sier «Yngvars» fra 1883: «Fra Tinnoset fortsættes opover Tinnsøen med den lille aabne Dampbaad «Rjukan», der 3 – 4 Dage om Ugen gaar i Rute. Pris Kr. 2,00 i 3 Timer til Strand. Dampbaaden kan leies til Extratur (da 2 T. 10 Min.) for Kr. 28,00; er der mere end 7 Personer, da Kr. 2,00 for hver overskydende.»⁸

Da Lindahl og Lundin kom til Tinnoset var «Rjukan» blitt en 20 år gammel båt, og som allerede gjennom årenes løp hadde rukket å frakte mange tusen turister over sjøen.

For bestyrerne på turisthytta Krokan ble imidlertid «Rjukan» en lang og seig motstander. Båten hadde nemlig bomfaste avganger, og tilbake fra Strand i Vestfjorddalen gikk den alltid tidlig om morgenen. Det gjorde at de fleste turister valgte å ikke overnatte på Krokan, men heller på et av hotellene som lå lenger nede i dalen og nærmere dampskipskaia. Så også Lindahl og Lundin, som sjekket inn på Nyland hotell i Vestfjorddalen 4. juli i 1884. Mange turister hadde også bundet seg ved forhåndsinngåtte skyssavtaler på Tinnoset, slik at samme kusk, hest og vogn ventet på dem når de kom tilbake med «Rjukan» dagen etter. I hele perioden Krokan var i drift som DNT-hytte (1871 – 1896) prøvde dets kvinnelige bestyrere å endre båtens rutetider, men til ingen nytte.

I 1887 var Lindahl og Lundin tilbake på Tinnoset, men hadde nå hatt bedre tid på turen fra Bolkesjø enn i 1884. Denne gang skulle de ikke bli med «Rjukan» over Tinnsjøen, trolig fordi det ikke var noe nytt å fotografere i Vestfjorddalen siden sist. De fotograferte imidlertid mye på Bolkesjø, ved skysstasjonen Vik ved Follsja og ved Gransherad kirke. Ved Tinnoset var det kommet et nytt hotel, og det måtte selvfølgelig også foreviges. Det man derved ser av Lindahls 1887 bilder er at de var ment å skulle utfylle bildeserien fra 1884, slik at den lange motivrekke fra Bolkesjø til Rjukanfossen ble mer komplett for turistene.

Bildet her fra 1887 viser hovedveien som gikk sørover fra hotellet og fergeleiet ved Tinnoset, mens en mindre vei tar av til høyre nede i bakken. I 2008 var den gamle veistrukturen inntakt, men nå med ombytta roller. Den gamle hovedveien fører til et lite boligområde, mens stikkveien er Tinnosvegen i dag. Fergeleiet som skimtes på Lindahls bilde ble flyttet etter at Norsk Hydro etablerte seg i regionen, og den nye dampskipskaia ble knyttet sammen med Tinnosbanen fra Notodden i 1909.

Den største endringen i forhold til Lindahls reise til Vestfjorddalen i 1884 kom imidlertid så sent som i 1992. Da åpnet den nye Tinnsjøveien, som del av riksvei 37, med hele 32 kilometer nysprengt vei. Og mens Lindahl og Lundin brukte vel 3 timer med «Rjukan», så brukes i dag vel 30 minutter med bil. Og det skal veien langs den lange Tinnsjøen ha: Den er utrolig flott!

1887 – 2008. Tinnosvegen ved Tinnoset med Tinnsjøen i bakgrunn.

Foto: Axel Lindahl, Norsk Folkemuseum & Oskar Puschmann, NIBIO.

Ved kjøreveiens ende i Vestfjorddalen — fra Våer sett opp mot Krokan

Fra dampskibskaien på Strand ved Tinnssjøen og opp til Krokan og Rjukanfossen var det ca. 22 kilometer, men ofte var det turistenes lommebok som avgjorde om de valgte hesteskyss eller apostlenes såre vinger. De ekte fotturister valgte nok det siste, og i følge «Yngvars» anslos spasertiden da til 6 – 7 timer opp, og 5 – 6 timer ned. For de som valgte hest og vogn stoppet kjøreveien etter ca. 20 kilometer ved gården Våer. Og her ventet som oftest kusken noen timer til turistene kom ned igjen fra fossen. Eller, hvis de overnattet oppe på Krokan, så kom han og hesten og hentet dem ved Våer morgenen etter.

Fra Våer kunne man tidvis skimte Rjukans voldsomme vannskyer, særlig ved flom i Måneelva. Enklest å se var likevel DNT-hytta Krokan, som med sin bratte beliggenhet lå høyt oppe i den fjerne dalsida. Det var dit turistene som kom til Våer skulle, men da måtte de først gå 2 – 3 kilometer på en delvis bratt og stedvis ofte våt sti. Siden Våer var kjent som veiens endepunkt for alle som hadde vært ved Rjukanfossen, var det også viktig for Lindahl å ta et bilde herfra og opp mot Krokan. Som vanlig stilte han i sitt motiv opp folk som tilfeldig var i nærheten, men som også best kunne passe inn i fortellingen han ønsket å formidle. Og da forgrunnsmotivet her var et lite gårdstun, var det også naturlig at han som modeller valgte en mann og en kone med barn iført sine hverdagsklær. For turister som seinere kjøpte bildet var dette en illustrasjon på at «sånn bodde de i Vestfjorddalen, og bak ses Krokan som vi måtte gå opp til.» Muligens bodde også paret på bildet i husa vi her ser.

Etter at Hydro like etter århundreskiftet etablerte seg i Vestfjorddalen, vokste det raskt opp et by- og industrisamfunn nede ved gården Såheim. Tettstedet Rjukan tok naturlig nok navnet etter fossen, som jo var opphav til dalens industrielle revolusjon. Området ved Våer forble selvfølgelig heller ikke uberørt, og boligområdet her oppe ble et slags øvre Rjukan med bl.a. direktørbolig, arbeiderboliger og eget melkefjøs. I en utredning som var noe av grunnlaget for en søknad om Rjukan som del av et nytt UNESCO verdensarvområde i Telemark, skrev man om Våer i 2012: «Området utgjør en viktig bestanddel i forståelsen av Rjukansamfunnet og forbindelsen mellom kraftproduksjonen, fabrikkområdet og bydannelsen.»⁹

Da Lindahls motiv skulle refotograferes i 2017 skjønte jeg umiddelbart at det ville bli vanskelig. Når både bildets forgrunn og midtgrunn var totalt forandret, hadde jeg kun bakgrunnens horisontlinje å forholde meg til. På Våer er det i dag mange hus, og sjansen for at Lindahls eksakte fotoståsted for lengst var nedbygd var mer enn stor. Jeg kunne heller ikke av bildet lese meg til hvor de gamle husa hadde stått, og uten tilgang på lokalhistorisk ekspertise ble det derfor å prøve seg fram med ulike ståsteder hvor både bakgrunnen og den skrånende terrennglinja i forgrunnen stemte best mulig. Til slutt valgte jeg dette utsnittet. Ved slike bildepar må det likevel alltid tas forbehold om at det nye bildet kan være noe feil lokalisert. Likevel gir de to bildene sammen et godt inntrykk om hva som var status på Våer i 1884 og i 2017. Det er ikke noe igjen av det førindustrielle bondesamfunnet, og den beste forklaringen på hvorfor ses ved kraftstasjonen på Vemork i bakgrunnen.

Da fotograf Anders Beer Wilse kjøpte Lindahls Norgesbilder rundt 1917, merket han bildene med «Enerett Wilse» og en «L» for Lindahl. Og når bildene ble brukt ble Lindahls egen navning som oftest utelatt. Den store rammen i bildet her viser forskjellen mellom Lindahls original – den opprinnelige glassplaten – og det som er scannet fra denne glassplaten. Som man ser er motivet blitt beskåret, samt at Lindahls navn og viktige kronologiske nummerering er utelatt. Mange arkiv og museer har dessverre gjort det samme ved scanning av sine gamle bilder, kanskje uten å forstå at de dermed også fratår fotohistorikere verdifull informasjon som kan bidra til bildets datering. Dette bildets glassplate var i tillegg knust, men biten som manglet i nedre venstre hjørne er her erstattet med en kopi av et originalt papirbilde.

En interessant bonus med Lindahls bilder får man når hans bevarte glassplater i str. 18 x 24 cm blir scannet med særlig høy oppløsning. Da dukker det nemlig opp mange detaljer som ellers vanskelig kan ses på papirkopier i samme størrelse. Et eksempel er to små barn som her trykker nesa mot stueglasset og spent følger med på Lindahls arbeid, – og kanskje særlig når han «gjemmer» seg under den svarte duken idet bildet skal tas. (Se utsnittet nederst til høyre.)

1884 – 2017. Våer i Vestfjorddalen,
sett opp mot DNT-«hytta» Krokan i det fjerne. Tinn kommune.

Foto: Axel Lindahl, Norsk Folkemuseum & Oskar Puschmann, NIBIO.

Krokan – Norges første turistforeningshytte

Jeg står på veien som i 1895 ble bygd forbi Krokan og fram til utsiktspunktet ved Maristien og Rjukanfossen. Og ja, – jeg er skuffet over det jeg ser. Dette er altså Krokan anno 2017, stedet DNT etablerte sin første turisthytte. Utsikten er kraftig redusert og begrensens av høye trær. Nede i dalen ses kraftstasjonen Vemork, akkurat der Lindahls bilde fra 1884 viser hvor gården Vemork engang lå. Men det er likevel lysningen i forgrunnen som tiltrekker min oppmerksomhet. Her på en overgrodd grasslette, med en sliten benk og en falmet informasjonstavle, lå en gang Den Norske Turistforenings vugge. Her, hvor utallige celebre gjester fra både Norge og den vide verden en gang hvilte ut etter en smått strabasios tur opp fra veiens ende ved gården Væer, her eimet det ikke akkurat av historisk ærbødighet og sus. Krokan, i folks bevissthet mest kjent som DNTs første hytte, men med forhistorie som husmannsplass øverst i Vestfjorddalen, – selve forbundsfellen til Gaustatoppen og den Rjukande foss.

I 1866 drev husmann Halvor Hansen¹⁰, sammen med kona Gro Kittelsdatter, den vesle plassen Krokan etter beste evne. Til hjelp hadde de tre sønner på henholdsvis 9, 14 og 17 år, og selv om plassen lå både høyt og farefullt bratt hadde den gjennom åra opparbeidet seg en frodig innmark der korn og potet ble dyrka på små solvendte åkelapper. Her var også slåttemark nok til å vinterføre to kuer og ti sau – i hvert fall om lauv, mose og anna ruskafør ble tatt med til hjelp. Som for bønder og husmenn flest var sommeren hektisk, men på Krokan fikk de sjelden være i fred. Her kom stadig folk innom, både adelige, geistelige, handelsborgere, embedsmenn, kunstnere og alle som ellers hadde frihet og midler til å bruke sommeren til å se på en diger vannrykende foss. Så også bankmannen Thomas Heftye fra Kristiania. Etter å ha blitt svært så begeistret over den vidgjetne foss, falt han også for Krokan. Ikke på grunn av plassens fattigslige hus eller magre jordbruksavkastning, men for dens strategiske beliggenhet ved siden av Rjukanfossen. Heftye hadde allerede i 1866 lansert ideen om å stifte en norsk turistforening i Kristiania, men hadde ikke fått gjennomslag. Han hadde likevel ikke oppgitt tanken, men trengte kanskje noe mer håndfast og spektakulært å lokke hovedstadens friluftselkende overklasse med. Som for eksempel det å eie Krokan – nærmeste nabo til Norges mest spektakulære foss.

Mandag 30. nov. 1868 holdt DNT sin første generalforsamling, og i *Den Norske Rigstidende* kunne man lese:

«Ingeniør Fenger-Krog have paa Foreningens Vegne fortsat nogle af Konsul Heftyes indledede Forhandlinger med Eierne af Gaarden Krokan, paa hvis Grund Rjukan ligger. Eierne tænkte paa at reise til Amerika, og Gaarden var at faa for 400 spd. Da

Direktionen ansaa det heldigt, om Foreningen kunde komme i Besiddelse af Gaarden og indrette den bekvemt til Ophold for Reisende, blev der foreslaaet Generalforsamlingen at meddele sin Bemyndigelse til Kjøbet med Afbetaling af Kjøbesummen i 10 Aar, samt desuden bevilge et Beløb af 30 spd. en Gang for alle til Indredning. De nødvendige 70 spd. bleve bevilgede, og Gaarden vil saaledes nu blive Foreningens Eiendom»¹¹

Og slik gikk det til at Krokan ble innkjøpt som Turistforeningens første eiendom. Skjøte ble utstedt 27. mai 1869, og etter en istandsettelse av husmannens tidligere hus kunne Krokan i 1871 åpnes for alminnelig trafikk. Husmannsstua ble imidlertid raskt for liten, for allerede første året var det rundt 500 besøkende her, hvor kun 100 fikk mulighet til å overnatte. I 1874 ble nytt hus bygd ved siden av gammelstua, og i 1877 ble begge slått i hop under samme tak. DNT-hytta hadde da 10 – 12 rom.¹²

Den første bestyrer av Krokan var jomfru Ingeborg Engell (1837 – 1900), som hadde ansvaret fra 1871 til 1882. Hun fikk sparken av DNT etter elleve år, bl.a. fordi hun ikke klarte å betale sin årlige forpaktningssleie.

Da Lindahl kom til Krokan i juli 1884 var jomfru Maren Koller (1839 – 1912) styrer og forpakter på stedet, og trolig er det hun som står fremst på bildet. Frk. Koller var godt likt, og i DNTs årsberetning for 1884 står det: «Krokan har i avvigte sommer været bestyret af Maren Koller, og har de reisendes uttalelser om at stellet har været særdeles anerkjennende, ligesom bestyrerinden i sine forpligtelser til foreningen viser en høi grad af punktlighet.»¹³ Den økonomiske fortjenesten til frk. Koller ble dessverre likevel alt for dårlig, og jomfruen falt i diskredit hos lokale myndigheter da det ble kjent at hun i tillegg til sitt lovliges ølsalg også hadde solgt ulovlig sprit. Hun beholdt likevel tilliten hos DNT, og satt som bestyrer fra 1882 til 1896. Da ble driften nedlagt, og hovedhuset på Krokan ble flyttet som annekst til det nye Hotell Rjukan på Fosso, det vil si til gården på den andre siden av Maristien.

I år har DNT 150 års jubileum, og foreningens stifter, konsul Thomas Heftye, skal både minnes og æres. I den anledning bør det også sendes en velfortjent tanke til DNT-vertinnene Ingeborg Engell og Maren Koller, og – som en gest til dem – kanskje også holde selve Krokanplassens gamle tomt litt mer på stell.

1884 - 2017. Krokan i Vestfjorddalen, DNTs første turistforeningshytte.

Foto: Axel Lindahl, Norsk Folkemuseum & Oskar Puschmann, NIBIO.

Rjukan – den rjukande fossen

Da Lindahl og Lundin nærmet seg Rjukanfossen må de ha vært utrolig spent på hva de nå omsider skulle få se. Siden geologen Jens Esmark hadde omtalte fossen i 1810 var den gradvis blitt en turistattraksjon i verdensklasse, noe flere skribenter opp gjennom årene hadde sørget for. At man lenge før man så selve fossen kunne høre dens buldrende brøl, eller se dens rykende slør, gjorde også at forventningene for de fleste må ha vært skyhøye. Og de ble da heller neppe skuffet. I en verden forut for film og illusjoner, må det ha vært fantastisk å oppleve et slikt skue.

At mange som forsøkte å beskrive Rjukan ofte snublet over i det pompose er kanskje lett å skjønne etter datidens forhold. Den amerikanske reiseskribenten Bayard Taylor hyldest fra 1857 kan stå som eksempel på nettopp dette:

«Rjukan laa foran os – et Vidunder af Pragt, en Aabenbarelse af overjordisk Skjønhed, indfattet i en Ramme af frygtopvækkende Mørje, der passede sig for en Indgang til Helvede. Foran os, saa højt imod Skyerne, at det skjulte Synet af Solens Nedgang, rejste sig Hardangerfjeldets Flade med Mjøs Vandet, hvorfra Maanen Elv har sit Udløb.

Elven kommer først tilsyne som en Masse af sydende Skum, skyder rundt om Hjørnet af en mørk Klipperand, bøjer sig senere til Højre og styrter derpaa i et enkelt Fald af 500 Fods Højde ned i en i den nøgne Klippe udhulet Kjedel. Vandet er allerede forvandlet til Skum, idet det styrter ned fra Toppen. Det er ikke egentlig Vand, men Vandets Aand. Hvilke hemmelige Undere ligger der maaske skjulte i dette dunkle Dyb, som kun forendel kan gjennemskaes af det menneskelige Øje! Og rundt om denne aabenbarelse af fuldkommen Skjønhed rejser sig frygtelige uoverskuelige Klippemure, vædede af Skum, der aldrig tørres og krydsede af Striber af glindsende Grønsvær.

Jeg tror ikke, at jeg overdriver, naar jeg siger, at Rjukanfossen er det skjønneste Vandfald i Verden. Jeg betragtede det med den ufrivillige Tilbageholden af Aandedrættet og tiltagende Pulseslag, der er det sikreste Bevis paa Indtrykket af Skjønhed. Den hele Scene med dens Udstrækning og Storhed i Formen og dens herlige mørke Kolorit vil være uudslettelig i min Erindring. Ikke alene i denne halve Time i Solnedgangen, men Dag efter Dag og Nat efter Nat vil Rjukans glimrende Skumhvirvler staa for mig.»¹⁴

«Yngvars» fra 1883 beskriver fossen mer nøkternt, men også her blir forfatteren delvis revet med:

«Rjukan, en af Europas mest storartede Fosser (245 m. lodret Høide). Fossen betragtes fra et med Rækverk forsynet Sted. (...) Fossen falder udover en næsten lodret Fjældvæg ned i Dybet, hvorfra dens Gjenlyd stiger i Veiret som en rullende Torden. Som en mektig Støvsyke staaer Vanddampen op, medens det bruser og syder nede i Dybet. Det er den storartede norske Fjeldnatur, som her viser sig i hele sin Vildhed. Man kan faa et endnu bedre Skue af Fossen og dens storartede Omgivelser ved at Følge den smale Sti, som under Navn af Maristien gaar tilh. langs den bratte Fjældvæg. For Mange vil den være yderst Slem, medens Andre ikke ville finde nogen Vanskelighed ved at gaa den.»¹⁵

For Den Norske Turistforening var det utvilsomt viktig å ha Rjukanfossen som sitt fremste turistmål og severdighet. Og selv om DNT nok hadde det meste av sitt hjerte i Jotunheimen, stedet der de «ekte fotturister» ferdes, så var Rjukanfossen med serverings- og overnattingsstedet Krokan, noe som mer ordinære turister, ymse foreninger og større selskaper enklere kunne nå. Turen til fossen ekskluderte få av de reisende, hvilket mer strabasiose turer i Jotunheimen lett kunne gjøre. Da Lindahl første gang foreviget fossen 4. juli 1884, visste han selvfølgelig at han her hadde et av landets mest berømte naturfenomen framfor seg, og at det kjøpende publikum av slike turistbilder var i sterk vekst. I tillegg var han også heldig. Snøsmeltinga i fjellene rundt hadde nemlig kommet seint i gang det året, så det var ekstra mye vann og skumsprøyt i fossen da han fotograferte den.

Lindahl kom tilbake til Rjukanfossen først i 1893. Da var veien fra Møsvatn i vest og fram til utsiktsplassen ved fossen ferdig, dvs. at den var sprengt inn langsetter Maristien, den farefullt smale fjellstien som kun de modigste sjeler hadde turt å gå. På mange måter falt nok også Rjukanfossens intense opplevelse bort med veien, både ved at det ble enklere å komme dit og ved at landskapets dramaturgi derved sank betraktelig.

I 1905 ble Norsk Hydro grunnlagt, og de kjøpte opp Rjukanfossen som deretter raskt ble utbygd. I dag går det aller meste av vannet i rør til Vemork kraftstasjon. Kun ved ekstrem vannføring eller ved framføring av Marispelet i slutten av juli, slippes de gamle tiders vannmengder ned i fossen.

1884 – 2017. Rjukanfossens løp inn i Vestfjorddalen. Lengst til høyre anes den stupbratte fjellsiden som den smale Maristien bet seg fast i.

Foto: Axel Lindahl, Norsk Folkemuseum & Oskar Puschmann, NIBIO.

Allmuen ved Heddal stavkirke

Fra Vestfjorddalen dro Lindahl og Lundin søndag 6. juli i 1884 til Heddal stavkirke. Målet var bygdefolket, som her var samlet til gudstjeneste. I trekkvart århundre hadde Telemark allerede inspirert våre kunstnere, og både folk og landskap hadde her dannet mye av nasjonalromantikkenes kulturelle basis da Norges nye identitet ble skapt. Å selv ta bilder som spant videre på denne kunsttradisjonen var derfor noe Lindahl sikkert også hadde på sin Telemarks-agenda. Men det hastet. I «Yngvars» fra 1883 står det bl.a. «Indbyggerne have ogsaa bevaret meget af gamle Sæder og Skikke, tildels ogsaa af sine Dragter. I enkelte Hereder ere de særegne Dragter ganske aflagde; i andre bæres de baade af Kvinder og Mænd. Men det har i den siste Tid vist sig Tegn til, at de ogsaa her snart vil forsvinde.»¹⁶

For en fotograf som ønsket å forevige Telemarks bygdefolk i nasjonaldrakter, var det i 1884 altså ikke mange muligheter igjen. Et sted var ved Heddal stavkirke hvor kirkesøndagen fortsatt var et sikkert stikk. I 1882 skrev en avis om Heddal: «Her samedes endnu hver Søndag Dalens Bønder i deres eiendommelige Dragter, som den nyere Tids Kultur endnu ikke har fortrængt, - hidkaldte af den store Kirkeklokke.»¹⁷ Blant turister som på søndager reiste hjem fra Rjukan og Vestfjorddalen var nok denne begivenhet godt kjent. At Axel Lindahl også ble tipset om dette, er derfor svært sannsynlig.

Med sin lange erfaring som atelierfotograf, var Lindahl vant med å instruere folk hvordan de skulle opptre på hans bilder – både enkeltpersoner og større grupper. Men, det var i Sverige, hvor han var langt mer på hjemmebane enn her på den norske landsbygda. Å få Heddals allmue til å stille seg opp etter endt gudstjeneste krevde sikkert langt mer. Lindahl var en fremmed – attpå til svensk – og bygdefolket var sindige, gudfryktige og trauste i sin tro på rotnorske verdier. Personlig tror jeg ikke Lindahl ville klart det så bra hvis han ikke hadde en alliert blant folket, dvs. en leder med tyngde nok til å få de andre med på et bilde for svensken. En slik person var mannen med støvlene midt på bildet: Fanejunker og skyskaffer Torkild Olsen Sem fra gården Lysthus.¹⁸ En fanejunker var høyeste underoffisersgrad i Norge, en hedersgrad tildelt etter 5 års tjeneste som kommandersjant. Slik Torkild Olsen står fremst på trappa er det ikke utenkelig at han også hjalp Lindahl å stille opp forsamlingen, for deretter selv å ta plass i front. Hvem vet? Men at det ble en kobling mellom fotografen og fanejunken er sikkert. Dette vet vi fordi Lindahl senere ble med Torkild hjem til Lysthus, hvor ytterligere tre gode folkedrakts bilder ble tatt – men da hadde fanejunken tatt av støvlene.

På kirkebildet ser man at det er staute folk som her er oppstilt. Og selv om fotografiet viser mer enn 30 personer, så må det ha vært et eksklusivt utvalg av alle de som denne dag var på gudstjenesten. Å bli fotografert var i 1884 fortsatt en uvanlig hendelse, og at det derfor er bygdas fremste familier som ble avbildet er dermed sannsynlig. Og kanskje ble bildet til utfra den rekkefølgen man forlot sine faste plasser og gikk ut av kirken på. Det vil i såfall forklare hvorfor presten ikke er med.

Særegent med bildet er lyset som Lindahl her mesterlig behersker. Klokka er ca. 12 og sola kommer skrått inn bakfra på mennene, mens damene helt til venstre står i skygge. Til tross for kombinasjonen sol-skygge klarer Lindahl å balansere eksponeringen uten at bildet får for store kontraster. Med datidens kamerautstyr er dette godt utført – både ved selve opptaket og senere ved fremkallingen.

Lindahl kalte selv bildet for: «Hitterdals kirke, Indgangen» mens i Andvords salgskatalog ble tilføyet «med Almuen i Folke- dragt». Fotografiet er utvilsomt ett av hans mest kjente. Som Ivar Dahl skrev i 1998: «Dette er det klassiske heddalsbildet «Hitterdals almue» ved Stavkyrkja. Kvinnene er kledd i bondestakk (beltstakk) og karane i gråtrøye, knebukse, og den nye moten fra ca. 1850 – langbukse.»¹⁹

I dag er det trolig ingen som vet hvem de alle var som stod rundt fanejunken denne søndagen. Og akkurat det opptok meg da motivet ble refotografert. Dette var engang sentrale mennesker i bygda, og likevel gir 1884-bildet meg en følelse av at de i dag er glemt. I 2008 var selvfølgelig alle døde, men jeg kunne på kirkegården se at flere av dem fortsatt kan ha sin grav her. Som nasjon har vi stort fokus på å bevare vår felles kulturarv, og våre eldste fotografier er utvilsomt en viktig del av denne arven. I den sammenheng er det et tankekors at det finnes ufattelige mengder med gamle bilder av folk vi i dag ikke lenger har peiling på hvem er. Ingen tok seg bryet med å skrive navnene ned – alle visste jo hvem de var! I dag er kun deres tause, stive blikk bevart, mens identiteten er borte og glemt.

Som en liten protest mot denne vår kollektive historiske sløvhhet, valgte jeg derfor i 2008 å forevige den gamle kirkeportalen helt fri for folk. Ingen gjenkjent – ingen glemt!

1884 - 2008. Thelemarken. Hitterdals kirke, Indgangen med – og uten – Almuen i Folkedragt.

Foto: Axel Lindahl, Norsk Folkemuseum & Oskar Puschmann, NIBIO.

Å refotografere dette bildet virket først veldig enkelt, men det var før jeg skjønnte at den gamle kirkes inngangsparti var vesentlig endret siden 1884. Noe av grunnen kan også leses i «Yngvars» fra 1883: «Landets største Stavekirke, desværre har den ved en for over 30 Aar siden saakaldet Restauration tabt meget af sit eiendommelige Udseende.»²⁰ Både elementer fra den feilslåtte restaureringen samt andre av kirkebyggets detaljer, er siden 1884 blitt tilbakeført eller endret til et mer historisk riktig opphav. De to bildene viser at dette også har berørt stavkirkens inngangsparti.

Haugen stasjon i Morgedal

Rundt den 20. august 1887 ankom Lindahl og Lundin ifølge bilde 1654 «Haugen Station i Siljord.» Jeg hadde lenge lurt på hvor den stasjonen lå, men fikk ikke særlig hjelp av reisehåndbøkene. «Yngvars» fra 1885 skriver at fra Seljord kirke «fortsettes Veien vestover. Først nogenlunde fladt, med utsikt mod Skorve og Mel. Senere kommer man ind i en ensformig Dal (Morgedalen) med tunge Kleve, uden Udsigt, op til Brunkeberg Kirke. Hovedveien fortsættes fra Brunkeberg Kirke tilh. over svære Bakker, gjennom en mindre interessant Egn, og frem til Skydsstationen Berge.»²¹ Den særdeles godt bereiste Yngvar Nielsen nevner altså ikke skyssstasjonen Haugen i det hele tatt. Hadde Lindahl navnet sitt bilde feil?

Jeg kjørte langsomt gjennom Seljord med bildet i hånden og speidet etter åskonturen i Lindahls motiv. Ved Haugen like utenfor Seljord bestod silhuetten av noen åser som kunne ligne, men dessverre. Både husa og åsprofilen stemte dårlig med Lindahls. Mitt neste håp var Haugen i Morgedal, og her passet alt så mye bedre. Like ved skileggen Sondre Nordheims stue lå nemlig «Haugen i Siljord». At nabogården het Berge, betyr vel også at det var der hovedskyssstasjonen i Morgedal egentlig lå.²²

Og så skjedde det som ofte skjer ved refotografering av en Lindahl: Man banker på en fremmed dør, viser fram bildet og raskt møtes man av et gjenkjennende nikk. Haugen var ikke noe unntak. Dagens eiere, Magnhild Omtveit Haugen og Terje Nilsen Haugen, kunne straks bekrefte at dette var riktig sted. Fotografiet hadde de selv i glass og ramme inne på veggen, og Magnhilds far hadde i tillegg skrevet ned på baksiden hvem som var avbildet. For også her hadde Lindahl – som vanlig – brukt gårdens folk som modell.

Mannen bak vogna er gårdeier Tollef Tollefson Omtveit (f.1857), som også var tømmermann og snekker. Da datteren Ingebjørg ble døpt 17. juli 1887 ble han imidlertid oppført som kusk i kirkeboka. Noe skjult bak hesten står kona Aaste Olafsdatter Omtveit, selv født på Haugen i 1855. I armene holder hun deres syv uker gamle datter Ingebjørg. Ved siden står mormor Ingebjørg Torjusdatter Haugen (f. 1928), og hun bærer sin datterdatter Birgit. Lenger bak står noen karer som ikke er identifisert.

Både motiv og grupperingen av gårdens folk er typisk for Lindahl. Ved første inntrykk ser bildet normalt ut, men ved selv å ha vært der og refotografert var det likevel noe som skurret. Hverken mannen, hesten eller stolkjerra står slik man forventer at en skysshest ville ha stått i et trafikkert skysskaffertun. De står nemlig midt ute i ei slåtteeeng. Siden bildet ble tatt ca. 20. august var enga for lengst blitt slått, men en uvanlig tørr sommer gjorde

at det mange steder i Telemark i 1887 ble så dårlig ettervekst at engene ikke som normalt kunne slås en andre gang. Dermed kunne Lindahl med god samvittighet la Tollef bryte det gamle budet «Du ska' itte trø i graset», og stille både hest, vogn og folk opp i enga. Og komposisjonen er neppe tilfeldig. Lindahl ville nemlig synliggjøre at Haugen var en skyssstasjon, at folket var serviceinnstilt, at bolighuset var stort og moderne, at her fantes et stabbur, og at åskonturene bak viste noe av Telemarks typiske dallandskap. Og det var trolig bare fra denne vinkelen, ute i slåtteeenga, at Haugen optimalt kunne fremstå slik.

Det er likevel mer enn komposisjonen som fenger meg ved dette bildet. For å tydeliggjøre at dette var en «skyssstasjon» hadde ikke Lindahl behovd å ta med kvinner og barn. Men likevel er de med! Hvem sin idé var det? Trolig var det i eier Tollef Tollefsons interesse å få med familien på et bilde tatt av selveste Axel Lindahl. Han visste nok at slike fotografier ble solgt til turister, og at et godt motiv fra Haugen var god markedsføring. Men markedsføring av hva? Var det Haugen eller nabogården Berge som var stasjon i 1887? Eller begge?²³ Hvis det var Haugen, hvorfor står det Berge i alle samtidige reisehåndbøker? Og hvorfor står Tollef oppført som kusk og ikke skysskaffer i kirkeboka? Da Lindahl navnet bildet i ettertid skrev han altså Haugen stasjon, hvilket kanskje pr. 1887 ikke var helt rett.

På Haugen er bildet uansett et kjærte minne i dag. Magnhild, som selv vokste opp på gården, kan fortelle at våningshuset ble utvidet på både 1960- og 70-tallet, men at både stabbur og drengestua står på samme sted som i 1887. Den gode praten med hyggelige eiere faller lett, og det er heller ikke vanskelig å be dem stille opp på en refotografering. Etter noe plundring med å finne rett ståsted, grunnet våningshuset utvidelse «mot meg», får jeg familien med sønnen Olav til å stille opp innenfor Lindahls bildeutsnitt.

Ut fra fotoståsted og himmelretning ser jeg av skyggene at Lindahl tok sitt bilde rundt 14.30, dvs. noe tidligere enn mitt. Det betyr også at de dro videre samme dag, og at deres neste stopp og overnatting på veien vestover i Telemark var på Heggstøl skyssstasjon i Vinje. Bildene derfra er nemlig tatt i morgensol ...

1887 – 2017. Haugen «stasjon» i Morgedal i Kviteseid kommune. Fra mormor Ingebjørgs Torjusdatter (født i 1828) på Lindahls bilde, til sønnen Olav Haugen på bildet fra 2017 er det åtte generasjoner.

Foto: Axel Lindahl, Norsk Folkemuseum & Oskar Puschmann, NIBIO.

Nylænd skysstasjon i Grungedal

I Axel Lindahls rikholdige billedarkiv er det sjelden å se bilder av andre husdyr enn hest. Dette skyldes at husdyr den gang var krevende å fotografere, siden de sjelden stod stille nok til at bildene ble særlig skarpe. Tre ganger foreviget han noen som melket en ku, en gang i Setesdal i 1888 og to ganger ved skysstasjonen Nylænd i Vinje i 1887. De siste to bildene har en i dag mindre kjent forhistorie.

For turister som på 1880-tallet reiste på landeveien rundt om i Norge, var en god reisehåndbok en nødvendighet. I 1887 ga slike reisebøker – både på norsk, tysk og engelsk – turistene uvurderlige tips om attraksjoner, og informerte om hvor det fantes gode eller dårlige overnattings- eller serveringssteder. For de reisende formidlet reisehåndbøkene en slags sannhet som de lojalt forholdt seg til. Ble for eksempel en skysstasjon eller et hotel anmeldt som dårlig, så skygget de reisende helst unna. For eiere av slike steder var dette selvsagt dårlig butikk, og de fleste strakk seg langt for å gjenscape et gode rykte.

Et sted som nesten alltid kom dårlig ut i slike anmeldelser var skysstasjonen Nylænd i Grungedalen i Vinje. Yngvar Nielsen skriver f.eks. i 1885: «Her har man ogsaa Stationen Nylænd, oprindelig en Ødegaard under Grunge; daarligt Kvarter.»²⁴ Hva som var dårlig, eller hvorfor, nevnes ikke.

Også i avisene kom Nylænd tidvis dårlig ut, noe en historie fra august 1887 viser: «Stationer som Aamodt og Nylænd burde i det Aar 1887 være umulige paa en saa befærdet Rute som denne. Paa ingen af de to nævnte Stationer findes der en eneste Ko, – selv Fløde eller Melk til en Kop The var ikke til at opdrive. Paa Nylænd gav dette Anledning til en meget Fornøielig Scene. En Tydsker, der var ukjendt med Forholdene, bad meget frimodig om et Glas Melk. Efter en passende Ventetid bragte man endelig et Glas Gjedemelk, og han tok et vældigt Drag. Men mer end et blev det heller ikke; med en mer udtrykksfuld end skjøn Gestus tog han Bægeret fra Munden og sagde: "Den Melk ikke god – Tufts!" I det samme fik han Øie paa nogle Gjeder, der græssede i Nærheden; et Lys gikk da op for ham. Og han sagde: "Ikke Siege – Kuh". Man bragte ham nu et Glas veritabelt Komelk, men vel at mærke sur – af den berygtede Kjelder melk. Tydskeren tog atter et Drag, saa for han op, fortrak sit Ansigt til et saa frygteligt Grin, at selv Bønderne, der stod omkring ham, maatte le,

slængte Glaset henover Stenhellen og ilede op i Skydskjærren. Han havde faaet nok af den deilige norske Melk, som Baedeker (red. anm. tysk reisehåndbok) havde anbefalet i saa høie Toner.»²⁵

Da Lindahl i midten av september 1887 kom tilbake til Nylænd stasjon etter en lengre tur, blandt annet til Hardanger, Bergen, Suldal og Stavanger, hadde artikkelen allerede stått i flere aviser. Historien om den sure melk og sure tysker hadde nok også spredt seg langsetter turistrutene, og kanskje hadde selv Lindahl hørt den. Hva den kritiske skribent derimot ikke skrev, var at det i begynnelsen av august slettes ikke var vanlig for fjellgårder å ha melkekyr gående nede i bygda. De skulle – og måtte – være oppe på setra, ikke stå skinnmagre på en skysstasjon for å servere bortskjemte turister. Skysskaffer og gårdbruker Olaf Halvorsen på Nylænd visste nok at mange turister helst ville ha fersk kumelk, men for ham var det en vurdering om det var lønnsomt nok i forhold til hva kua ellers ville gi ham av melk og avkastning ved å være på fjellet.

Uansett: Da Axel Lindahl kom til Nylænd noen uker senere var det atter kuer nede på gården. Og da skysskafferen skjønte at Nordens kanskje mest kjente turistfotograf var kommet til gårds, var han ikke sein om å sende fram både stasku og kjer-ring til evig forevigelse. Et bilde av noen som melket en ku på Nylænd måtte vel overbevise anstendige folk om at avisenes hånlige framstilling var fullstendig uberettiget og feil. Damene på Lindahls bilde er trolig Margit og Ingebjørg Nylænd, men hvem som «gjemmer» seg bak kua og hvem som markerer sin urett med et tydelig hoftefeste oppe på stabburstrappa er usikkert.

Da motivet ble oppsøkt i 2011 fantes det ikke kuer på det som nå skrives Nylænd, kun svært hyggelige eiere. De kjente selvsagt godt til bildet, men ikke til melkehistorien som de for øvrig syntes var artig. På tunet står fortsatt det gamle stabburet, selv om det nå har panel rundt svalgangen. De mindre uthusa rundt er imidlertid borte fra motivet, samtidig som en nyere garasje er kommet til. I dag er det lenge siden hestevogner med reisende trillet gjennom tunet på Nylænd, og biltrafikken – med en og annen storforlangende turist – er heldigvis lagt på nedsiden av den en gang svært så travle Grungegrenda.

1887 - 2011. Nylænd i Grungedal, Vinje kommune.

Foto: Axel Lindahl, Norsk Folkemuseum & Oskar Pusckmann, NIBIO.

Botn skysstasjon på Haukelifjell

Gjennom Vinje i Vest-Telemark gikk Lindahls ferd i slutten av august 1887 over Haukelifjell mot Hardanger. I «Yngvars» fra 1885 står følgende om veien fra Haukeligrend og opp til Botn skysstasjon: «Den nye Vei gaar tilv. opigjennem et trangt og vildt Dalføre, hvor man passerer flere smukke Fosser. Længere frem udvides dette mere; Veien stiger her stærkt opad og man mærker snart, at man indaander Fjeldets friske Luft. Ovenfor Flaathyl antage Veiens Omgivelser mere og mere Høifjeldets Præg. Man ser en uddøende Furuskov, hvor de svære gamle Stammer, der ikke mere synes at have nogen Spirekraft, forgjæves kjæmpe mod den frodige Birkeskov, der stræber i Veiret rundt om dem. Her oppe kommer man frem til Stationen Botten, (godt Kvarter hos Aslak Botten), tilligemed Vaagslid den øverste Gaard paa denne Kant i Thelemarken ved Vaagslidvandet (770 m.) Her begynder Haukelidfeldet, hvor tidligere ikke fandtes anden Vei end en Fodsti.»²⁶

Da Axel Lindahl i 1884 første gang kom til Botn var stedet nest siste skysstasjon på en uferdig kjørevei over Haukelifjell til Røldal og Vestlandet. I samme års reisehåndbøker ble Botn omtalt som et tarvelig (dvs. enkelt), men rent sted. Hvilket også var logisk. Sommeren var kort, veien ofte ikke gangbar mer enn i tre-fire måneder og det var forholdsvis få reisende i løpet av en sesong. Ikke la de igjen all verdens av penger heller, samt at de fleste hadde den mer kjente fjellstua på Haukeliseter som overnattingsmål. I 1884 var det altså ikke behov for hverken større logihus eller bedre mat enn det noen få timers opphold eller en og annen overnatting fordret. Å overnatte på de små skysstasjonene var heller ikke noe godt vante turister gjerne gjorde, siden mye av natta ofte gikk med til å bekjempe horder av lopper. En engelsk turist hadde imidlertid et godt råd: «Tag lidt pulveriseret Kamfer med dig og strø mellem Lagenerne om du genereres af Lopper, hvilket hænder paa mindre Skydstationer. Efter hvad jeg selv har erfaret, er dette et udmærket Middel mod disse «natlige Krigere»»²⁷

Veien over Haukelifjell, som ble påbegynt allerede på 1860-tallet, var omsider helt ferdig som kjørevei sommeren 1886. Og brått fikk trafikken et betydelig oppsving: «Efterat Chausseen over Haukelidfeldet er færdig til Røldal (...) vil uden Tvivl - eftersom disse Egenes Naturskjønhet og storartede Veianlæg bliver mere bekjendt, Trafiken over Haukelid til Thelemarken og omvendt blive ganske betydelig.»²⁸ Allerede i 1887 hadde flere

skysstasjoner langs Telemarksruten bygd på sine vertshus, og flere hotell skulle de neste årene dukke opp langs den populære turistruten.

I slutten av august 1887 var Lindahl og Lundin tilbake på Botn, stasjonen som nå var blitt et svært så respektabelt sted. I Abelsteds Lomme-Reiseroute for 1885 står det om Botn. «Aslak G. Botn i Vinje har nu oppført en 2 Etages Bygning med flere Værelser, hvilket staar alene til Benyttelse for Reisende, og han haaber at kunne tilfredsstille Enhver, der har rimelige Fordringer. Skydsstation paa Gaarden.»²⁹ I tillegg hadde stasjonen nå åtte kjørehester i sin tjeneste.³⁰ I motsetning til 1884 overnattet Lindahl og Lundin på Botn i 1887, og det gjengitte bildet ble tatt rundt klokken seks om kvelden. Da skinte solen idyllisk inn fra vest på både skysskaffer, turister og et nylig utvidet hotel. Morgen etter ble et nytt bilde tatt, men da med sol inn fra øst.

I Lindahls tid var hesteskyss raskeste reisemåte for de som ville ferdes på Norges landveier. Og i den sammenheng utgjorde skysstasjonene selve tannhjulene i hele veinettets infrastruktur. De var veienes landemerker og hvilestasjoner, og avhengig av veiens status og terreng lå de regelmessig plassert med 8 til 12 kilometers mellomrom, dvs. tilpasset hestenes arbeidskapasitet. Da bilene utover 1900-tallet gradvis overtok transporten, økte også farten på veiene og ikke minst de reisendes daglige kjørelengde. Mange skysskifter ble dermed overflødig og etter hvert nedlagt. Som erstatning fikk vi bensinstasjoner langs våre veier, men nå i avstander tilpasset bilenes drivstofforbruk.

I dag finnes fortsatt hele den ærverdige Botn skysstasjon bevart, om enn adskillig mer sliten enn i sine glansdager. På nedsiden av tunet suser bilene forbi i 80 kilometer i timen, en distanse som i hesteskyssens tid tilsvarte en drøy dagsreise. Veiene opp til tunet er avstengt, og det hersker en nostalgisk ro over stedet. Jeg rusler stille rundt, suger inn atmosfæren og prøver å fornemme livet og lydene som omga Lindahl da han tok sitt bilde. Og samtidig undres jeg over at Botn for lengst ikke er sikret som nasjonalt kulturmiljø. Etter å ha sett de fleste av Lindahls skysstasjoner, er jeg ikke i tvil om at Botn er en av de mest inntakte stasjoner fra det moderne reiselivets spede barndom, og at hele anlegget kanskje også av den grunn bør sikres for ettertiden! Uansett – det gleder meg nå å høre at en del midler er bevilget til å begynne å bevare stedet.

1887 - 2007. Botn skysstasjon og hotel på veien mot Haukelifjell.

Foto: Axel Lindahl, Norsk Folkemuseum & Oskar Puschmann, NIBIO.

Fra Telemark over Haukelifjell til Vestlandet

Fra Botn dro Lindahl og Lundin i 1887 til Haukeliseter, og derfra til det beryktede Dyrskar på Haukelifjell. Her var omsider det siste veistykket mellom øst- og vestlandet ferdig, og dermed var også en av Norges mest snøutsatte fjelloverganger kjørbar for hjultrafikk.

For norsk samferdsel og reiseliv var dette en stor hendelse, og som Lindahl i 1887 også brukte hele åtte bilder på å forevige. Likevel ble ikke den nye høyfjellsveien noen ubetinget suksess. Hvert år måtte nemlig veien gjennom Dyrskar gi tapt for både Kong Vinter og Dronning Ras, og hver vår måtte folk til fjells med spett og spade for å få veien fri til sankthans. I 1920 ble veien lagt noe om, men først i 1968 fikk Haukelifjell helårsvei.

I 2011 satt jeg på en stabbestein og tenkte på Axel Lindahl, som akkurat her på Haukelifjell i 1887 atter en gang pakket ned sitt kamera, satte seg på vognen og fortsatte sin eventyrlige fotoferd over til Vestlandet. Men det får bli en annen historie ...

Oskar Puschmann er landskapsgeograf ved NIBIO. Hans fagområder er norske landskap, landskapets kulturhistorie og landskapsendringer vist gjennom refotografering av eldre norske fotografier; særlig de mange og unike fotosporene etter Lindahl og Wilse. Puschmanns mål med endringsbildene og deres tekster er å øke bevisstheten om norske landskapers særegne kvaliteter og historie – samt forhåpentligvis også å bidra til refleksjon, diskusjon og fruktbar handling.

1887 – 2011. Parti fra Dyrskar i Odda kommune, og med både ny- og gammelveien østover inn i Telemark.

Foto: Axel Lindahl, Norsk Folkemuseum & Oskar Puschmann, NIBIO.

NOTER

- 1) Både Lindahl og mine samtidige kilder fra 1880-åra brukte begrepet «Stabur», og ikke loft. Derfor brukes «stabbur» her, bortsett fra ved Berdalsloftet på Norsk Folkemuseum og Tidemandsloftet på Bolkesjø, hvor «loft» er mest brukt i dag.
- 2) *Bergens Tidende* 16. oktober 1889, nr. 297, s. 3.
- 3) Nielsen, Yngvar. 1883: *Reisehaandbog for Norge*. 3. Utgave. Albert Cammermeyers Forlag. Spalte 99.
- 4) Goldschmidt, Aron M., 1847: *Billeder og Stemninger fra Norge. Paa Fjeldreisen. II*. Gjengitt i Arbeiderforeningernes Blad 6. sep. 1856, nr. 36.
- 5) *Morgenbladet* 24. juli 1887, nr. 378, s. 2.
- 6) *Vossebladet* 20. august 1887, s. 2.
- 7) *Aftenposten* 17. september 1886, nr. 538, s. 1.
- 8) Nielsen, Yngvar. 1883. *Reisehaandbog for Norge*. 3. Utgave. Albert Cammermeyers Forlag. Spalte 102.
- 9) NIKU & Contex AS. 2012. *Kulturhistorisk stedsanalyse for Tinn og Notodden kommuner. Delrapport Rjukan*. Norsk institutt for kulturminneforskning.
- 10) Folketellingen av 31. des. 1865 for gården Krokan.
- 11) *Den Norske Rigstidende* 3. desember 1868, nr. 235, s. 1-2.
- 12) Avsnitt basert på DNT årbok for 1918. Grøndahl & Sønns Bogtrykkeri, Kristiania, s. 3-4.
- 13) *Den Norske Turistforenings årbok* for 1884. Alb. Cammermeyer forlag, Kristiania, s. 121-122.
- 14) *Aftenbladet* 29. mai 1858, nr. 121, s. 2. NB! Den amerikanske reiseskribenten Bayard Taylor reiste i Norge i 1857, og hans skildringer ble gjengitt i boka *Northern Travel*. *Aftenbladet* trykte et oversatt utdrag.
- 15) Nielsen, Yngvar. 1883. *Reisehaandbog for Norge*. Albert Cammermeyers Forlag. Spalte 106.
- 16) Nielsen, Yngvar. 1885. *Reisehaandbog for Norge*. Albert Cammermeyers Forlag. Spalte 109-110.
- 17) *Hedemarkens Amtstidende* 5. mai 1882, nr. 36, s. 3.
- 18) Dahl, Ivar T. 1998. *Glimt av Tuddal – før i verden. Ei gøymebok*. Eget forlag.
- 19) Dahl, Ivar T. 1998. *Glimt av Tuddal – før i verden. Ei gøymebok*. Eget forlag.
- 20) Nielsen, Yngvar. 1883. *Reisehaandbog for Norge*. 3. Utgave. Albert Cammermeyers Forlag. Spalte 101.
- 21) Nielsen, Yngvar. 1883. *Reisehaandbog for Norge*. 3. Utgave. Albert Cammermeyers Forlag. Spalte 112.
- 22) Skysstasjon ble opprettet i Morgedal ved kongelig resolution 5. sept. 1871. Kilde: Mørch, E. 1872. *Love, Anordninger, Kundgjørelser, aabne Breve, Resolutioner m. m., der vedkomme Kongeriget Norges Lovgivning og Offentlige samlede og udgivne af E. Mørch, Kongl. Fuldmægt. A. Grøndahls Forlag, Christiania*, s. 374.
- 23) I *Abelsteds Reisehaandbok* for 1888 står det faktisk «Berge eller Haudgen i Brunkeberg», s. 36.
- 24) Nielsen, Yngvar. 1883. *Reisehaandbog for Norge*. 3. Utgave. Albert Cammermeyers Forlag. Spalte 138-139.
- 25) *Stavanger Amtstidende og Adresseavis* 24. august 1887, nr. 194, s. 1.
- 26) Nielsen, Yngvar. 1885. *Reisehaandbog for Norge*. 4. Utgave. Albert Cammermeyers Forlag. Spalte 145.
- 27) *Vossebladet* 20. august 1887, s. 2.
- 28) *Aftenposten* 11. april 1888, nr. 217, s. 1.
- 29) Abelsted, J. Chr. 1885. *Abelsteds Lommereiseroute for 1885*. 43. Utgave. J. Chr. Abelsted Forlag, s. 96.
- 30) *Aftenposten* 11. april 1888, nr. 217, s. 1.

Peter Christen Asbjørnsen

av Erik Henning Edvardsen

Allerede to år etter at Den norske Turistforening var etablert, ble Peter Christen Asbjørnsen utnevnt til æresmedlem, en posisjon han var alene om å ha i ti år. I 1880 ble prins Friedrich Karl av Preussen på uforståelig vis den samme utmerkelsen til del. Riktignok hadde prinsen ved et par anledninger sommeren 1874 tatt karjolskys opp til Sarabråten for å besøke foreningens initiativtaker, Thomas Heftye. Ved siste besøk, 26. juli, var også redaktør Christian Friele og hans frue og dikteren Henrik Ibsen med familie innbudt til festaften, men å legge ut på vandringer i norsk natur streifet nok aldri prinsens tanker.

Claus Helberg mente eneste årsak for utmerkelsen kunne være at Oscar II ønsket å normalisere forholdet til tyskerne. Etter tapet av Slesvig-Holstein i 1864 ville det imidlertid ha vakt atskillig misnøye i Danmark dersom unionsriket hadde gjort offisiell stas på feltherren som ledet den prøyssiske armé i krigen. Tydeligvis så de en utvei i å la DNT, hvor hele kongefamilien hadde løst medlemskap, få tre inn og tjene formålet (Helberg 1988, 158-161).

Men hva var det som gjorde Asbjørnsen utmerkelsen verdig? Etter eventyrmesterens død 5. januar 1885 ble Moltke Moe og Alfred Sinding-Larsen bedt om å levere årboka et litterært bidrag fra æresmedlemmets hånd. I en sterkt forsinket utgave av Den norske Turistforenings Årbog for 1884 måtte de resignert erklære, at Asbjørnsen ikke hadde etterlatt seg noe som i alminnelig forstand kunne omtales som «Turistdagbøger». Blant de mangfoldige opptegnelsene fantes heller ingen «sammenhengende notiser der tillader at følge ham på en eneste af de mange ture, som han fra 1835 og fremover foretog rundt om i

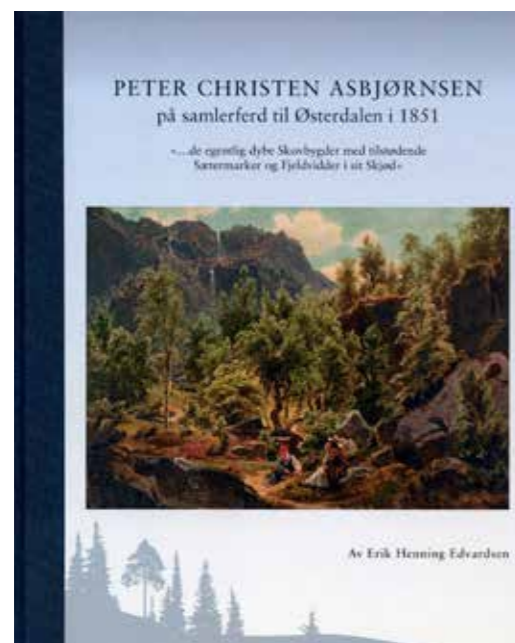
P. Chr. Asbjørnsen. Foto 1856. UiO.

landet.» Tvert imot ble det konkludert at Asbjørnsen hadde helt andre hensikter med sine utflukter enn å opptre som cicerone. Notisbøkene var i all hovedsak viet «eventyrsamlerens, naturforskerens og forfatterens higen efter indsamling af nyt stof og nye iagttagelser» (DNT 1884, I).

ASBJØRNSENS ARKIV I NORSK FOLKEMINNESAMLING

Ettersom undertegnede nettopp har utgitt en bok i stort format om innsamlingsferden til Østerdalen i 1851, lød oppfordringen å belyse ulike sider ved Asbjørnsens reiseaktiviteter i innlandet. Kan hende mangler noe av stoffrikdommen rundt flere av de andre reisene, men notatboka fra Østerdalen inneholdt i alle fall nøye anførte regnskaper for utgifter til skyss, driks, ferjepenger, ventepenger, bærehjelp, fortæring og nattelosji, påført både datoer og stedsangivelser. Dessuten var Asbjørnsen en ivrig

«Peter Christen Asbjørnsen på samlerferd til Østerdalen i 1851.» Bindet viser et maleri av Johan Eckersberg, 1866.

En råseiljakt, robåt og dampskipet Jernbarden ved Domkirkeruinen i Hamar. Malt av Peder Balke i 1840-årene. Stiftelsen Domkirkeodden HHD-02349-08.

fisker, som førte fangsttabeller med mål og vekt, ga beskrivelser av terrenget og nærgående personkarakteristikker.

De største utfordringene viste seg å være temmelig fragmentariske feltnotater i en slurvet gotisk håndskrift, som slett ikke var lett å tyde. I tillegg var de fleste eventyrtekstene blitt skrevet av, enten av Asbjørnsen selv eller hans medhjelper, Axel Conradin Ullmann. Mens originaloppskriftene ble skåret ut og tilintetgjort, var avskriftene lagt inn i en egen variasamling, ofte med utelatelse av proveniens og informantopplysninger. Det ble altså nødvendig å sammenstille spredte og tilfeldig plasserte notiser, gjenfinne avskrifter eller publiserte aktstykker, og eventuelt få supplert med dagboksopplysninger om slikt forelå. Ettersom reisen til Østerdalen var foretatt med stipendium fra Universitetet, ble det i tillegg levert innberetning til Det akademiske Collegium, som også fantes som kladderkast med flere avvikende opplysninger, og en trollformel som ellers savnes blant kildene.

Sammenholdt med kartverkene gikk det således an å rekonstruere vandringsruten og skape en kronologisk orden av materialtilfanget. Og supplert med samtidige reiseskildringer, kirkebøker og gårds- og bygdehistorier til identifisering av informanter og folk han møtte, var det altså mulig å følge samleren fra sted til sted i en såkalt «thick description». Den konkrete detaljrikdom må vi avstå fra å gjenta for heller å gripe Asbjørnsens reisevirksomhet an på mer generell basis.

TILBAKE TIL NATUREN

Trolig ble forkjærligheten for vandringer i skog og eng vakt allerede i barneårene, mens unge Peter Christen fikk følge faren på utflukter i bymarka. Faren, glassmester Anders Asbjørnsen, fungerte nemlig også som Christiania bys vanninspektør, og hadde til oppgave å holde ettersyn med hovedstadens vanntilførsel, demninger, vannposter og datidens rørdninger av uthulte trestokker.

Like etter examen artium kom Asbjørnsen som huslærer til Sørum, og senere til Gjerdrum, hvor han ytterligere fikk an-

ledning til å drive jakt og fiske, samtidig som han også begynte sin folkloristiske innsamlingsvirksomhet omkring i bredbygdene. Med kameraten Andreas Grøtting la han allerede i 1835 av sted opp gjennom Hallingdal til vennens hjembygd, Ål. Via medisinstudiene skaffet Asbjørnsen seg unik innsikt i zoologi og botanikk. Så parallelt med utgivelsen av fire eventyrhefter sammen med Jørgen Moe og to bind Norske Huldre-Eventyr og Folkesagn, som han publiserte alene, utga han dessuten et seksbinds læreverk for skolebruk; Naturhistorie for Ungdommen, foruten en separat utgave beregnet på barn.

Etter å ha gått glipp av en universitetsstilling i marinbiologi, utdannet Asbjørnsen seg til forstmester, og ble etter hvert også torvmester. Her kombinerte han vitenskapelig innsikt med iakttakelser av næringsveier og ernæring, og utførte økonomiske utlegninger som gjorde ham i stand til å opptre som en kunnskapsrik og vel underbygd nasjonal reformator. Asbjørnsen ønsket både å bedre allmuens kår ved å gjøre dem i stand til å forsyne seg av naturens spiskammer og å utbre leselyst og skrivekyndighet. Han publiserte bøker og lange artikkelserier om jakt på elg, rein og ulv, darwinisme, treskjæringsteknikker, skogplanting, torv til brensel og en populær kokebok, Fornuftigt Madstel, som i andreutgaven fikk tillagt soppoppskrifter, en ressurs som nordmenn på den tid trodde var uspiselig.

TID FOR TURISME

Asbjørnsens vandringer har ulike beveggrunner og rommer vidt forskjellige aspekter av reiselivet. Sammen med briten Robert Meason Laing (1815-1886) ønsket han i 1842 å oppleve den norske fjellheimen. Dette var året etter at Eidsvolds Bad hadde åpnet og hjuldampere Jernbarden ble satt i trafikk på Mjøsa – mellom Minne og Lillehammer. Kameratene unnet seg derfor først noen dager som «Brøndgjester» ved kurstedet, som lå i bakkehellingen mot Vormå, rett nedenfor prestegården. Om det ikke akkurat var dekadent selskapelighet som utspilte seg her, så representerte badet i det minste en mer sedat side ved turistlivet.

Venstre: Karikatur av Asbjørnsen ved Bernt Lund, 1844. NFS Brevsamling, UiO.

Under: Notater fra innerpermen og innholdslisten bakerst i notisboka NFS Asbjørnsen g. UiO.

Mens Laing stengte seg inne på værelset sit, meldte Asbjørnsen seg på en lysttur med Jernbarden den 1. august. Da dampskipet hadde dyp kjøll og Vorma på enkelte steder var temmelig grunn, måtte turistene fraktes opp til Minnesund; «een i Karjol, andre i Giger, Kjærrer og Vogne under den mangfoldigste Forvirring; saa mangle de en Sæle, en Anden Kjøretø[i], en Tredje en Hest – Sidst foer jeg afsted – med et Par dygtige Heste for. I Minde havde vi en broget forsamling af Herre og Damer, den zirlige Jernbarde og min egen tykke Person ikke at forglemme,» noterer Asbjørnsen i sin reisejournal. De sist embarkerte var ekteparet Peter Jonas og Camilla Collett. Sammen med hennes far, prost Nicolai Wergeland og øvrig familie, ankom de i siste liten i egen karjol. Så bar det av sted, og Asbjørnsen skriver: «Barden synger (tuder i Dampfløiten). Han arbeider mod Strømmen i Oset, medens Mobben staar paa Stranden og gaber.»

Asbjørnsen satte ellers pris på serveringen om bord i Jernbardens restaurant. Drikkevarene virket dempende på noe av «Stivheden, den konventionelle Tone nemlig især om Formiddagen paa Touren. Hvorledes skal jeg beskrive hvad der foregik ombord? Man saa paa hverandre, man snakker lidt med sine Bekjendte og Venner, man drikker med dem lidt fra og til». Men så ble stemningen takket være «Vinens vidunderlige Magt kjærligere; man nærmede sig mer til hverandre. – Ja, en af Herrerne drev det saa vidt at han efter forskjellige andre Udgydelser ogsaa udgjød sin Kjærlighed for en af Badets første Damer. – Bekjendtskabet med Fru Collett.»

Camilla Collett forteller om samtalen med Asbjørnsen i brev til venninnen, Emilie Diriks (1810–1843), datert «Onsdag 3die August [18]42. ... Der var en tyk fiirskaaren Person med, Asbjørn[sen,] der reiser om og samler Sagn og Eventyr. Med ham tal[ede] jeg meget, efter at han den halve Dag havde søgt at overvind[e] sin Respect for min sorte Atlaskesmantille, han har et godt venligt Ansigt som du ikke vilde lide, jeg lider ham godt og lovede ham nogle Eventyr.»

Etter å ha sett Domkirkeruinene ved Hamar var Hovins-holm på Helgøya lystturens eneste anløpssted. Av mangel på prammer for å få passasjerene i land, var det slik trengsel at

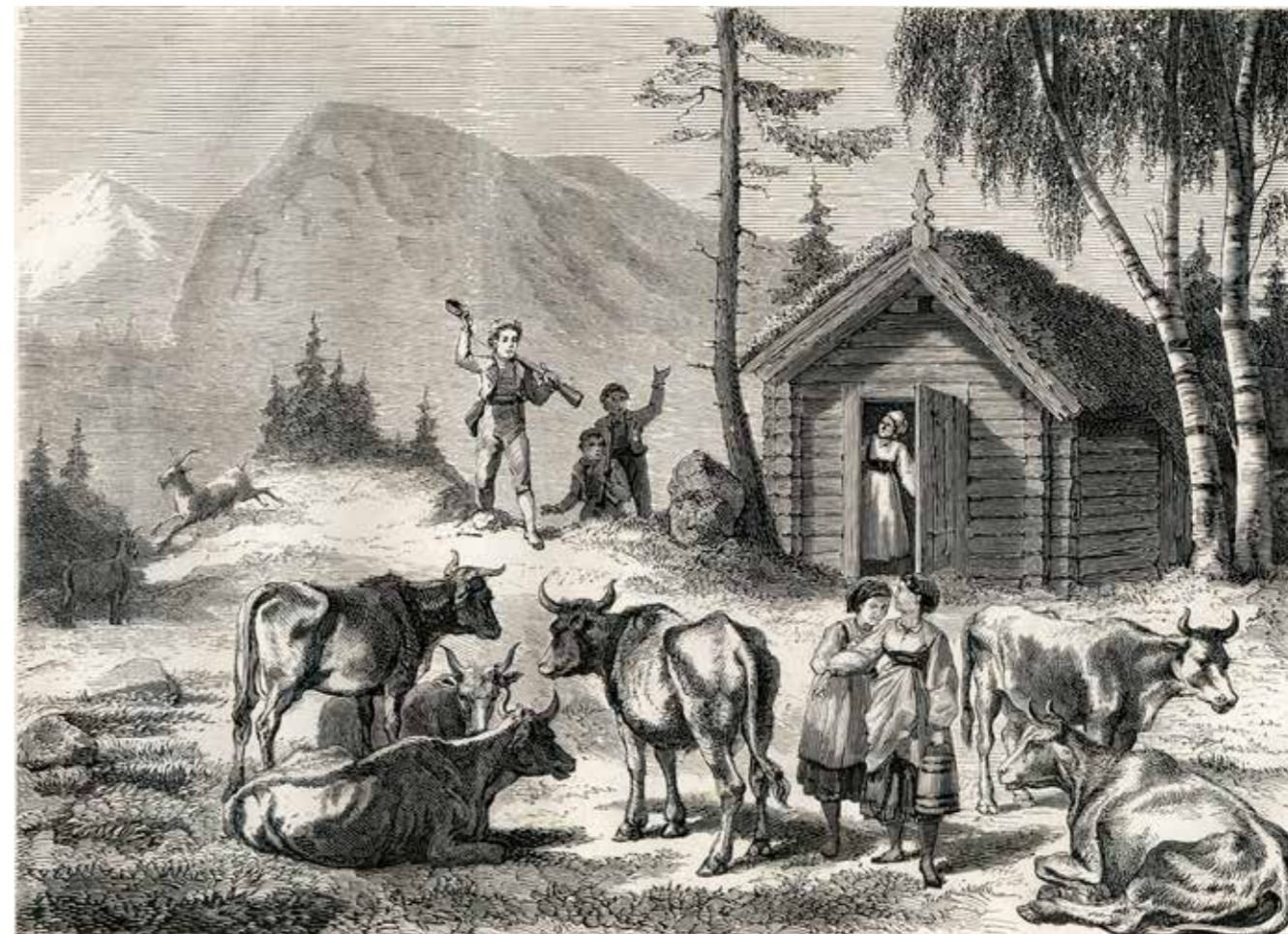
det nær var gått galt, noterer redningsmannen Asbjørnsen i dagboka: «Jomfru Wergelands Rumpefart udover Faldrepstrappen paa Jernbarden og hvorlunde jeg som en anden Frithiof hin Frøkne med vældig Arm omslyngede den Vonnestedte, satte hende i den sværtgyngende Baad og frelste hende – for at bade sin Ende i Mjøsens Bølger.»

Camilla Collett skildrer selve mottakelsen på Hovinsholm: «Oppe paa Gaarden bleve vi modtagne med opdækket Bord, fuldt af Forfriskning[er], man ventede altsaa Besøg [af] os og saalænge vi vare faa saa gik det meget godt an, men efterhaanden blev Stuen fuld da den ene Ladning kom efter den anden som faldt som en Sværm graadige Hveps over Fru Hoels Stikkelsbæviin og Syltetøie, jeg følte mig lidt skamfuld, men de ere vel vandte til denne Slags Gjestebesøg en Gr[os?].» (NBO Brevs 3).

Husfruen på Hovinsholm var Anne Marie Hoel, f. Tollesen (1784–1859). Sammen med ektemannen, offiser og stortingsmann Jacob Hoel (1775–1847), hadde hun anlagt en prektig hage, men denne rakk de reisende knapt å beskue før Jernbarden igjen varslet med kanonene at de straks måtte ta fatt på returen. I følge Asbjørnsen skyldtes det «saadanne Træpinde til Direktører som de Herr. Dr. K og Foged H.» at ingen andre forbedringer var gjort til lystturen enn «at indkassere Fragten», slik at de for å øke inntektene ga plass for alt for mange passasjerer om bord. På denne siste etappen blåste det sterk motvind, så på tilbaketuren var det svært lite igjen av fornøylesaspektet. Camilla Collett satte sin lit til middagsbordet, men måtte skuffet konstatere at dette ble utfluktens verste opplevelse: «Alle klagede over det, ingen Viin, ingen ordentlig Opvartning, harskt Smør – de Andre slap enda med at gaee sultne fra Bordet, men jeg maatte forpise mig paa slet Mad.» Også gourmanden Asbjørnsen ytret sin misnøye med middagsmenyen: «Gammel Ørret, Steeg uden Saus, sure Kirsebær.»

PÅ HØYFJELLET

Noen dager senere bega kameratene seg endelig av sted med Jernbarden til Lillehammer og tok seg videre oppover dalen for innsamling av folkediktning, jaktoplevelser og undersøkelser av stedets plantevekster. Med tidens moderne befordringsmid-

Besøk på seteren. Xylografi etter tegning av Knud Gamborg. Illustreret Tidende Nr 618-1871.

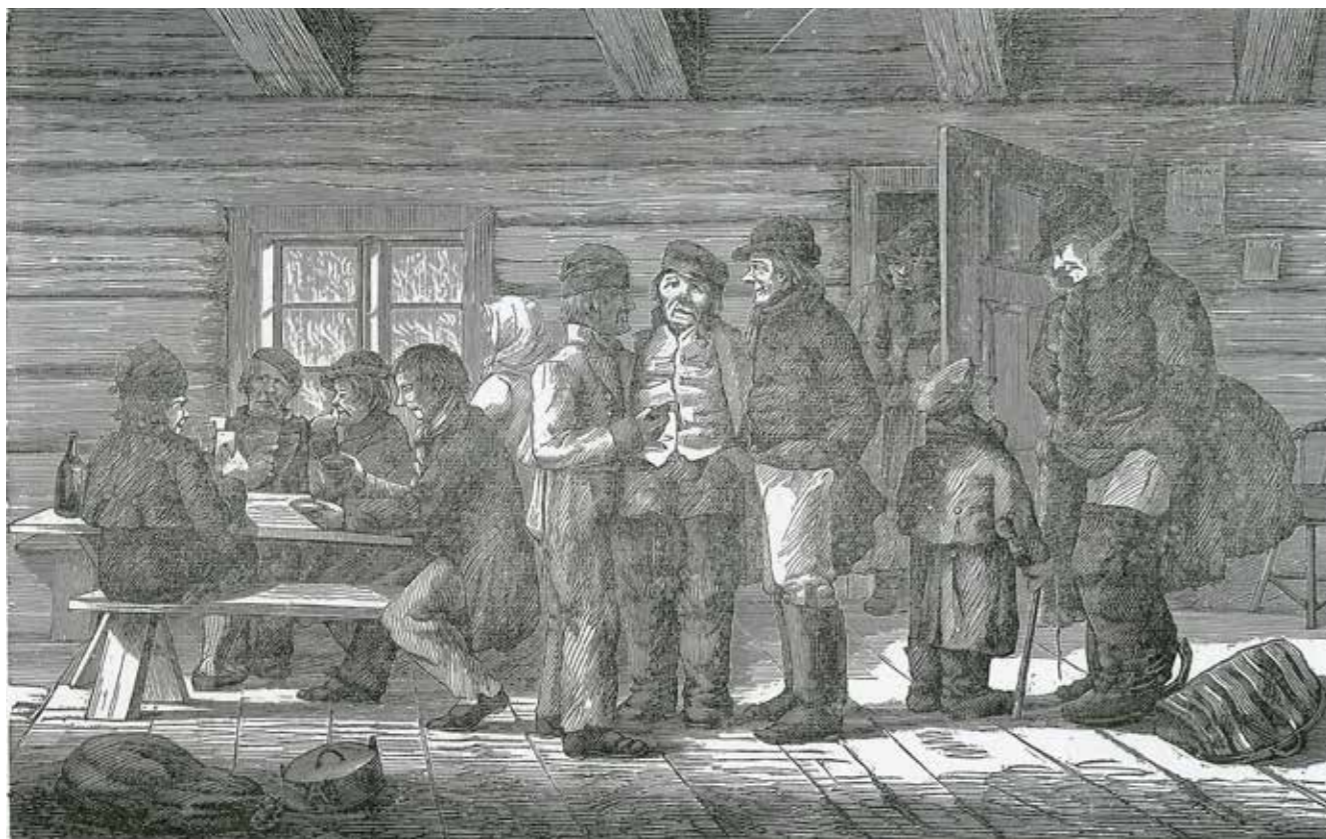
ler befant de seg etter bare noen dagers reise ute på jakt i Øvre Gudbrandsdalen, vistnok med reinskytterne Per Fugleskjelle, Thor og Anders Ulsvolden [egentlig Ulsvolden], og Thor Ødegaarden, som nevnes på innersiden av forpermen. Andre lokale størrelser i navnelisten er Erik Haugstule[n], Hans Ulsvolden, Ingebret Hougen og Skolemesteren Hans Hansen [Pillarviken]. Inntrykkene fra jakten skulle bl.a. danne utgangspunkt for stykket «Rensdyrjagt ved Ronderne». Det var herfra Moltke Moe og Alfred Sinding-Larsen i de etterlatte papirene fant noen upubliserte utkast å levere årboka for trykking. Notatene ligger atskillig nærmere virkeligheten enn hva som senere skulle bli gjengitt som rammefortellinger blant Huldreeventyrene. I den mer dikteriske form ble Laing grovt karikert under pseudonymet Sir John Tottenbroom, og skolemester Pillarviken som Halstén Røen, mens Peer Gynt-sagnene ble lagt i munnen på Per Fugleskjelle. Sagnene skyldtes imidlertid ikke samtalen i steinbua på høyfjellet, men den 14 år gamle Engebret Hougen, som fortalte disse nede på skysskiftet Laurgaard i Selsbygda.

Vi må bare beklage at Engebret Hougens fortellinger er blant de mange sidene som er blitt fjernet fra notisboka. Heldigvis finnes innholdslisten bevart bakerst, slik at vi i ettertid kan danne oss en oversikt over hvilke tekster som mangler. Det var gjennom svar på en enquête til Halvorsens Norsk Forfatter-Lexikon i 1888, at Engebret Hougen vedgikk å ha vært hjemmelsmann for sagnene. Da opplyste han at eventyrmesteren tok «til Takke med mine Kombinationer, idet jeg forbandt 3 Sagn til et: Per Gynt, Valabudeierne og Kjetten paa Dovre.»

Asbjørnsen avslørte nok umiddelbart forsøket på å lage en sagnsyklus, og det var vel slik han kom på å omtale Peer Gynt som riktig en eventyrmaker og reglesmed, en som påsto å være midtpunkt i «alle de Historier, Folk sagde var hændt i gamle Dage». Grepet ble videreført av Ibsen, som fikk den idé å introdusere dramafiguren gjennom ordene: «Peer du lyver», og karakterisere ham som en fantast, som var seg selv nok og levde et inautentisk liv på konstant flukt fra egen identitet.

FRA NØDVENDIGHET TIL LYSTREISER OG OPPLEVELSER

Så lenge fremkommeligheten var problematisk, avstandene syntes uovervinnelige, fjellene stengte for, og fosser og stryk hindret fri ferdsel, var reisevirksomheten i innlandet forbundet med alt annet enn idyll. Det er nettopp hva sagnene vedrørende Olav den helliges fluktruter vitner om. På steder helligkongen trengte seg frem for å unnsnippe forfølgerne myknet bergene og ga etter. Kongens ferd etterlot passasjerer og klemmer, skipsleier, trinn, hestehover og fotavtrykk, eller oppkomst av kildevann hvor kongen selv eller hesten hans trengte å slukke tørsten. I den grad slike opphavssagn kan knyttes til St. Olavs fremferd, bør han kunne regnes som vår første veiingeniør. Pilegrimer improviserte på sin side en slags reiseforsikring gjennom å rispe halvgjorte runer, som skulle sikre dem muligheten for å kunne vende helskinnet tilbake og fullføre innskriftene, eller som Den fremmede passasjerer trøster Peer Gynt: «For den Sags Skyld vær uforsagt; – man dør ej midt i femte Akt.»

På skysstasjonen. Xylografi. «Illustreret Nyhedsblad». Nr 52-1866.

Med opplysningstiden fulgte undersøkelseslysten med vitbegjærlige forskere som Gerhard Schøning, Eric Pontoppidan og Hans Strøm, og dernest av ivrige kuriosasamlere som ønsket å fylle sine private raritetskabinetter med herbarier, lapidarer, biller, sommerfugler, utstoppede dyr, relikvier, eldre håndskrifter og diplomer. Fra utenlandsk turisme kom et innslag av jakt og fiske, fjellklatring og tindebestigning til ren forlystelse, mens romantikkens kunstmalere søkte spektakulære motiver på vanskelig tilgjengelige plasser. Med opprettelsen av Christianias Universitet i 1811, må vi tilføye et innslag av studenter på vandring mellom lærestedet og hjemmet ved semesterstart og etter endt termin. For å spare penger holdt de seg unna skysstasjonene og utba seg i stedet husrom på prestegårdene. De hyppige visitter hos presten Julius Aars i Lom er blitt skildret av datteren, Elise Aubert. Blant annet merket hun seg at det i de sedvanlige vandrelag på tre gjerne var to livlige og en taus, en nødvendig konstellasjon ettersom de bare unntaksvis brakte med seg fisk og vilt til grytene. Dermed gjorde de i stedet opp for kost og losji gjennom å underholde husets folk med nytt fra hovedstaden, anekdoter og deklamasjon.

EN NYMOTENS REISEBEFORDRING

Utbygging av landets infrastruktur skulle føre til at reisetiden for de langdryge, kjedelige veistrekingene i umiddelbar nærhet av hovedstaden ble betraktelig nedkortet. Dermed rykket de mer severdige delene av innlandsnaturen nærmere, og representerte en stor forbedring i norgesturismen. Opprinnelig var det for å lette varetransporten at handelsmennene gikk sammen om å opprette Oplandske Dampskibsselskab, men passasjertrafikken viste seg snart å bli en større inntektskilde enn noen hadde forutsett. Dermed kom ideen om å binde båt-

trafikken på vår største innsjø sammen med kysten, både for varer og reisende gjennom anleggelse av en jernbanelinje.

Naturligvis ga dette hyggelige utsikter for Asbjørnsens flittige reisevirksomhet. Da han høsten 1851 bega seg til Østerdalen for å samle folkediktninger, knapt gått to uker etter at stattholder Severin Løvenskiold hadde tatt første spadestikket på baneanlegget Christiania – Eidsvoll, måtte han fremdeles nøye seg med hestetransport. Like etter skysskiftet Skrimstad valgte han ikke å følge den strake traseen nordover, men tok i stedet en avstikker mot øst, langs den eldre ferdseisåren over Leirsund bru. Det kan ha vært for å treffe den utgamle skysskafferen på Nordre Moe, Ole Finsen Leirud (1758–1852), men vel så sannsynlig er det at han tok omveien av ren nysgjerrighet etter å besiktige ruten som var stukket ut for fremtidig jernbanedrift.

På turen møtte Asbjørnsen på fastboende som uttrykte atskillig bekymring for de nye befordringsmidlene, og for utsiktene til at det skulle legges sviller og skinner gjennom terrenget. Det var dessuten dem som mente det måtte reises åtte meter høye tregjerder på begge sider av skinnegangen til beskyttelse mot den giftige røyken. På Risebru i Ullensaker møtte Asbjørnsen på en person i Malthes tjeneste, som han omtaler som Brænnemanden. Denne var en «stor elsker af Akevit», og tilkjennega «En Plankekjørsers Jernbane antipatier». Asbjørnsen satte ham grundig på plass for «hans Sludder om Jernbanens meenlige Indflydelse paa alle Forbehold.» Men om dette virkelig var gårdsgutten og hestedoktoren, Christen Bergersen (1809–1893), som også drev brennerivirksomheten for Malthe, så endte han faktisk opp som vaktmann på Hauer seter Pens ved Hovedbanens åpning i 1854.

Ikke bare for turismenæringens del, men også for Asbjørnsen selv ble det nødvendig med litt hjelp til utflyktene. Av et

brev Jørgen Moe sendte ham 13. november 1860 forstår vi at hans korpulente kropp etter hvert tok form av en vandrende motsigelse. Moe undret seg over hvordan han, «trivelige Forstemand» kunne ivre slik etter å «fortætte Skovene og dog stræbe for din Person at komme frem! Du er ogsaa i denne Stræben en Eventyrets Mand.»

ET FORTJENT ÆRESMEDLEM

I de høyt verdsatte rammefortellingene lot Asbjørnsen folkelivet, planter, dyr og naturforhold skape de situasjoner hvor sagnene ble aktualisert. I introduksjonen til «Kvæmsagn», som åpner Norske Huldre-Eventyr og Folkesagn, gir Asbjørnsen den mest slående anbefaling av hjemlig turisme gjennom de ofte siterte ord: «Naar Verden gaar mig imod, og det undlader den sjælden at gjøre, naar dertil gives nogen Leilighed, har jeg stedse fundet mig vel ved at anvende Friluftsvandring som Dæmper for min Smule Bekymring og Uro.» Eller som det sammenfattes i anmeldelsen i Den Norske Rigstidende No 37. Søndag den 6te Februar 1848: «Snart sætter han sine Læser midt op paa Høifjeldet mellem de venlige og snaksomme Sæterpiger eller mellem de dygtige Skyttere, snart forvandles Scenen til den smudsige af Brændeviinsos opfyldte Kippe, hvor Plankekjørsenes depraverede Slægt søger sine Glæder, snart hensættes man til Kulmilen i Skoven og snart til den trange Lensmandsarrest blandt omvandrende Tater, der ere grebne af Retfærdighedens Haandlangere; overalt er Scenen taget midt af Folkelivet, Naturskildringerne ere skjønne og levende og Charaktertegningen skarp og underholdende.» Og i parentes bemerket; det var også ham som leverte alle stedsbeskrivelserne for Christian Tønsbergs praktverk, Norge fremstillet i Tegnninger (1848).

Den gang Peter Christen Asbjørnsen begynte sin reisevirksomhet fortonte det indre av Norge seg like fremmed som Saharas ørken. Men for å samle folkediktning i isolerte strøk måtte han tålmodig tråle landet rundt til de mest avsidesliggende egner. Gjennom jakt og fiske, beskrivelser av planter, trær og dyr, ble selve reiseveien gjort til opplevelsesarena.

Poenget var ikke nødvendigvis bare å komme frem, men på måfå å kunne krysse landet rundt på langs og på tvers. I utkastet fra «Høifjeldsbilleder», som Moltke Moe og Alfred Sinding-Larsen leverte Turistforeningens årbok, heter det i maleriske ord: «Har du nogensinde vandret på de vilde heier, hvor snespurven kvidrer, hvor heiloen sidder på tuen og fløiter sin sørgelige vise, hvor rypekarre i vidjekrattet og smyger mellom lungen og dvergbirkenes mørke løvværk; har du med jægerens lyst fulgt renens spor på de luftige høider, om hvis tinder fjeldets magnater, ørnen og falken, svæver i det solklare blå; har du vandret ved de mørke, stille søer, der ikkun afspeile himlen og nøgne fjelde, ved de klare, stride elve, hvor ørreten guldblank, purpurstænket springer høit i luften efter frygoner og efemerer; har du stået på volden ved den enlige sæter og hørt luren klinge i aftenens stilhed, hørt sæterjentens klokkeklare lokketoner, og skuet ned i dalene med deres åslier, søer, elve og svævende tåger, seet solen gå ned bag fjeldenes vilde konturer og kaste sin glans over bræernes og gletschernes pragt: da fatter du let den tvingende magt, hvormed den drages hen mod det blå fjerne, til de øde heier, de stride elve, de mørke tjern, de dunkle skove, de luftige tinder og til de strålende bræer

P. Chr. Asbjørnsen. Karikert av ukjent kunstner, P.e.

og jøkler, hvis hele sind de fylde med sin kolossale pragt og vildhed, – » (DNT 1884, III-IV).

Det hersker nok ingen tvil om at Asbjørnsen gjorde seg fortjent til ærestittelen. Han evnet både å formidle vandringsglede og nysgjerrighet, og ble selve prototypen på en turgjenger. Folkediktning og trosforestillinger fikk han høre på de underligste plasser, og på de samme stedene, både oppe i fjellmassivene og nede i liene, kunne han gi seg tid til jakt og fiske, undersøke trær, myr og ville vekster, bestemme underlige dyr eller hente opp konkylier og sjøstjerner fra fjordbunnen. Men han unnslø seg heller ikke for å gi nådeløse karakteristikker av folk han traff. Han konfronterte folk med deres forestillingsverdener og spedde på med talemåter og ordtak. Ikke bare skapte han kontekst og troverdige rammer om memorater og sagn, men vakte også magi, fantasi og eventyrlyst hos den oppdagelsessøkende fotturist. I en slik virksomhet må gjerne DNT speile hele sin 150 år lange historie – og mere til.

Erik Henning Edvardsen er leder av Ibsenmuseet. Han har utgitt en rekke bøker, og den nyeste er «Peter Christen Asbjørnsen på samlerferd til Østerdalen i 1851».

LITTERATUR

Aubert, Elise 1909: *Fra de gamle Prestegaarde*. Anden forøgede Udgave. Kristiania.

DNT 1884 = Moltke Moltke og Alfred Sinding-Larsen: «Fra Asbjørnsens turistliv» (s. I-XII). I: *Den norske Turistforenings Årbog for 1884*.

Edvardsen, Erik Henning 2017: *Peter Christen Asbjørnsen på innsamlingsreise til Østerdalen i 1851*. Asbjørnsenselskapets årsskrift, Juletræet nr. 10. Oslo.

Helberg, Claus 1988: «DNT i storpolitisk spill?» (s. 158-161). *Den Norske Turistforening. Årbok 1988*.

Hougen, Friik 1945: «Fra Turisttrafikken på Mjøsa for hundre år siden» (s. 52-64). I: *Den norske Turistforenings årbok for 1945*.

NBO Brevs = Brevsamling 3. Camilla Collett. Nasjonalbiblioteket. Håndskriftsamlingen, Oslo.

Den Norske Turistforenings bildearkiv

av Trond Bjorli

Den Norske Turistforening (DNT) utga allerede i stiftelsesåret 1868 en årbok. En viktig oppgave var og er å spre kunnskap om ruter og turmuligheter – og gjennom dette også inspirere folk til å dra til fjells. Tidlig ble bildene viktige i denne formidlingen av fjellets opplevelser i årbøker og etter hvert tidsskrift. DNTs bildearkiv fra mesteparten av de 150 årene forteller derfor mye om hvilke roller tegnede og ikke minst fotograferte bilder har spilt i oppbyggingen av det friluftsliv som DNT har gått i bresjen for. Målet med denne artikkelen er å gi en kortfattet beskrivelse av arkivet, og gjennom dette gi noen glimt av bildenes rolle i Turistforeningens arbeid.

DNTs eldre bildearkiver er i dag i hovedsak samlet på Norsk Folkemuseum. Dette har skjedd gjennom to avleveringer til museet. Den eldste delen av DNTs bildearkiv, den delen som i hovedsak hører til 1800-tallet, ble avlevert av DNTs inspektør Claus Helberg tidlig på 1970-tallet, trolig 1972. I 2017 ble mesteparten av DNTs øvrige filmbaserte bildearkiv overført. Dette dekker perioden fra ca. 1900 til rundt 2000, eller frem til da DNTs bildearkiv ble basert både på digital fotografering og lagring. Denne nyere delen av arkivet er i omfang langt den største og omfatter også film og fotografier lagret på digitale medier.

Aksesjonen fra ca. 1972, 1800-tallsdelen av dette arkivet,

var i museets arbeid med bildene på 1980- og 90-tallet blitt delt opp og sortert på blant annet fotografnavn. I gjenforeningen med de nyere arkivdelene har museet gjenopprettet også den eldre aksesjonens opprinnelige orden. På Norsk Folkemuseum blir de to ulike delene nå ført sammen til et arkiv, «Den Norske Turistforenings bildearkiv», og i presentasjonen her begynner vi med den eldste delen av arkivet.

1800-TALLET

Materialet som DNT leverte Norsk Folkemuseum 1972 besto av drøyt 1300 fotografier. Hovedmengden var serier med negativer, men det var også samlinger med fotografiske positiver i form av turistprospekter og såkalte stereobilder. De eldste av disse bildene stammer fra en periode da fotturistene ikke gikk rundt i fjellet med kamera. Fram til begynnelsen av 1880-tallet måtte fotografene fortsatt bære med seg mørkerom og utstyr slik at det fotografiske glassnegativet kunne gjøres lysfølsomt, eksponeres og fremkalles, alt mens det ennå var vått. De første turistene hadde derfor ikke tilgang til eget kamera, og var henvisning til å kjøpe sine minnebilder fra hotellets, bokhandelen eller reisebyråets stabler av bilder fra profesjonelle turistfotografer som Knud Knudsen.

Dette turistprospektet på kartong viser hvordan det tidlige friluftslivet kunne arte seg på slutten av 1800-tallet, der forholdene var lagt til rette for det, slik som her på Tonsaasen Sanatorium.

Foto: J. Robøle, DNTs bildearkiv, Norsk Folkemuseum.

Emanuel Mohn (1842-1891) formidlet turglede i tekst og egne tegninger i DNTs årbøker, og gjorde en stor innsats for å trekke folk til fjells på 1870-tallet. Mohns tegning har tittelen «Horungtinderne fra Suletind». Foto: DNTs bildearkiv, Norsk Folkemuseum

Den relative bildefattigdommen i denne perioden er tydelig også i DNTs første årbøker. Fram til ca. 1890 måtte fotografiske bilder i magasiner og bøker gjengis som tresnitt, såkalte xylografier. Den vanlige måten å oppleve fotografiske bilder på 1800-tallet, var derfor som fotografiske originaler, noe som i dagens postdigitale hverdag er en sjeldenhet. Fotografiene ble den gang massekopiert og distribuert som fotografier, gjerne montert på kartong og i album.

BILDENE GIKK RUNDT

Turistforeningens originale fotografiske turistprospekter fra 1800-tallet er oftest på kartong. Dette sier oss kanskje noe om disse fotografiske bildenes verdi og betydning for de som hadde gleden av å kunne studere slike bilder. Man kan tenke seg i de i foreningsmøter og sammenkomster på slutten av 1800-tallet i Turistforeningens regi ble sendt rundt, vist frem og kommentert. Samlingen inneholder blant annet 222 slike originalpositiver, av kjente turistfotografer. Alle de viktigste turistfotografene på 1800-tallet – som Marcus Selmer, Knud Knudsen, Per Adolf Thorén, brødrene Brunskow, Jens Robøle og Axel Lindahl – er representert her. Noen av motivene er hentet fra kjente reisemål i tiden, som Modum bad og Tonsåsen Sanatorium, steder der man kunne nyte natur og frisk luft i gode former med kaffen servert av bunadskledder jenter. Andre er landskapsbilder fra kjente turistruter rundt i Norge.

En egen serie omfatter tusen nummer, i det vesentlige originalnegativer, blant annet negativene til Brødrene Brunskow kjente turistserie utgitt ca. 1890-93, samt en serie av en ukjent engelsk fotograf og et album med turbilder samt en serie med motiver fra ulike steder. En tredje serie på 58 bilder inneholder

Frognerseteren (?) med en stor samling av kjelker utenfor. Bildet er fra et privat album med motiver fra friluftsliv i Kristianias omegn rundt 1900. Albumet er i dag en del av DNTs bildearkiv og er trolig gitt i gave av et foreningens medlemmer. Foto: Ukjent, DNTs bildearkiv, Norsk Folkemuseum.

landskapsprospekter og motiver i visittkortformat. Her er også et album med tittelen «Lofoten 1901».

MORO MED 3D

I tillegg til nydelige og sylskarpe monterte fotografier på kartong, kunne 1800-tallets turister også underholde seg med opplevelser av landskap og fjell i datidens 3D. Til dette bruk

Åpning av nye Sandhaug-hytta på Hardangervidda i 1929. Foto: Andreas Backer, DNTs bildearkiv, Norsk Folkemuseum.

inneholder arkivet en samling stereofotografier, som er bilder med to opptak av samme motiv opptatt samtidig, men med en liten forskyvning tilsvarende avstanden mellom øynene. Sett gjennom en spesiell titteanordning, et såkalt stereoskop, kunne fjell, landskap og fosser oppleves tredimensjonalt, med dybde, datidens mest avanserte virtual reality inntil filmen kom. Klart slikt måtte vekke vandrelysten! Denne samlingen i Turistforeningens arkiv omfatter 27 stereofotografier fra serien *Prospecter fra Norge* av Christoffer Gade Rude.

Vi vet ikke når disse ulike bildene og negativseriene ble gitt til Turistforeningen. Sannsynligvis har noen eller alle av de gamle turistprospektene vært i bruk i foreningen på 1800-tallet, og vært brukt omtrent slik vi har gjort på ovenfor. Noen vil vi trolig kunne finne igjen på trykk i årbøkene. Andre kan være gitt Turistforeningen i etterkant av noen som har tenkt at foreningen kunne ha nytte av bildene. Når og hvordan ble for eksempel Brødrene Brunskows negativer gitt til Turistforeningen?

FOTOGRAFI ÅRBØKENE

I DNTs årbøker er illustrasjonene sparsomme de første årene, viktigst er et vignettbilde på tittelsiden, ofte kombinert med en motstående helsides tegning i tresnitt og gjerne et eller to kart som utbrettbare vedlegg i litografisk trykk. Andre illustrasjoner, også motiver med fotografiske forelegg, er de første tiårene gjengitt som tresnitt, eller såkalte xylografer. I en særstilling står de vakre utbrettpanoramaene med tinderekker i Jotunheimen og Hurrungane etter Emanuel Mohns tegninger som årbøkene på 1880-tallet hadde ganske mange av. To av disse, en i reproduksjon og en liten original, finner vi også i DNTs bildearkiv som ble overført i 2017.

Først etter at rasterklisjeen ble introdusert på 1880-tallet, ble det mulig å gjengi fotografier direkte på trykk. Overgangen kan settes til årboken 1886, der 8 illustrasjoner er i tresnitt og

syv er rasterte fotografier. Syv av tresnittene er laget etter Carls Halls fotografier og illustrerer hans *Streiftog fra Hurrungane*. Fem illustrasjoner til artikkelen *Vattenbygden og Sulitjelma* er rasterbilder, altså fotografier gjengitt ved hjelp av fotomekanisk fremstilte klisjeer. Å kunne gjengi fotografier på trykk skulle revolusjonere bruk og spredning av fotografiske bilder og på sikt skape behov for å bygge opp et eget bildearkiv for Turistforeningen.

Den danske klatreren Carl Hall nevnt ovenfor var en pioner også med kamera i fjellet – han begynte i 1884 å fotografere på sine turer med et stort kamera med glassplater på trestativ og tok allerede i 1885 med utstyret opp på flere av toppene i Hurrungane. Men det krevde en ekstra mann, Torgeir Sulheim, for å få med alt utstyret. Når også det fotografiske opptaksutstyret forenkles og film fra rundt 1890 blir tilgjengelig på plastbase mot tidligere glass, blir dette en revolusjon både for amatør- og turistfotografiet og for turistfotografen. Rundt 1890 kommer Kodak med sine løsninger for amatørkameraer, og det blir enkelt å ta med et mindre boks- eller utfoldbart kamera på tur. Turisten kan nå selv produsere sine minnebilder, og dette åpner også nye bildekilder for Den Norske Turistforening. I DNTs årbok 1897 bes medlemmer om å sende inn bilder som DNT kan bruke til å illustrere årboken.

Den fotografen som var oftest på trykk i årboken i de siste tiårene av 1800-tallet var imidlertid den profesjonelle turist-

Blant den eldste delen av DNTs bildearkiv som Folkemuseet mottok i 1972 var en større samling negativer, merket «ukjent engelsk mann». Her er det også mye klatremotiver som dette. Foto: ukjent, DNTs bildearkiv, Norsk Folkemuseum.

Øvelse på Brattebakkbreen. Øvelsen var en del av førerkurset i 1935. Foto: Bjørn Lyche, DNTs bildearkiv, Norsk Folkemuseum.

fotografen Axel Lindahl. Årsaken var at hans foregger Richard Andvord, som også var medlem i Turistforeningen, trolig stilte hans bilder til rådighet for årbøkene. En del av Lindahls originale fotografier er også del av Turistforeningens bildearkiv. De fotografiske forenklingene som på sikt skulle gjøre amatør-fotografering til en viktig friluftaktivitet, er i DNTs bildearkiv først og fremst synlig gjennom en del private album som viser vintersport rundt Kristiania rundt århundreskiftet. Disse albumene, som en del av de profesjonelle turistfotografenes landskapsprospekter har sannsynligvis blitt gitt til Turistforeningen etter at de mistet interesse for de opprinnelige eierne.

MODERNISERING AV DNT

I et innlegg i Middagsavisen 21.mai 1919 argumenterer signaturen «Medlem» til støtte for DNTs salg av sin rett til Skjeggedalsfossen (Ringedalsfossen), hvis skjebne ifølge teksten skal avgjøres samme dag. En ny tid står for døren, og «Vi maa derfor, uden at bryde Traditionerne, søge at modernisere vore Ideer om Foreningens hele Virksomhed».

Deler av midlene som salget vil innbringe mener «Medlem» kan brukes til å opprette et fast kontor for foreningen, der bibliotek og kart står til rådighet og der ungdommen kan få veiledning. Særlig argumenteres det for å bygge et bildearkiv, med henvisning til at den kjente fotografen Anders Beer Wilse skal ha anbefalt å opprette «en Fotografisamling som indeholdt alt det vi interesserte oss mest for, som Hytter, Varder, Fjellvidder og fotografier av vore store Mænd.» Det vises til at Wilse tilbød å donere begynnelsen på en slik samling med henvisning til at amatører etterhvert kunne fylle den ut, og innlegget avsluttes med at «Den nåværende Ordning er lite Tidsmæssig.»

Dette forslaget blir også fulgt opp – trolig cirka ti år senere, fra rundt 1930–32 – som kan se ut som startpunktet for oppbyggingen av et større bildearkiv på kort i Turistforeningen. Trolig er det DNTs første heltids sekretær Andreas Backer (1895–1975) som står bak dette initiativet. Backer hadde bakgrunn som presseemann og kombinerte ifølge sin biografi i Norsk biografisk leksikon en systematisk tilnærming med en forståelse av pressens rolle. Som vi skal se nedenfor i kortkatalogens ordning synes også rådene om hytter, varder, fjellvidder og portretter av turistforeningens store menn å bli fulgt nokså bokstavelig. En større samling av Wilses fotografier slik vi finner i Reiselivsforeningens arkiv har vi ikke funnet, men kortarkivet har likevel en del fotografier fra den kjente turistfotografen som nå satt i Turistforeningens råd.

ANDREAS BACKER

Andreas Backer står også bak den første større serien med negativer produsert av en av Turistforeningens funksjonærer. Denne omfatter 1050 plastnegativer, hovedsakelig i format ca. 9x15 cm (noen få i størrelse 6x9 cm på slutten av serien). Serien er påbegynt på 1920-tallet, kanskje i 1927 da Backer blir Turistforeningens første heltidssekretær. De fleste av motivene synes å være fra ulike inspeksjonsreiser i fjellet og rundt i Norge. I den tidlige digitaliseringen har det bl.a. dukket opp bilder fra åpningen av nye Sandhaug turisthytte i 1929 og fra Turistforeningens stand på Landsutstillingen i Bergen 1928. Enkelte motiver fra disse negativene gjengitt i årbøkene har fotokrediteringen «Fot. D. n. Tf.» Serien strekker seg trolig frem til begynnelsen av 1930-årene da Backer skifter til den helt nye kameratypen- og negativformatet som ble kjent som «Leica-formatet».

Vardebygging på Blåfjell. Konsul Berentsen står til venstre og inspiserer. Foto: Otto Floor, DNTs bildearkiv, Norsk Folkemuseum.

Leica-formatet (film på rull med opptaksflate 24x36 mm, også kjent som 135-film) ble lansert på 1920-tallet og skulle på lang sikt revolusjonere presse- og dokumentarfotografi gjennom håndterlighet og hurtighet. De samme egenskapene gjorde det også svært anvendbart som turkamera. Internasjonalt og i Norge skulle 135-filmen først passere den større 120-filmen (6x6 cm) mot slutten av 1960-tallet. Fra da av – og da ofte i form av det nyere speilreflekskameraet – ble 135-mm kameraet et fast inventar i tursekken for mange.

Backer var av en kunstnerslekt med mange kjente medlemmer, og ett av disse var fotografen Ole Friele Backer (1907–1947) som er særlig kjent for sin innsats som fotograf under andre verdenskrig. Ole Friele Backer fotograferte lofotfisket i 1939 i dette formatet i farger, så kanskje var det gjennom denne slektningen Backer selv kom i kontakt med Leica-formatet?

Backer har i alle fall vært rask til å ta i bruk det nye småbildeformatet. I DNTs arkiv finnes cirka 350 negativmapper med 135 film, det vil si omtrent 12.600 opptak som Backer har gjort på 135 –film i perioden ca.1930 til 1957.

MEDIESTRATEGIER

Backer skal som gammel presseemann ha hatt et godt lag med

å formidle foreningens virksomhet til større deler av befolkningen. Han sørget for god kontakt med presse så vel som NRK, holdt foredrag, redigerte og skrev bøker som for eksempel *Friluftsboka* (1941), *Til fjells med Andreas Backer* (1944) og *Med beksøm og fiskestang* (1949). Alt sammen var selvfølgelig rikt illustrert. Backer og DNT får også betalt for denne innsatsen, i Backers periode som sekretær og generalsekretær firedobles medlemsmassen fra 9300 i 1927 til 41000 i 1956.

Backer tok i det hele tatt flere grep for å modernisere DNTs mediestrategi. Dette gikk ikke minst på å utvide formidlingsarbeidet i form av bøker og tidsskrift. I 1934 innledet DNT et samarbeid med Landslaget for Reiselivet i Norge om et felles medlemsblad – *Turist og Reiseliv* – for de to foreninger. Dette varte til utgangen av 1936. I stedet ga DNT ut et eget medlemsblad på 4 sider fire ganger årlig. Dette ble fra 1939 utvidet til 16 sider med tittelen *Til Fots* og med Backer som redaktør. Tidsskriftene sammen med stadig mer fyldige årbøker krevde et stort arbeid ikke bare med tekst men også med bilder.

TURISTFORENINGENS BILDEARKIV PÅ KORT

Denne satsingen på formidling krevde et system for oversikt, dokumentasjon og rask gjenfinning av motiver. Under Backers

DNTs bildearkiv er en god kilde også til DNTs eget arbeid gjennom årene. Beltedrevne kjøretøy ble til stor hjelp for å frakte proviant og eventuelt personer. Dovre mars 1958. Foto: Ukjent, DNTs bildearkiv, Norsk Folkemuseum

En rast på påsketur i Leirungsdalen, Jotunheimen i 1955. Foto: Ukjent, DNTs bildearkiv, Norsk Folkemuseum.

ledelse begynner DNT å bygge opp et systematisk bildearkiv med opplebede fotografier på kartong. Disse kortene er små ferdigtrykte («Den norske turistforening») kartongkort i størrelse 12 x 20 cm, med maskinskrevne og i noen fall håndskrevne påskriffter om sted, tid og fotograf.

Arkivet ser ut til å være påbegynt på 1930-tallet mellomkrigstid (men kan også være startet etter krigen). Innholdet er omtrent som beskrevet ovenfor – altså «alt det vi interesserte oss mest for, som Hytter, Varder, Fjeldvidder og fotografier av vore store Mænd». Motiver er samlet helt tilbake til DNTs begynnelse.

Bildearkivet er inndelt i 7 alfabetisk ordnede kataloger. Den største av katalogene er viet turisthytter, både DNTs egne og private hytter og fjellstuer eller hoteller som inngår i DNTs rutenett. En annen stor katalog er tematisk med så forskjellige emner som bruer og klopper, DNTs administrasjonslokaler, aktiviteteter som fellesturer, førerkurs og brekurs (her er bilder fra noen av de første brekursene og fellesturene), eller skilt, seterjente og sikringskurs som tilfeldige eksempler fra bokstaven «S». Fire kataloger er sortert etter stedsnavn. To av disse er viet Sør-Norge og har en deling øst og vest for Gudbrandsdalen (Rondetopper i den ene katalogen, Vinstra i den andre). Den tredje av stedskatalogene er viet Nord-Norge. Den fjerde er viet

Jotunheimen med tilliggende fjellområder. En sjettede katalog er sortert etter navn, og inneholder i hovedsak portretter. Her finnes bilder av mange kjente personligheter i DNT-historien i et tidsspenn fra 1862 til 1972.

Kortarkivet har vært oppdatert og vedlikeholdt til inn på 1970-tallet. Parallelt er det imidlertid bygd opp enklere «bakom»-arkiver i form av negativserier og konvolutter med positiver fra enkelte av DNTs egne fotograferende inspektører. En av grunnene til dette er nok at bildemengden rett og slett vokste fortere og fortere, særlig når DNT selv fikk så aktive fotografer som både Backer, og etter hvert Raabe og Lyng, som vi skal se nedenfor. Dermed ble den fotografiske bildeproduksjonen etter hvert også så omfattende, at man ikke ser seg tid og mulighet til å plassere alle bilder på maskinskrevne kort.

DNTs bildearkiv på kort – omfattende og med utvalg av de beste og viktigste bildene fra en viktig periode i foreningens arbeid – er i seg selv et kraftfullt vitnesbyrd om hvor viktig fotografiet har vært i Turistforeningens arbeid.

GUNNAR RAABE

Både medlemsmasse, aktivitet og administrasjon økte under Andreas Backer, som fra 1947 ble foreningens første generalsekretær. Fra samme tidspunkt får Backer også to nye inspek-

tører under seg, Gunnar Raabe og Claus Helberg, begge da allerede etablert innenfor DNT-systemet gjennom arbeid og tillitsverv. Begge fotograferte som del av arbeidet naturligvis, denne praksisen var nå for lengst etablert. Begge skulle også videreføre Backers utadrettede arbeid med lysbildeforedrag og bøker. De to delte inspektøroppgavene i Sør-Norge mellom seg, og denne arbeidsdelingen er nedfelt i DNTs bildearkiv på kort som er delt i en bildekatalog øst og en vest for Gudbrandsdalen.

Av disse to er Claus Helberg den som i dag er best kjent, både for sin krigsinnsats (ikke minst deltakelsen i tungtvannssaksjonen på Vemork på Rjukan), men også for et livslangt arbeid for DNT. Helberg ble den mest kjente og profilerte av DNTs ambassadører.

Hans innsats er naturligvis også synlig i fotoarkivet, men i DNTs bildearkiv er det Gunnar Raabe som har satt størst og mest omfattende spor – hans fotografiske arbeid har nedfelt seg i et omfattende negativ- og positivarkiv. Også Raabe fotograferte på 135-film, og har etterlatt seg et negativarkiv bestående av 155 mapper, eller vel 5000 negativer. Disse mappene er nummerert 264 til 415 og opptakene er gjort fra juli 1949 til november 1961. Negativmappene 1–263 (årene 1939–1949) er ikke med i arkivoverleveringen. Raabe har imidlertid etterlatt seg en detaljert håndskrevet katalog, og også et enkelt

bildearkiv i form av løse positiver i konvolutter. En del av hans fotografier fra årene 1939 til 1949 kan gjenfinnes her.

Raabe var en ambisiøs naturfotograf som utgav flere bøker, noen også rene fotobøker, med titler som *Med Gunnar Raabe gjennom Jotunheimen* (1942), *Fra fjell og vidde* (1945), *Norges sommer og vinterprakt* (1947) *Nye perler fra Gunnar Raabes Norgesalbum* (1943) *Jotunheimen* (1948), *Fra Norges høyfjell* (1946) med flere.

FJELLET I FARGER

Fargefilm blir først en spesialitet blant enkelte profesjonelle fotografer på 1950-tallet, når det etter hvert blir en etterspørsel etter fotografiske fargebilder på trykk. Fargetrykk var imidlertid fortsatt lenge kostbart og relativt sjeldent, og DNTs årbøker ble fortsatt i flere tiår trykt i svart/hvitt.

Større bruk var det for de fotografiske lysbildene. Fargelysbildefilmer som Kodachrome og Agfachrome kom allerede midt på 1930-tallet, og i DNTs bildearkiv kommer fargene inn med to større diasarkiv som begge har en begynnelse på 1950-tallet. Disse opptakene er trolig mest brukt i de mange lysbildeforedrag som foreningens ansatte holdt.

Det ene av disse arkivene er et større arkiv med småbilddias (135 film) som tidsmessig spenner fra midten av 50-tallet

Naturvern ble et viktig tema på 1960-tallet. Her har Toralf Lyng fotografert kraftanlegget i Valldalen 1965.
Foto: Toralf Lyng, DNTs bildearkiv, Norsk Folkemuseum.

og inn på tidlig 1960-tall, og som kanskje er bygd på flere fotografers bidrag. Det andre er en stor samling fargeopptak på lysbilder i format 6x6 cm. Denne serien er skapt av Toralf Lyng (1909–2005) som avløste Backer som generalsekretær, og hadde denne stillingen fra 1957 til 1977.

Lyng må ha vært en dyktig amatør fotograf som arbeidet med fargedias i dette større og kostbare mellomformatet. Som kamera har han kanskje hatt en Hasselblad, som ved siden av Rolleiflex bidro til å gjøre mellomformatet populært i etterkrigsperioden, ikke minst i pressen. Det store filmformatet gjorde at disse opptakene inneholder enda mere informasjon, og gjorde naturligvis også lysbildepresentasjonene enda mer imponerende.

Årbøkene på 1960-tallet speiler at naturvern begynner å bli et viktig tema for DNT. Toralf Lyng var også viseformann i

Norges Naturvernforbund i årene 1963–65, og vi ser at flere av hans opptak dokumenterer naturinngrep.

Illustrasjonene i årboken var frem til midten av 1980-tallet i hovedsak i svart/hvitt, om enn etter hvert med et økende preg av farge i form av innstikk med fargefoto. Tidlig på 1990-tallet var de fleste illustrasjonene i farger, og årboka i jubileumsåret 1993 (DNT 125 år) hadde gjennomgående fargetrykk. Overgangen til fargefoto var med dette i hovedsak fullført, på et tidspunkt da de mest ivrige hadde begynt å prøve de første digitalkameraene.

NYE IDEALER?

Med introduksjonen av digital teknologi var det selvfølgelig slutt på bildekataloger på kort. Men utbyggingen og vedli-

To kvinner på fottur på Hardangervidda i 1972.
Foto: Toralf Lyng, DNTs bildearkiv, Norsk Folkemuseum.

keholdet av DNTs bildearkiv på kort sluttet langt tidligere, og synes å ha stoppet opp en gang tidlig på 1970-tallet. I arkivet finner vi fra dette tiåret og fra 1980-tallet tre permer med 135-film i striper med negativer på 6 og 6 opptak lagret i plastmapper med tilhørende kontaktkopier. I et annet pressearkiv som Folkemuseet ordner og registrerer, Dagbladets negativarkiv, ser vi at arkivordningen skifter 1970–72 fra lagring i konvolutter i bokser til en tilsvarende lagring av filmstriper i mapper i permer. I Dagbladet er dette en konsekvens av et skifte fra et tidligere større mangfold av negativformater (4x5 tommer, 6x6 cm og 135 film) til å overveiende kun bruk av 135 film. Dette reflekterer gjennombruddet for 135-formatet og speilreflekskameraenes gjennombrudd i norsk pressefotografi.

I DNTs bildearkiv har vi sett at 135-formatet var det dominerende filmformatet allerede fra det tidlige 1930-tallet. Større arkiver med 135-film synes imidlertid å mangle fra 1960-tallet etter at Raabe har pensjonert seg. Avslutningen av kortarkivet

og overgangen til de nye filmappene (som tidligere var i konvolutter fra laboratoriet) reflekterer trolig ikke bare at 135-film formatet tas opp igjen, men også en ny måte å arbeide på. Etter at arbeidet med et nytt medlemsblad ble tatt opp igjen i 1967 under navnet Fjell og Vidde, fikk DNT behov for å bygge opp en egen redaksjon. Denne nye redaksjonen tok opp 1970-tallets ideer om fotodokumentariske idealer, og virkeliggjorde de både i fotografiske og journalistisk praksis. I arkivet fra 80-tallet ser vi nye motiver, ikke minst fra møter og organisasjonsliv i DNT i denne perioden. Dette kan derfor sees som reflektere ideer om en aktiv journalistikk – som også kom til uttrykk i tidsmessige arkiv- og arbeidsrutiner.

I årbøkene i samme nyttes også i stadig større omfang bilder av profesjonelle fotografer som P.A. Røstad, Johan Brun, Helge Sunde og andre som hadde gjort naturfotografi, naturvern og friluftslivfotografi til nesten en egen form for fotojournalistikk. De profesjonelle fotografenes bilder ble i stor grad

Små fotturister i Rondane i 1950. Foto: Gunnar Raabe, DNTs bildearkiv, Norsk Folkemuseum.

Et av de mange bildekortene i DNTs bildearkiv — med de små fotturistene i Rondane.
Foto: Gunnar Raabe, DNTs bildearkiv, Norsk Folkemuseum.

returnert etter bruk, og ble derfor ikke en varig del av Den Norske Turistforenings bildearkiv.

VIKTIG KILDE

Turistforeningens bildearkiv dokumenterer friluftslivets utvikling i form av hytter, utstyr, endrede og nye interesseområder innen friluftslivet, til og med naturforandringer. Samtidig demonstrerer arkivet ulike måter fotografiet har blitt brukt på i beskrivelse og dokumentasjon, og også i markedsføring og formidling av naturopplevelser. Arkivet gir også gode blikk inn i foreningens arbeid i form av møtebilder, dokumentasjon av lokaler og annet fra organisasjonens «indre» liv opp gjennom årene. Hva som er blitt vektlagt og hvordan det er formulert skifter, og slik reflekterer arkivets bilder skiftende estetiske normer for fotografering av natur gjennom 150 år. Arkivet er i sum et sterkt vitnemål om den store betydning fotografiet har hatt i utviklingen av fjellturisme og et moderne friluftsliv.

DNTs bildearkiv representerer også 150 år med mediehistorie. DNT har helt siden starten tatt i bruk mediene – årbøker, tidsskrifter, andre bøker, lysbildeforedrag, radio, film, fjernsyn

og i dag internett og sosiale medier. I dag har DNT stillinger som egen fotojournalist, digital fotografi gjør at medlemmene bidrar med fotografier som aldri før, og DNTs bildearkiv er på nett med motivene klare til å forsyne et stadig mer mangfoldig mediebilde med motiver fra natur og friluftsliv. I dette mediebildet er DNTs medlemstidsskrift *Fjell* og *Vidde* fortsatt markant til stede, i praksis Norges største magasin for friluftsliv med et opplag på over 180.000 i 2017.

FORMIDLING AV ARKIVET

Norsk Folkemuseum har som mål å digitalisere hele DNTs bildearkiv og formidle dette på nett gjennom nettstedet DigitaltMuseum. Mange av bildene fra 1800-tallet har allerede en

NRKs reporter er ute sammen med DNT og gjør påskereportasje i 1985. Foto: Ukjent, DNTs bildearkiv, Norsk Folkemuseum.

stund vært tilgjengelig her, og den nye aksjonen ga støtet til en gjennomgang og fullføring av arbeidet med disse bildene. DNTs nyere og egentlige bildearkiv er langt mer omfattende, og det vil ta mange år før alt her er digitalisert. Vi har derfor valgt å angripe dette på to måter, der det ene handler om raskt å kunne gi en oversikt over arkivet, og det andre handler om strategi for hvilke deler som blir digitalisert i sin helhet først.

For den løpende digitaliseringen har museet valgt å starte på to ulike steder i arkivet. For det ene har man begynt arbeidet med å repro-fotografere den eldste større negativserien, som er Andreas Backers serie på 1050 negativer i storformat fra andre halvdel av 1920-tallet. En av grunnene er at dette materialet så langt ikke er tilgjengelig i kopiform og i praksis først blir lesbart gjennom digitalisering. Samtidig starter vi digitalisering av samlingen med John Lyngs fargediaspositiver i 6 x 6 cm fra femtital og frem til vel 1970. Dette er et materiale som i farger og god oppløsning gir mange interessante glimt av turliv og Turistforeningens arbeid og interesser i denne perioden, blant annet en sterkere engasjement for miljøvern.

Hva så med resten av dette store arkivet? Norsk Folkemuseum vil i løpet av 2018 presentere hele arkivet på nett gjennom et utvalg bilder fra alle sentrale deler av arkivet. Dette bør i seg selv bli en fin og høyst severdig bildekavalkade gjennom foreningens 150 år i jubileumsåret.

Trond Bjarli er førstekonservator og prosjektleder for «DNT-hytta Hovinkoia til Norsk Folkemuseum.»

En reise i Luster

av Morten Bing

I 1990 mottok Norsk Folkemuseum 22 fotografier tatt i Norge i 1870-årene for det engelske forlaget Francis Frith & Co. Om det er Francis Frith (1822 – 1898) selv eller hans svoger Henry Rosling (1828 – 1911), som har tatt bildene, strides de lærde. Fotografiene er umonterte albumkopier, visstnok fotografert med et Sutton panoramakamera med vannlinse.

Særlig bemerkelsesverdige er de fem fotografiene fra Luster. I Norge. Illustrert Reisehaandbog utgitt av Chr. Tønsberg i 1874, beskriver friluftsentusiasten, fjellvandreren og skribenten Emanuel Mohn (1842 – 1891) den samme reiseruten innover i Lusterfjorden som fotografen må ha reist:

«Fra Aardal gaar Dampskibet ind den næsten 3½ Mil mod Nord indtrængende lune og solvarme Lysterfjord, vistnok den skjøn- neste af alle Sognefjordens Arme. Naturen er her i høi Grad storslagen, paa samme Tid som den er smilende, yppig og rig. Paa begge Sider af Fjorden staa mægtige Fjelde, paa østiden ragende op indtil 5,000 Fod; ved Bredderne ligge velbyggede Gaarde med frodige Agre og Frugthaver og vakre hvidmalede Bønderhuse i Tverdalen, paa Næssene og langs de øvrige Strande. – Fra Aardal gaar Dampskibet først til Solvorn, et lunt og vakker lidet Dalføre paa Nordsiden (henimod 2/3 Mil), og derfra langs de bratte Sider af Molden til Marifjæren ved en mindre mod Nord indstikkende Sidearm (1 Mil). Fra Marifjæren gaar det videre indover Fjorden til Døsen (1 Mil) og derfra til Skjolden (¼ Mil) ved Bunden af Lysterfjord.

Baade i Solvorn og i Marifjæren ere gode Gjæstgiverier. Fra begge Steder gaa Kjøreveie (Skydsstation blot i Solvorn), der støde til hverandre ved Hafslovand, til Sogndal. Mellem Solvorn og Marifjæren staa Molden; det kan rides fra Solvorn; Opstigningen fra Marifjæren er adskillig brattere. Udsigten er uforlignelig mod Horungtinderne og indover Justedalsbræens bølgende Snetæpper; endnu eiendommeligere er Synet nedover til den grønne Fjordrende halvferde Tusinde Fod næsten lodret under Ens Fødder. Til Op- og Nedstigningen bruges 1 Dag. Ligeoverfor Solvorn ligger det vakre Urnæs med en gammel Stavekirke og to vældige Kjømpheuge, samt vilde Æble- og Kirsebærskove.»

[...]

«Fra Marifjæren roes ¼ Mil over til Gaarden Næs, hvorfra et Slags Kjørevei (¼ Mil) gaar langs den smilende Strand paa Fjordens Vestside til Døsen, hvor meget godt Gjæstgiveri. Frodige og vakre Omgivelser. Lige ved Døsen staa Dale gamle Sten-

Utsikt fra Døsen mot Dale kirke. Foto: Frith & Co., Norsk Folkemuseum

kirke, Lysters Hovedkirke. Paa den anden Side af Dalen staa Fjeldet Børresteinen, let bestigeligt. Ligeoverfor paa Østside af Fjorden ligger Sørheim, hvorfra Sætervei gaar op til Bersdalen.»

[...]

«Fra Døsen gaar Vei endnu ¼ Mil længere ind i Fjorden, men Baadskyds tages helst, forsaavidt man ikke træffer Dampskib, til Skjolden ved Bunden af Lysterfjord (¼ Mil). Paa Skjolden er meget godt Gjæstgiveri. Fra Skjolden trænger den trange og flade Mørkrisdal med flere Gaarde og Sætre over 2 Mil mod Nord til Fjeldet Tveraadalskirken paa Grændsen af Skiaker i Gudbrandsdalen; Veien gaar først paa den østlige, siden paa den vestlige Side af Elven. – En særdeles interessant Udflygt fra Skjolden er op til Gjessingstølene, hvor man faar fortrinlige Udsigter til Horungtinderne, som man her kommer nær ind paa Livet, og hvorfra Veien kan fortsættes enten over Dølefjeld til Lom i Gudbrandsdalen eller ind i Hjørtet af Jotunfjeldene. Fra Gaarden Eide, paa den anden Side af Fortunelven, gaar Kjørevei 1/3 Mil til Fortun Kirke. Fra Toppen af Bakken ovenfor Fjorden, hvorfra man har et Fjordskue af første Rang, med Molden i Baggrunden, tages Afsked med Sognefjorden. Tilvenstre staa den bratte Jersegnaasi tilhøire sees høit oppe tilfjelds Gaarden Fuglestegen over hvilken Veien gaar til Aardal. Fra Fortun Kirke strækker den Rede og trange Fortundal med mange Gaarde og Sætre sig 2 Mil mod Nord til Fjeldet Tundradalskirken paa Grændsen af Skiaker; Veien gaar paa Elvens Østside. Skydsskiftet er paa Fortun. Veien til Gjessingstølene gaar fra Fortun mod Øst ad god og bred Ridevei opover de bratte Fortungalder til det tidligere Skydsskifte Berge, hvor Reisende fremdeles modtages; fra Fortun 2 Timer; godt Kvarter.»

I 1991 viste Norsk Folkemuseum disse fotografiene på utstillingen «Frith fram på Folkemuseet», og da en gruppe av museets personale var på feltarbeid i Luster i 1993, benyttet Anne-Lise Reinsfelt og jeg anledningen til å følge fotografens reiserute i 1870-årene for nøyaktig å stadfeste hvor Frith (eller var det Rosling?) sto da fotografiene ble tatt. Vi fant da ut at han sjelden gikk mange meter fra gjestgiveriet for å finne motivene sine. Dette er forståelig ut i fra at fotografen måtte påføre glassplaten en emulsjon rett før eksponering og framkalle fotografiet umiddelbart etter at det var tatt. Han trengte derfor et mørkerom like i nærheten. I dette tilfelle kan det ha vært rommet hans på gjestgiveriet som fungerte som mørkerom.

Morten Bing er førstekonservator og leder for Kulturhistorisk seksjon på Norsk Folkemuseum.

Sjøbuer og jekt ved Solvornstranda. Foto: Frith & Co., Norsk Folkemuseum

Bebyggelse i Marifjæra. Foto: Frith & Co., Norsk Folkemuseum

Skjolden innerst i Lusterfjorden, fotografert fra østbredden av Fortundalselva. Foto: Frith & Co., Norsk Folkemuseum

Fortun med stavkirken som ble revet i 1883. Foto: Frith & Co., Norsk Folkemuseum

Hjelp oss å forstå hyttelivets sjarm – del en hyttehistorie

av Audun Kjus

Hyttelivet står sterkt i Norge. Det er anslått at hver fjerde innbygger har tilgang til en privat hytte, enten fordi man selv eier/leier den, eller fordi den kan lånes av nære slektninger. I tillegg kommer firmahyttene, foreningshyttene, speiderhyttene – for ikke å glemme alle hyttene til Den Norske Turistforening.

Det norske hyttelivet er et barn av 1900-tallet. Da Bjørnson sang om «norske mann i hus og hytte», så var det rett og slett små bolighus han hadde i tankene – fattigfolks hus. Den moderne hyttekulturen vokste frem i skjæringen mellom forenklet persontransport, generell velstandssøkning og nye ferielover.

Bergensbanen sto ferdig i 1909, med stoppesteder som Finse og Geilo. Dovrebanen åpnet i 1921. I mellomkrigstiden fulgte påsketuristene toglinjene. Arbeidstakerne forhandlet seg rett på ferie – i første omgang to uker. Ferieloven fra 1947 ga alle fast ansatte tre ukers ferie. Nå var scenen satt, men det var først da bilrasjoneringen ble opphevet i 1960 at hyttebyggingen i Norge eksploderte. I etterkrigstiden gikk vi på noen tiår fra å være et av de fattige til å bli et av de rike landene i Europa. Mens Norge var et fattig land, så var befolkningen nødt til å ta i bruk karrige og uveisomme kyst- og fjellstrøk for i det hele tatt å få endene til å møtes. Med nye næringsveier og mekanisert landbruk var ikke dette lenger aktuelt. Samtidig gjorde høyere lønninger, lengre ferier og etter hvert også egen bil at de samme utmarkene kunne erobres og tas i bruk som rekreasjonslandskap.

Dette er tørre fakta om den norske hyttehistorien. Men naturligvis vet vi at hyttelivet, slik vi selv opplever og praktiserer det, inneholder mer. Ved Norsk Folkemuseum har vi satt oss fore å fange inn en større del av dette bildet – og det er her du kommer inn.

Samfunnet består av mange enkeltmennesker. Hvis et tilstrekkelig antall kan overtales til å dele noen erfaringer fra hytter og hytteliv med oss, da vil vi forstå bedre hva den norske hyttekulturen dreier seg om. I neste omgang kan vi formidle videre det vil har lært, både til befolkningen i Norge (i dag og i framtiden) og til gjester som kommer utenfra og som kan ha tungt for å forstå hyttelivets sjarm.

Vil du ha litt inspirasjon før du setter i gang? Da kan du besøke nettadressen minner.no/tema/hyttehistorier og se hvilke opplevelser og erfaringer andre har delt. Her er det mye godt stoff, men vi mangler fortsatt din historie.

«På mormors kjøkken kunne vi fornemme stemningen allerede da vi kom inn døra: den grå olasekken sto klar på stolen, fylt med helgens mat og utstyr til hytteturen. Den ventet bare på at morfar skulle komme hjem fra sagbruket hvor han arbeidet. På fredager sluttet han litt tidligere enn vanlig. Det var utrolig hva sekken rommet ...»

minner.no/tema/hyttehistorier/387

«Regnet pøser ned. Det er bare så vidt vi kan se ut gjennom frontruta. Men, litt ser jeg. – Ser du den blå flekken på himmelen der borte? Den er helt sikkert over hytta, sier jeg. Mannen min flirer. – Ja, du tror vel det du, din evige optimist. Det er fortsatt en halv time igjen å kjøre, og etter hvert så ser det i alle fall ut til at regnet gir seg litt. – Det lysner, sier jeg. – Særlig, kommer det fra sidemannen ...»

minner.no/tema/hyttehistorier/299

«Sommeren 1945, i seiersrus etter krigen, bygget farfar hytte på fjellet. Den ble påbegynt først og planlagt etterpå. Ytterdøra er noen centimeter lavere enn den burde. Akkurat nok til å skalle hodet oppi dørkarmen hvis man ikke husker å bøye nakken. Men hytta står, og har siden den gang blitt bygget på og ut i flere retninger. 72 sommerferier med flikking, dugnad og småprosjekter har etter hvert blitt et helt lite hyttetun, med fem bygg på tomte, skigard, flaggstang ...»

minner.no/tema/hyttehistorier/439

«Det startet med en behandlingsrunde hos fysioterapeuten. Ved en anledning nevnte min mann for fysioterapeuten at vi lenge hadde vært på utkikk etter ei hyttetomt, ei hytte eller et hus ved sjøen i nærheten av Bodø, der vi bor. Fysioterapeuten ble stille en stund, så sa hun; vi skal selge vår hyttetomt på Hamarøy, dere kan få kjøpe den ...»

minner.no/tema/hyttehistorier/260

Audun Kjus er førstekonservator ved Norsk Etnologisk Gransking på Norsk Folkemuseum.

«Tot skriver beretningen om påskeferien i 1923», stod det under dette bildet. «Tot» er kanskje en studiekamerat til fotografen, Fritjof Arentz, som var ferdig utdannet ingeniør i 1924. Nå håper vi at du vil sette deg ned å skrive ned noen av dine hytteminner til oss. Foto: Fritjof Arentz/Norsk Folkemuseum.

Museum i forvandling – 2

av Erika Ravne Scott og Cecilie Thue

Vi startet med et bygg fullt av gamle utstillinger og magasiner med flere tusen gjenstander og bygningsdeler. Det første store løftet var å tømme bygningen og finne egnet midlertidig og permanent plassering for den såkalte bysamlingen. Neste skritt var å rive alt innvendig unntatt bærende konstruksjoner. For ett år siden var dette arbeidet gjennomført.

Fasaden er den samme. Den er fredet av Riksantikvaren og kan ikke endres, bortsett fra et nytt inngangsparti på bakkeplan som er et ledd i universell utforming for bygningen. Innvendig derimot fremsto de to utstillingsetasjene som store åpne haller

med bærende søyler hvor vi har stått fritt til å planlegge en helt ny utstilling.

Planleggingen av utstillingen har foregått parallelt med byggeprosessen. Et hundre år gammelt betongbygg skal forvandles til et moderne og fremtidsrettet museumsbygg med klimatisering og jordbåren varme. Det har vært som å legge et avansert puslespill med stadig nye utfordringer og overraskelser hvor brikkene stadig måtte justeres eller byttes ut med nye.

Nå nærmer byggeprosessen seg ferdigstilling og selve utstillingsproduksjonen kan begynne. Det gleder vi oss til!

Bybyggs fasade. Den nye inngangen kommer på bakkeplan til høyre for den gamle inngangen. Til venstre ses en av flere kreative løsninger for å få materialer inn i bygget.

Vinduet ved inngangen sett fra innsiden med nytt varevindu av ask.

En flott metallport pryder den nye inngangen.

Bybyggs vakre inngangsdør er nennsomt restaurert av Ole Jørgen Schreiner. Nå står smijernsgelenderet for tur.

Det er ikke lite som skal til av tekniske installasjoner. Her fra pumperommet for jordvarmen.

Trapp og amfi i vestibylen. Terrasso støpes og legges.

Betongbilene gikk i skytteltrafikk. Det må til når et hundre år gammelt betongbygg skal rehabiliteres.

Rør skal frem, også på utsiden.

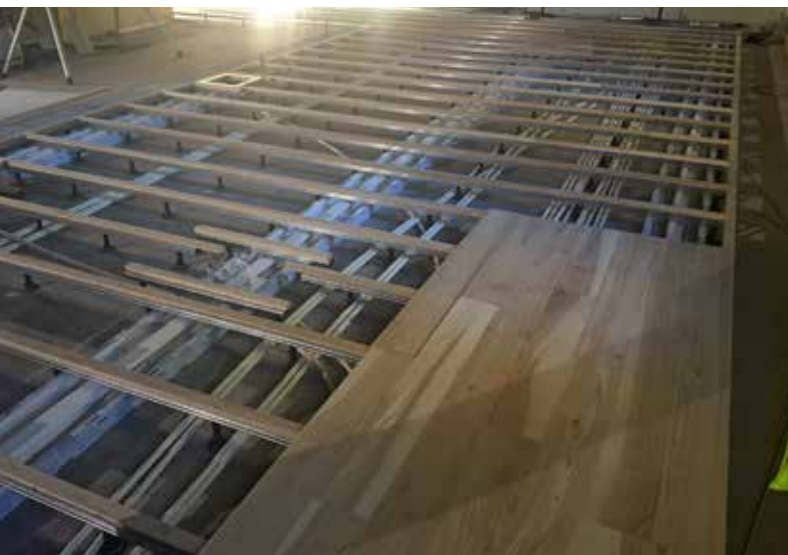
Gangbroen forbinder utstillingens første etasje.

Vestibylen tar form. Til venstre ses trapp opp til annen etasje. Trappen går rundt heishuset.

PROSJEKTGRUPPEN

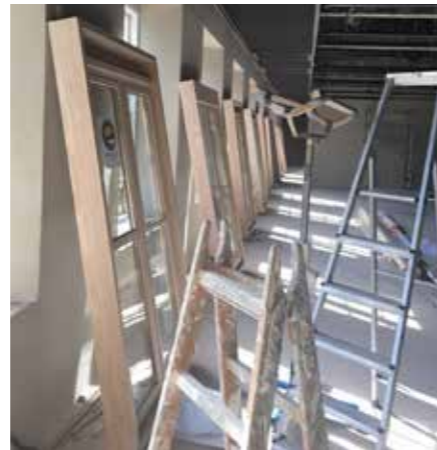
Cecilie Thue, prosjektansvarlig
 Frode Storløkken, prosjektleder bygg, OEC AS
 Erika Ravne Scott, prosjektleder utstilling
 Niels Marius Askim, Askim/Lantto arkitekter MNAL AS
 Foto: Cecilie Thue, Norsk Folkemuseum

Gulvet legges over de tekniske installasjonene som skal betjene digital formidling og utstillingsmontre.

«Plankekunst». Dette feltet dukket frem under riving og skal stilles ut i garderoben som en del av fortellingen om byggets historie.

Varevinduer i ask klare for montering.

Askegulvet ferdig lagt.

Besøksrekord ved Norsk Folkemuseum

av kommunikasjonsansvarlig Paal Mork

Vi gleder oss over fantastiske besøkstall ved Norsk Folkemuseum i 2017. På årets siste dag kunne vi telle opp hele 314.359 besøkende. Dette er en økning på 5,1% fra 299.063 i 2016. Dette vil si at vi endelig sprengte den etterlengtede grensen på 300.000 besøkende. I 2016 greide vi det nesten, det manglet bare de siste 1.000 besøkende.

Besøkende nummer 300.000 ble en barnefamilie fra Bygdøy som kom på Julemarkedet 10. desember. De ble ganske overrasket da de ble feiret med lurblåsing, gratulasjoner fra museumsdirektøren og gaver fra Julenissen.

REKORDBESØK

Folkemuseet har aldri hatt så mange besøkende som i 2017. For å finne forrige rekord må vi gå helt tilbake til 1972. Den gang hadde museet 309.303 besøkende ifølge besøksstatistikken. Samtidig vet vi at det var først på 1990-tallet museet fikk kvalitets sikre registreringer av besøkstallet. Fra tidligere år fortelles det historier om direktører som la på litt ekstra og om ansatte som snurret mange ganger på billett-tellerne for å oppnå et høyest mulig besøkstall.

FLERE TURISTER

Besøkstallet ved Norsk Folkemuseum har økt hvert år siden 2012, og i 2017 besøkte nesten 85.000 flere museet enn i 2012, en økning på 28%. En viktig årsak til denne økningen er veksten i reiselivsbransjen. I 2016 kunne Innovasjon Norge melde om 11% økning i overnattinger av utenlandske reisende og 2% økning blant de norske. 2016 ble dermed det tredje året med kraftig vekst i reiselivet. Det er flere årsaker til denne veksten. Mange har nok lenge hatt en drøm om å reise til Norge, og denne har endelig blitt økonomisk mulig takket være en lav kronekurs. Flere direkte flyruter til Oslo og lave flypriser grunnet lav

Besøket er rekordhøyt, og på Julemarkedet 10. desember passerte museet endelig grensen på 300.000 besøkende.

oljepris har nok også bidratt. I tillegg ser vi dessverre en økende terrorfare – og dette gjør at mange velger Norge som regnes som et trygt reisemål. I 2017 flatet veksten i reiselivet ut, men dette skyldes i hovedsak en nedgang blant norske reisende. Det er fortsatt en økende tilstrømming av utenlandske reisende til Norge, i 2017 var denne på 2%.

Norsk Folkemuseum har mange utenlandske besøkende, så vi har nytt godt av den fortsatte veksten. En undersøkelse vi gjorde sommeren 2017 viser at hele tre fjerdedeler av besøket i sommerferien er fra utlandet. De største landene er USA med Canada og Sør-Europa med Frankrike, Italia og Spania.

NYTT PROGRAM

Besøkstallene viser at vi også får stadig flere besøkende fra lokalområdet Oslo og Akershus. Mange av disse kommer for å oppleve museets programtilbud. De siste årene har vi utviklet flere nye arrangementer, og vi har gitt nytt innhold til faste programposter. Påsken er nå en av museets høysesonger. De siste årene har barn og voksne løst en krimgåte basert på en historisk hendelse. I år kommer vi til å dyrke klisjeene for den tradisjonelle påskekrimmen med museets nye DNT-hytte som åsted. Et nytt tilskudd til programmet i 2017 var Oslo Strikkfestival. Med denne festivalen har to unge jenter skapt strikkefeber i Oslo, og i 2017 inviterte vi dem til å ha festivalen på Folkemuseet. Dette gjorde at nesten 4.000 strikkeglade kom til museet, noe som bidro til en 20% besøksøkning i oktober. På slutten av året ble Julemarkedet en stor suksess. Markedet har blitt en fast del av førjulstradisjonen for mange, og rundt 10% av alle besøkende i året kommer til Folkemuseet i løpet av de to første helgene i desember. I 2017 innførte vi nytt system for parkering og mulighet for billett kjøp på museets nettside. Dette gjorde at køer heller var unntaket enn regelen for de som skulle på Julemarkedet.

Besøkende nr. 300.000 ble gratulert av museumsdirektør Inger Jensen og fikk gaver av Julenissen.

Norsk Folkemuseums Venner

Bli medlem av
NORSK FOLKEMUSEUMS VENNER

Som medlem støtter du Norsk Folkemuseum, en av landets eldste kulturinstitusjoner. Du blir invitert til spesielle arrangementer, aktiviteter for barn, omvisning i utstillinger og turer. Medlemmer får medlemsbladet Museumsbulletinen gratis tilsendt i posten. Bladet inneholder interessant fagstoff samt informasjon om museets virksomhet.

Medlemskapet følger kalenderåret.
Vi tilbyr tre forskjellige typer medlemskap:

Enkeltmedlemskap kr. 400

Gratis adgang på museet, gjelder kun for den personen kortet er utstedt for.

Familiemedlemskap kr. 600

Gratis adgang på museet for 2 voksne og barn i følge.

Livsvarig medlemskap kr. 12 000

Gjelder for personen kortet er utstedt for. Medlemmet kan ta med seg en voksen samt barn i følge gratis.

For medlemskap og spørsmål:

Norsk Folkemuseums sentralbord: 22 12 37 00
mandag - torsdag kl. 9 - 15
e-post: venneforeningen@norskfolkemuseum.no

Påmelding til medlemsprogrammene:

Nett: norskfolkemuseum.no/venner-program
E-post: venneforeningen@norskfolkemuseum.no
Tlf: 22 12 37 00
Påmeldinger er bindende.
Avmeldinger meldes innen påmeldingsfristen.

Følg oss også på museets hjemmeside på
www.norskfolkemuseum.no/venner

GI EN GAVE SOM GLEDER I ET HELT ÅR!

Gi et medlemskap i Norsk Folkemuseums Venner.

Kom gratis inn på museet hver eneste dag,
bli invitert til spesialarrangementer og
få *Museumsbulletinen* fritt tilsendt.
Kontakt oss på venneforeningen@norskfolkemuseum.no

Kjære venner

Norsk Folkemuseums venner gjennomførte i desember et av fjorårets mest vellykkede arrangementer. For noen år siden inviterte vi for første gang til «Julepyntet museum» spesielt med tanke på alle barna.

Med snø rundt hus og tun var Friluftsmuseet pyntet på sitt aller vakreste denne mørke vinterkvelden på Lucia-dagen 13. desember. Bålpannen ved Karterud varmet og lyste opp for alle de 120 fremmøtte, og forventningene var til å ta og føle på. Omviserne på museet leverte mer enn vi kunne drømme om, og etter fremmøtet å dømme var det ingen tvil om at vi hadde nådd frem til mange.

Det har vi derimot ikke alltid gjort. I de senere årene har vi registrert en synkende deltakelse på noen av arrangementene. Frafallet på julekonserten har de senere årene vært urovekkende. Mange av våre venner har hatt akkurat denne julekonserten og den påfølgende middagen som sin årlige tradisjon, og det var derfor med tungt hjerte vi i år ble nødt til å avlyse grunnet for få påmeldinger.

Hvordan utvikler vi oss, og er vår forening tilpasset vår tid? Det er spørsmål vi stadig stiller oss. Vi arbeider hele tiden for å utvikle enklere tjenester for medlemmene. Vi er stolte over å være godt i gang med dette arbeidet. På årets julemarked kunne man for første gang betale med Vipps og nettbank.

Styret vil i 2018 arbeide for at foreningen utvikler seg til beste både for vennene og museet. Sammen med administrasjonen ser vi mange muligheter, og dette skal vi arbeide videre med.

Vi er stolte av å ha deg som medlem av Norsk Folkemuseum, og vi ønsker oss enda flere medlemmer.

Kanskje skal du allerede nå skal planlegge neste års julepresent, tur med en ny venn til museet eller beundre blåveisen når den kler seg i blått akkurat for deg?

God museums vår! Velkommen til vårens arrangementer.

Hilsen Nina Seeberg, styreleder

Nisseemor (Karen Grüner-Hegge) og Nissefar (Einar Tveit) på venneforeningens førjulsarrangement.

Tvert imot

Onsdag 28. februar kl. 18.00

Velkommen til omvisning i dramatikerens Henrik Ibsens hjem og utstillingen «Tvert imot»

Ibsenmuseet ønsker Norsk Folkemuseums Venner velkommen til en festlig aften. Museumsleder Erik Edvardsen og fagkonsulent Bergljot Øyrehagen Geist guider dere rundt i Henrik og Suzannah Ibsens hjem fra 1895. Etter hennes død i 1914 ble det tannlegekontor og senere ulik forretningsdrift i leiligheten. Skuespiller Knut Wigert leide i 1990 stedet for å spille teater, og da NF overtok i 1993 var det igangværende malerarbeider og sofaer, bord og stoler i alle rom, foruten soverommene til filosofen Peter Wessel Zapfe.

Folkemuseet startet med tilbakeføring av arbeidsværelset fra Bygdøy 1993, mottok Ibsens piano året etter, og fulgte på med oppkjøp av originalt interiør fra Siusi, som sønnen Sigurd hadde flyttet med seg. Senere ble det oppnådd enighet med museene i Skien og Grimstad om deponi av hva de hadde tatt vare på fra Arbins gate 1. I 2006 ble det iverksatt nye undersøkelser og full tilbakeføring. Dette arbeidet har vært videreført, sist med pikeværelset og til kjøkken er det ervervet en gasskomfyr som vi mener må være identisk med den som forsvant i 1914.

Det er alt sammen den megetsigende ramme om formidlingen av livsgjerningen til historiens mest betydningsfulle nordmann og hans diktning. Henrik Ibsen er, ved siden av Shakespeare, verdens mest spilte forfatter. Han regnes som det moderne dramaets far. Hva er det som gjør at han fremdeles forundrer og begeistrer? Hva var det han skapte? Hvordan utfordret han oss? Dette er det vi inviterer alle vitebegjærlige til å få innsyn i. Hjertelig velkommen!

Oppmøte i Ibsenmuseets resepsjonen, adresse:
Henrik Ibsens gate 26.
Pris kr. 250. Enkel servering. Påmelding innen 21. februar til venneforeningen@norskfolkemuseum.no.
Velkommen! Hilsen Styret.

Utflukt i kunstnerdalen Eggedal

Lørdag 26. mai 2018

Vi fyller opp bussen og tar med oss noen overraskelser på veien til Theodor Kittelsens Lauvli og Christian Skredsvigs kunstnerhjem Hagan.

Guider med spesiell tilhørighet og inngående kunnskap ønsker oss velkommen. Vi håper på en innholdsrik lørdag med den spennende historien om de to kunstnerne liv og virke.

Modum ble på 1800-tallet et industrisamfunn hvor man utnyttet de store vassdragsressursene og hvor jernbane og veinett skapte ekspansjon i området. Økt tilgjengelighet bidro til at mange kunstnere fant veien til Modum, Sigdal og til Eggedal.

Kittelsen flyttet vinteren 1896 med familien til den gamle lensmannsgården Sole i Eggedal etter anbefaling fra Skredsvig. Det var gjennom vennskapet med Skredsvig at Kittelsen fikk øynene opp for de indre østlandsbygdene i Sør-Norge. Gjennom turer i området oppdaget familien den fraflyttede husmannsplassen Lauvli og ønsket om et eget sted vokste frem.

I den vakre naturen med sterke eventyrtradisjoner fikk Kittelsen ro til å skape og tegne. Christian Skredsvig vokste opp i enkle kår på Modum men ble oppdaget allerede som 15 åring og sendt på malerskole i Kristiania, København, München. Han slo igjennom 26 år gammel i Paris og ble boende der i 5 år. Skredsvig flyttet hjem til Norge og gården Fleskum der han bodde i 6 år. Etter inspirerende år på Fleskum flyttet han hjem til Eggedal hvor han bygget hjemmet Hagan. Her bodde han livet ut. Hagan er i dag et av Norges best bevarte kunstnerhjem fra gullalderen i norsk malerkunst. Vi ser frem til en vårlig utflukt med venner av Norsk Folkemuseum og oppfordrer alle som har lyst til å være med til å invitere en potensielle venn.

Buss fra Norsk Folkemuseum kl. 09.00
Buss fra Circle K Skøyen kl. 09.15
Møt frem i god tid. Mer informasjon står på hjemmesiden.
Pris kr. 700. Påmelding innen 18. mai.
Velkommen! Hilsen Styret.

Vårdugnad på museet

Onsdag 25. april kl. 17.30

Bli med på vårdugnad med museumsgartner Stein Sunde. Vi er takknemlige for alle som kan bli med å gjøre museet vårfint. Kanskje blåveisen lyser mot oss under alt løv vi skal rake bort.

Vi serverer først et varmt måltid i Arkadia kl. 16.30 – 17.30. Deretter, fulle av energi, går vi til fontenen på torget, der arbeidsoppgaver og utstyr blir utdelt. Hvis det passer bedre for noen å arbeide om formiddagen fra kl. 12.00 og utover, ring til Stein Sunde på tlf. 95 74 45 75).

Det er ingen påmelding, men vi vil gjerne vite innen 19. april om du ønsker å spise middag. Din innsats blir satt stor pris på både fra museets side og alle besøkende. Ta gjerne med barna! Hilsen Styret.

Marianne Andresen

Slottet — familien — kunsten

av Nanna Segelcke, Orfeus

Det hører til sjeldenhetene at det utkommer en bok om et menneske, en hendelse eller et tema som har vært ukjent for offentligheten. Dette er en slik bok.

Kvinnen som er hovedpersonen i denne boken har vært omtalt i pressen i midten av forrige århundre i forbindelse med at hun giftet seg med arvtakeren til et av Norges mest velstående dynastier. Etter dette har hun ikke figurert i pressen.

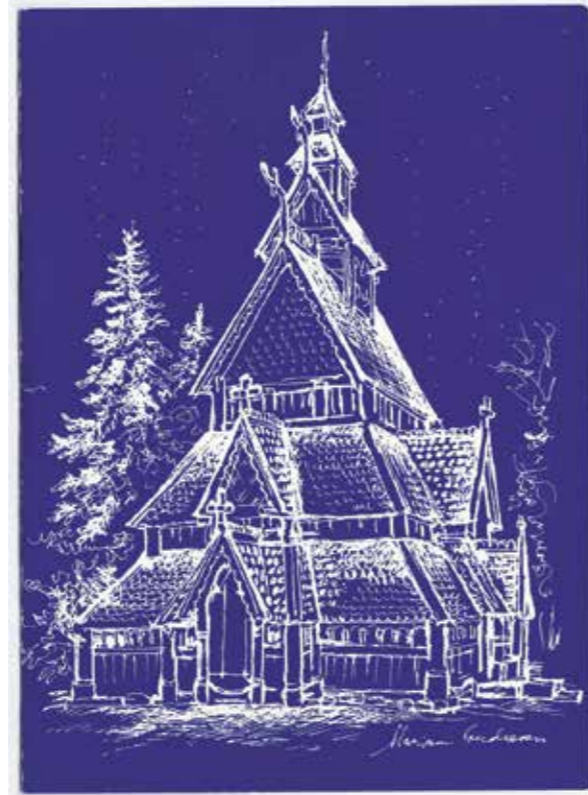
Hun er utdannet billedkunstner ved akademier i München og Stockholm og har hele sitt liv arbeidet med sin kunst; i Sverige, i Norge og på reiser. I denne boken møter vi Marianne Andresen ikke bare gjennom hennes slående egenskaper som tegner, maler og grafiker, men som et uvanlig engasjert menneske i arbeid for familien, bedriften og flere kulturorganisasjoner.

Det var nettopp Norsk Folkemuseum hun engasjerte seg i da hun kom til Norge i 1960. Hun ville lære mere om norske leveforhold og historie, sett gjennom vanlige folks øyne og gjennom århundrene. Selv om Sverige er vårt naboland, er den historiske bevissthet høyst forskjellig. Mens svenskene ser på slott og storslagne bygninger som sin felles arv, kretser vår bevissthet naturlig nok rundt tjærebredde tømmerbygninger med gress på taket. Bergen er et unntak. Det var den største byen i Nord-Europa på 1200-tallet.

«For meg ville det vært for snevert kun å konsentrere meg om kunsten. Jeg er levende opptatt av historie og samfunnsutvikling. I 1971 startet fem personer Norsk Folkemuseums Venneforening. Vi hadde møte med styreformannen på Folkemuseet og fikk en sterk følelse av at de ikke ønsket frivillig innsats. Vi ble litt forbauset, men bestemte oss for å fortsette vårt engasjement. Jeg tegnet Setesdalstunet, og laget postkort med invitasjon til å bli medlem av Venneforeningen. Vi samlet inn penger til gaver som museet ønsket seg. Vi støttet blant annet kjøp av en lysekrone fra Nøstetangen, verdifulle møbler og gjenstander. Vi kjøpte også en utstoppet reinsdyrkalv til sameavdelingen.»

Innkallinger, møtereferater og informasjon til medlemmene i venneforeningen startet med enkle, gule stensiler, som Marianne var ansvarlig for. Det var forløperen til dagens elegante og innholdsrike publikasjon Museumsbulletinen. Hvert år arrangeres det julemarked på Folkemuseet. Det var det første i sitt slag og ble et forbilde for andre julemarkeder. Det var Mariannes ide å skape det som ble denne meget populære tradisjonen på Norsk Folkemuseum. Hun hentet ideen fra Skansen i Stockholm.

Marianne startet sin kunstneriske løpebane allerede som barn. En av hennes eldste tegninger er fra Falsterbro der fami-

lien Bielke var på hotellferie hver sommer. I ungdomstiden ser vi eksempler på hennes håndlag med dyre- og naturtegninger. Under et besøk i Spania er hun på tyrefekting og fanger inn både matadoren og den skadde oxen. Hun kom til Norge på grunn av sine tegninger. Hun tegnet doble postkort for Mittet & Co. Det var disse som var hennes inntektskilde.

Når Marianne slår seg ned i Norge med Johan Henrik Andresen trodde nok mange at hun ville oppgi sitt kunstnerskap, fordi andre, krevende oppgaver sto i kø. Noen lurte på om hun ikke skulle få seg et atelier i sentrum av Oslo. Ingen av delene ble det noe av.

«I smug og delvis helt åpent fortsatte jeg å holde kunsten vedlike. For min egen glede hadde jeg skisseblokker og farger med overalt. Det være seg på skitur, på jakt og fiske i fjellet, på stranden i Kjerringvik eller på vår herregård Bjørkvik. Jeg fikk større oppdrag. Og, det ble mange reiser. Mitt første oppdrag utenom postkortene for Mittet & Co, var før jeg giftet meg, og det var for familien Løvenskiold. Jeg tegnet og malte familiens hus, hytter og driftsbygninger rundt omkring i Nordmarka.»

Marianne ble kjørt til de forskjellige stedene og ble hentet igjen til avtalt tid. Hun malte i all slags vær og vind.

Norsk Farmasihistorisk Museum

Bli medlem av
NORSK FARMASIHISTORISK MUSEUM

Norsk Farmasihistorisk Museum er en medlemsforening. Formålet er å bidra faglig og økonomisk til drift av Norsk Farmasihistorisk Museum og skape interesse for farmasihistorie.

Som medlem får du gratis adgang til både Norsk Folkemuseum og Norsk Farmasihistorisk Museum, og *Museumsbulletinen* tilsendt med Norsk Farmasihistorisk Museums sider. Medlemmer har stemmerett ved Norsk Farmasihistorisk Museums årsmøte.

Organisasjoner, bedrifter, enkeltpersoner og familier som ønsker å støtte museet, kan bli medlemmer.

Enkeltmedlemskap kr. 400

Gjelder for den personen kortet er utstedt for.

Familiemedlemskap kr. 600

Gjelder for 2 voksne og barn i følge.

Apotekmedlemskap kr. 1000

Bedriftsmedlemskap kr. 2000

For medlemskap, informasjon og spørsmål:
Norsk Folkemuseums sentralbord: 22 12 37 00.
Mandag - torsdag kl. 9 - 15.
e-post: farmasimuseet@norskfolkemuseum.no

Følg oss på Folkemuseets nettside
med inngang fra forsiden:

www.norskfolkemuseum.no, Om museet,
Norsk Farmasihistorisk Museum.

For å spare tid og penger ved utsendelser og kontakt, oppfordrer vi alle medlemmer til å sende e-postadresse og mobilnummer til Farmasimuseets e-post: farmasimuseet@norskfolkemuseum.no

Husk også å melde fra om adresseendring.

Kjære leser,

GODT NYTT ÅR!

Julemarkedet 2017 var godt besøkt, og vi fikk gode inntekter til museet. Takk til alle som stilte opp og serverte gløgg, solgte varer og viste rundt i museet.

Vi hadde mange glade besøkende, og vi fikk mange fargerike barnetegninger i gjesteboken. «Skillebekk» inviterte som alltid til nostalgitripp for dem som husker hvordan apotekene var fram til 1990-tallet. I «Frogner» ble det stilt mange spørsmål om hvordan man laget legemidler og handelsvarer før det meste ble produsert industrielt, og barna fikk mulighet til å trille «piller».

Se for øvrig artikkelen «Etiketter» av Anne Cathrine Sund og Aslaug Gombos på neste side. Her er mye apotekhistorie.

Norsk Farmasihistorisk Museum har et beskjedent driftsbudsjett, og det meste av den løpende virksomhet utføres av frivillige fra den farmasøytiske etat. Det var derfor med stor glede vi i november mottok gave fra Apotekforeningen til kjøp av kasser til oppbevaring av store deler av vår fotografiske samling.

En viktig del av vårt museum er den flotte urtehagen. Det er nedlagt mye arbeid i å opparbeide den. Vedlikeholdet forestås av gartnerne på Folkemuseet, og vårt Hageutvalg trekkes inn ved endringer og etablering av nye planter. Nå planlegger By-miljøetaten i Oslo kommune å lage sykkelvei langs urtehagen. Slik det ser ut i øyeblikket, vil muren i ytterkant av hagen flyttes ca. en meter inn i hagen. Skal vi opprettholde beplantningen slik den er i dag, må vi derfor få opparbeidet nye arealer. Vi følger nøye med!

Farmasihistorisk museum vil også i år holde åpent søndagene i sommersesongen, fra midten av mai til midten av september. For å gi våre besøkende en best mulig opplevelse er det viktig at så mange som mulig av oss tar en vakt, eller gjerne flere, i løpet av sesongen. Jeg garanterer en hyggelig søndag med mange interesserte besøkende – fra alle verdenshjørner. I august arrangerer vi som vanlig «Farmasimuseets dag».

Med ønske om en deilig vår med mange museumsbesøk,

Inger Lise Eriksen, styreleder

Etiketter

Tekst: Anne Cathrine Sund og Aslaug Gombos

Foto: Eva Brænd

Ved Norsk Farmasihistorisk Museum arbeides det ukentlig med revisjon av samlingene. I løpet av 2017 ble blant annet museets samling av etiketter ordnet og registrert.

Signaturer er den apotekfaglige betegnelsen på etiketter. Det gjelder alle former for etiketter, på flasker, esker og krukker. På preparater som selges uten resept så vel som blandinger og preparater forskrevet av lege, tannlege eller veterinær til den enkelte pasient.

Etiketter på preparater forskrevet til den enkelt pasient var gjerne delt i en høyre og venstre side. Høyre side angir innholdet, mens venstre side angir bruksrettledning. Apotekets navn og pasientens navn står øverst. Nederst står ekspedisjonsdato, farmasøytens signatur og forskrivende leges navn. I eldre tider var disse etikettene skrevet for hånd, fra 1950 tallet og utover med skrivemaskin inntil dataverdenen overtok. Forskrivning og etiketter på denne måten forsvant fra 1980 tallet og utover.

Til preparater for salg uten resept har det stort sett vært brukt ferdig trykte etiketter, hvite til innvortes bruk, røde til utvortes bruk. Apotekets navn er alltid angitt. Ofte er også apotekers navn med, noe som gjør det enklere å tidfeste etiketten.

Apotekmuseet har en omfattende samling etiketter. De eldste fra rundt år 1900, de fleste fra tiden fremover mot 1960 - 1970 tallet.

Etikettsamlingen har i høy grad hatt sammenheng med det indre liv i apoteket, det som fra 1980 og utover endret seg kraftig fra noe egenproduksjon til kun innkjøp av ferdige produkter.

Samlingen inneholder etiketter for råvarer som tørkede urter, krydder, diverse kjemikalier samt flytende varer. Dette var varer som i større kvanta ble kjøpt inn til apoteket fra grossist og deretter dispensert (fylt over) i mindre beholdere med påsatt etikett for salg til publikum.

Apotekene hadde også stor egenproduksjon av sammensatte preparater, flytende så vel som pulvere, urteblandinger, salver og tableter. Det meste av dette var beregnet for salg over disk uten resept etter å ha blitt dispensert i henholdsvis flasker, poser, krukker og esker. Og påført etiketter.

Eske med etikett.
Grønt lakrispulver.
C. Sverre var apoteker
på Elefantapoteket
Oslo 1917 - 1947.

Mye av det egenproduserte ble fremstilt etter eldre tradisjonelle oppskrifter, ofte lokale og velkjente i apotekets kundekrets. I tillegg kom en større produksjon av såkalte NAF-preparater. Dette var sammensatte preparater etter forskrifter utarbeidet av Norges Apotekerforening. Hensikten var å ha egenproduserte legemidler i møte med fabrikkfremstilte spesialpreparater. Apotekmuseets etikettsamling har kun noen få eksemplere på NAF-preparater.

En god del etiketter er rikt dekorert. Det gjelder eksempelvis styrkemedisinen jernkininvin, men også etiketter for vanlig medisintan. Slike etiketter er fra rundt 1920 og tydelig inspirert av jugendstil.

I dagens moderne apotek er produksjon og dispensering praktisk talt helt borte. Resepter fra forskrivende leger lyder på industriproduserte spesialpreparater. Etiketten som i dag settes på esken angir kun bruksrettledning.

Farmasimuseets etiketter er registrert i samlingsforvaltnings-systemet Primus, fotografert og tilgjengelig for allmenheten gjennom Digitalt museum. Etikettene kommer fra mange av landets apotek og kan gjenfinnes på digitaltmuseum.no til glede for et stort publikum.

Anne Cathrine Sund og Aslaug Gombos er farmasøyster og arbeider som frivillige i Farmasimuseets registreringsutvalg.

Jernkininvin. J. A. J. Øwres enke drev dødsboet på Svaneapoteket Ålesund 1923 - 1936.

Kola-vin. H. Hvoslef var apoteker på Nordstjernen, Oslo 1867 – 1911.

Jernkininvin. I. Sell var apoteker på Orion, Oslo 1901 – 1922.

Jernkininvin. E. W. Lieungh var apoteker på Ulefoss 1928 – 1940.

Ferrimalt, felleetikett Norges Apotekerforening, ca. 1930

Medisintran. O. Næss var apoteker på Mandal apotek fra 1920 – 1933.

Flaske med etikett. Eddiksyre. Årnes apotek. Antatt 1910 – 1930.

Conradis koleradråper. Idun apotek Oslo. Antatt ca. 1940.

Sabadilleeddik. A. Backer var apoteker på Elefantapoteket Drammen 1921 – 1948.

Arsenikkvask til dyr. H. Hench var apoteker på Hokksund apotek 1933 – 1955

Rabarbrarot. K. Spæren var apoteker på Løveapoteket Tønsberg 1912 – 1949.

Etikett til reseptmedisin, utvortes, 1910. L. Beer Jonassen var apoteker på Elefantapoteket Moss 1903 – 1910.

Blandede hostedråper. H. P. Hafslund var apoteker på Vestsidens apotek Fredrikstad 1919 – 1947.

Stryknin Rovdyrgift, 1927 – 1934. Skarnes apotek.

Eske med etiketter til S sammensatt kinadekokt. St. Halvard apotek Oslo. Antatt 1950 – 1970

Norsk Folkemuseums Venners program 2018

Onsdag 28. februar kl. 2018

OMVISNING I IBSENMUSEET

Omvisning i dramatikerens Henrik Ibsens hjem og utstillingen "Henrik Ibsen – Tvert imot". Pris: 250 pr. pers. Enkel servering. Påmelding innen 21. februar.

Onsdag 25. april 2018 kl. 17.30

VÅRDUGNAD

I forkant av dugnaden inviterer vi til et varmt måltid i Kafé Arkadia kl. 16.30 – 17.30. Påmelding innen 19. april.

Lørdag 26. mai 2018

BUSSTUR TIL LAUVLIA OG HAGAN I EGGEDAL

Dagstur til Theodor Kittelsens Lauvli og forfatter og maler Christian Skredsvigs kunstnerhjem og galleri i Hagan. Pris: 700 pr. pers. Påmelding innen 19. april.

Tirsdag 12. juni 2018

ÅRSMØTE FOR NORSK FOLKEMUSEUMS VENNER

Mer informasjon annonseres senere.

PÅMELDINGER

På nett: www.norskfolkemuseum.no/venner-program

På e-post: venneforeningen@norskfolkemuseum.no

Pr. telefon: 22 12 37 00

Påmeldinger er bindende.

Avmeldinger meldes innen påmeldingsfristen.

Mer om programmet på medlemssidene i hvert nummer og på www.norskfolkemuseum.no/venner-program.

